Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

TEOLOGISKE STUDIER
NR. 4. DANSK TEOLOGISK TIDSSKRIFT. II. AFD.

ÆRKEBISKOP
JENS GRAND

EN
KIRKERETSHISTORISK
UNDERSØGELSE

AF
NIELS KNUD ANDERSEN
CAND. THEOL.

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN
MCMXXXXIII

I flere Aar har Redaktionen af »*Dansk Teologisk Tidsskrift*« haft Planer om at udvide Tidsskriftet med en *Supplementsserie*, hvor større teologiske Afhandlinger kan offentliggøres. Disse Planer staar nu overfor deres Virkeliggørelse, og det er vort Haab, at det saaledes vil lykkes at afhjælpe et stærkt følt Savn indenfor den hjemlige teologiske Forskning. I første Række skal Serien bidrage til at give yngre Videnskabsmænd Mulighed for at faa Arbejder frem, som det hidtil har været vanskeligt, om ikke umuligt at finde økonomisk og forlagsmæssig Basis for. Rækkens første Hæfte, *Børge Krag Diderichsen: Paulus Romanus*, et analytisk Bidrag til Romerbrevets ældste Historie, Hæfte 2, en Afhandling af Dr. theol. *P. G. Lindhardt* om *Danmark og Reformkoncilierne*, er nu udkommet. Senere følger en større Afhandling af stud. theol. *Niels Knud Andersen* om *Ærkebiskop Jens Grand.*

Første Serie vil bl. a. indeholde ovennævnte Afhandlinger, og Udgivelsen vil ske med mindst 10, højst 20 Ark aarligt.

Ved Abonnement paa denne Serie, som bliver paa ca. 50 Ark (à 16 Sider), er Prisen 50 Øre pr. Ark. Hvert Hæfte vil dog ogsaa kunne købes særskilt i Bogladerne, men Prisen bliver da betydelig højere.

HAL KOCH,
Professor, Dr. theol.

N. H. SØE,
Professor.

ÆRKEBISKOP
JENS GRAND

TEOLOGISKE STUDIER
NR. 4. DANSK TEOLOGISK TIDSSKRIFT. II. AFD.

ÆRKEBISKOP
JENS GRAND

EN
KIRKERETSHISTORISK
UNDERSØGELSE

AF
NIELS KNUD ANDERSEN
CAND. THEOL.

I

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN
MCMXXXXIII

INDHOLD

	Side
Indledning	9
Kilder	12
Oversigt over Tiden fra 1241 til 1276	15
Jens Grands Slægt, Barndom og Uddannelse	23
Haandfæstningen af 1282	26
Striden mellem Jens Grand og Erik Glipping om Kirken i Slagelse	29
Aarene 1284 til 1286	38
Dommen over de anklagede	48
Jens Grands Gave til Roskilde Domkirke	50
Jens Grand ødelægger Domkirkens Privilegier	60
Forholdet til de fredløse	62
Ærkebispevalget i Lund 1289	65
Jens Grands Hjemkomst og rent kirkelige Virksomhed	80
Bispevalget i Roskilde 1290	85
Vejlekonstitutionens Fornyelse paa Provinskonsilierne i Roskilde 1291 og Lund 1292	90
Striden om Tienden	100
Striden om Kongens Patronatsret ved Sognekirker	105
Striden om Kannikernes Residenspligt	113
Skaanske Kirkeret — Kanonisk Ret	115
Striden om de pantsatte Landsdele	118
Den politiske Udvikling 1289—94	120
Jens Grands Fængsling	141
En retslig Undersøgelse af Ærkebiskoppens Fængsling	145

ANVENDTE FORKORTELSER

Aarsb. f. Geh.	=	Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv.
Acta	=	Acta Processus Litium, ed. Krarup et Norvin.
Annal.	=	Ellen Jørgensen: Annales Danici.
Bull.	=	Bullarium Danicum, ed. Krarup.
D. D.	=	Diplomatarium Danicum.
H. T.	=	Historisk Tidsskrift.
Kh. S.	=	Kirkehistoriske Samlinger.
K. L. f. N.	=	Kirkeleksikon for Norden.
Sc.	=	Scandia.
Scr. min.	=	Scriptores minores historiae danicae I—II, ed. Gertz.
Rep.	=	Repertorium Diplomaticum, ed. Erslev.
S. R. D.	=	Scriptores Rerum Danicarum, ed. Langebek.

Den kanoniske Ret er citeret efter Friedbergs Udgave: Corpus Juris Canonici I—II. Den benyttede Udgave af de danske Love er Danmarks Gamle Landskabslove, ved Johs. Brøndum-Nielsen.

FORORD

Den foreliggende Afhandling udgør, i lidt ændret og forkortet Skikkelse, første Halvdel af min Besvarelse af Universitetets Prisspørgsmaal i Teologi A 1939: En Fremstilling af Striden mellem Jens Grand og den danske Krone, belyst ud fra Modsætningen mellem kanonisk og dansk Ret. Anden Halvdel vil udkomme til Efteraaret. Jeg takker Redaktionen af Teologiske Studier, fordi mit Arbejde har fundet Optagelse i denne Serie, samt Bestyrelsen for det Finneske Legat for Bidrag til Trykningen.

Collegium Mediceum, Marts 1943.

N. K. A.

Indledning.

DET Tidsrum, i hvilket denne Undersøgelse bevæger sig, er en Del af en af de sørgeligste Perioder i vort Lands Historie; sørgelig, fordi Landet under indre Kampe mellem Kirken, Kronen og Stormændene nærmer sig sin Opløsning; men hvis man gennem en grundig Undersøgelse søger at finde den egentlige Aarsag til, de drivende Kræfter i det, som skete, vil man opdage, at det ogsaa er en meget interessant Periode. Et og andet kunde tyde paa, at Bedømmelsen af denne Periode, Tiden fra 1241 til Rigets Opløsning, er ved at ændres. De Historikere, der har behandlet dette Tidsrum, skildrer sædvanligvis Ærkebiskopperne og da navnlig Jens Grand [1]) som ubøj-

[1]) Det vil være praktisk straks at give en Oversigt over tidligere Behandlinger af Jens Grand. Allerede den ældste Historieskrivning betoner Stridens politiske Karakter, f. Eks. Suhm, Bind XI (»Jens Grand var en god Klerk og havde i boglige Kundskaber næppe sin Lige; Skade kun, at han ikke var Patriot, lidet ærlig baade i Omgang og vredagtig, hvorfor ogsaa Kongen og han kun forblev forligte i kort Tid«) og Huitfeldt (se f. Eks. Fortalen til hans Udgave af Fængselskrøniken). Ogsaa den ældre Historieforskning betoner Stridens politiske og personlige Karakter, f. Eks. Erslev i Danmarks Riges Historie II (»Erik Menved kunde umuligt komme ud af det med en saadan Karakter, naar Sympatier og Slægtfølelse førte ham over blandt Kongens Modstandere; Jens Grand har intet af den Idealisme, der præger Jacob Erlandsen, og Striden mellem ham og Kronen er langt mindre kirkelig end politisk for ikke at sige personlig«) og J. Olrik i Det danske Folks Historie II (»Som Menneske var han da sikkert yderst trættekær og umedgørlig, og det er forstaaeligt, at den unge Konge ikke kunde forliges med en saadan Fjende.«). Ogsaa Ingemanns Romaner har bidraget til at gøre dette Synspunkt til den almindelige Opfattelse.

Den nyere Forskning (Arup: Danmarks Historie II) tillægger heller ikke det kirkeretslige større Betydning for Forstaaelsen af Striden.

Den ældre kirkehistoriske Forskning staar væsentlig paa samme Standpunkt som den ældre profanhistoriske Forskning, f. Eks. Helveg: Den danske

elige Prælater, der i meget høj Grad blander sig i politiske Forhold og derved kommer i en frygtelig Strid med Kongemagten, som ellers nok kunde trænge til Hjælp i Kampen mod Rigets ydre og indre Fjender; om Prælaternes Optræden kunde være dikteret af kirkelige Hensyn, undersøger man praktisk talt ikke. At Synet paa Danmarks politiske Historie kan ændres, har Arups Danmarkshistorie vist. Hvad Kirkehistorien angaar, har vi desuden faaet en udmærket Hjælp til at forstaa den dybe Modsætning mellem kanonisk og germansk — in casu dansk — Opfattelse af Kirkeinstitutionen og den Strid, der maa følge deraf. Jeg tænker paa Ulrich Stutz's »Opdagelse« af det germanske Privatkirkesystem og de mange Enkeltundersøgelser, hans Elever senere har foretaget. »Eigenkirchenwesen«, betragtet i dets Modsætning til den kanoniske Opfattelse af Kirken, kaster et forklarende Lys over mange, ogsaa danske Forhold, og Stutz's Undersøgelser er med Rette blevet betegnet som »et af de vigtigste Fremskridt i Udforskningen af Middelalderens Historie«. Hal Koch har i sin Bog: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder I-II taget dette Synspunkt til Hjælp for Fremstillingen af Kirkens Historie i Tidsrummet 1060—1170; men der foreligger endnu ikke en tilsva-

---

Kirkes Historie indtil Ref. (»Ved Jens Grands Forhold til Kong Erik Menved træder de politiske Forviklinger i Forgrunden, og det er egentlig dem, der fører ind paa kirkeretslige Sammenstød«), og dette gentages i L. P. Fabricius: Danmarks Kirkehistorie I 1935 (»Jens Grand er en politisk Modstander af Kongen, som dækker sig bag kirkelige Privilegier, der har helt andre Formaal, og bruger dem i sin Kamp; det er ikke »Kronen« og »Kirken«, der kæmper mod hinanden«). Samme Opfattelse træffes ogsaa hos Jens Grands tre Biografer: Wolff (Wolffs Journal 1822; nærmest Afskrift af Suhm) og P. A. Munch: Diplomatiske Bidrag til Erkebiskop Jens Grands Levnetshistorie (Annaler f. nord. Oldkyndigh. 1860) og G. Lintzer: Studien zur Geschichte Johann Grands, Erzbischofs von Bremen, 1933.

I sin Survey of the History of the Church in Denmark, 1936, siger J. Oscar Andersen: »The violent controverses between the kings and the leaders of the church (her nævnes bl. a. Jens Grand) were caused by the increasing ecclesiastic claims supported by the developed canonic law, but were aggravated by deeds of violence on the part of the kings and the prelats' action in the political struggles as enemies of the king«. I den nyeste Kirkehistorie, Hal Koch: Danmarks Kirke gennem Tiderne (1939) betones det dog, at det kirkeretslige er Hovedaarsagen i Stridighederne. Det hedder her (om Striden under alle tre Ærkebisper): »Men Hovedsagen skimtes dog gennem det altsammen: Kampen om Kirkeretten.« Dette maa vist siges at være den nyeste Kirkehistorieforsknings Syn paa Ærkebispestridighederne.

rende samlet Fremstilling af den Periode, der indeholder den store Ærkebispestrid, skønt det allerede i 1890'erne blev sagt, »at først en grundig Prøvelse af, paa hvilke Punkter den danske Ret har vovet at sætte sig op mod kanonisk Ret, kan give fornøden Vejledning til Bedømmelse af den store Strid mellem Kongemagt og Gejstlighed i det 13. Aarhundrede« [2]). En Begyndelse til en saadan Fremstilling foreligger dog, nemlig Norvins Afhandling: Jacob Erlandsens Kamp for Kirkeretten [3]), og det Arbejde, som jeg hermed udsender, skulde altsaa være et Forsøg paa at give en Fremstilling af det næste Afsnit i denne Periode, Striden mellem Jens Grand og den danske Krone.

[2]) Ludvig Holberg i Forordet til Kirke og Len 1899.
[3]) Sc. V, p. 251—94.

Kilder.

1. De vigtigste Kilder til en Fremstilling af Jens Grands Historie er Akterne fra den store Proces mellem Ærkebiskoppen og Kong Erik Menved. Af disse Akter fandtes der tidligere flere Afskrifter, hvoraf nogle nu er gaaet tabt. De stammede fra et Pergamenthaandskrift, en Foliant, der ødelagdes ved Branden i 1728, og hvorom vi ikke ved ret meget. Originalhaandskriftets Titel lød: Actiones adversariæ Erici regis Daniæ et Johannis Grand archiepiscopi Lundensis coram sede Romana vel ab ea deputatis ab anno 1296 ad 1317. Det indeholdt altsaa ogsaa Processen mod Esger Juul. Det fandtes paa Universitetsbiblioteket i Capsa Cypriani Ord. I. Anders Sørensen Vedel omtaler Haandskriftet, idet han om sin Afskrift siger, at den er taget e vetusto et venusto quodam libro in membrana. Iøvrigt kan der om Originalhaandskriftet kun siges, at det har været vanskeligt at læse, og at det har haft adskillige Lakuner, da Historikerne i det 16. Aarhundrede begyndte at benytte det.

Af Originalhaandskriftet tog bl. a. Anders Sørensen Vedel en Afskrift; blandt hans Papirer omfattede: Actiones Erici Menvedt et Johannis Grand ialt 31 Konvolutter, hvoraf der er bevaret 2 Kvarthefter, der nu findes i det kgl. Bibliotek, gml. kgl. Saml. 4to, Nr. 2442 og 2515. Endvidere havde Th. Bartholin ladet lave en fuldstændig Afskrift; denne fandtes i hans Collectanea Bind A, der ødelagdes ved den store Brand i 1728. Forinden havde Bartholin dog i sine Annales indført en Oversigt over Indholdet og Rækkefølgen af de i Collectanea A og derigennem i Originalhaandskriftet indeholdte Dokumenter. Islændingen Jon Mortensen tog en Afskrift af Collectanea; denne har tilhørt Luxdorf, men er nu tabt. Ogsaa Gram lod Procesakterne afskrive, idet han benyttede Vedels to nævnte Haandskrifter og derefter korrigerede sin Afskrift efter Bartholins Collectanea. Grams Af-

skrift er nu tabt. Desuden fandtes der, ifølge Suhms Udsagn, fragmenta alii et sat antiqui codicis, longe peritiore manu confecti. Dette Haandskrift findes heller ikke mere, det synes at stamme fra Vedels Konvolutter og har maaske indeholdt det samme som Cod. 2442 og 2515, samt lidt mere, men dog ikke alle Sagens Akter. Da Suhm i 1786 udgav Procesakterne i Scriptores Rerum Danicarum VI benyttede han Bartholins Annales, Gram, Jon Mortensen og »antiquus codex«, og skønt de tre sidstnævnte nu er gaaet tabt, kender vi dem altsaa gennem Suhms Omtale; derimod synes Suhm ikke at have kendt Vedels to Haandskrifter. Endnu flere Afskrifter kendes af Omtale, bl. a. ejede baade Huitfeldt og Niels Kaas Afskrifter, men disse findes ikke mere. Endelig har ogsaa Terpager i Adversaria ad historiam Ripensem fra Originalhaandskriftet (eller en Afskrift heraf?) afskrevet de Dokumenter, i hvilke Ribe nævnes.

Foruden fra disse Afskrifter kan vi ogsaa faa Førstehaandsoplysninger om Striden fra de Breve, der er bevaret i Vatikanets Bibliotek (f. Eks. kendtes Ordlyden af den første Pavedom ikke, før P. A. Munch havde afskrevet den i Rom og 1860 aftrykt den i sin Afhandling om Jens Grand) og fra andre spredte Kilder.

Dette store Kildemateriale er for nogle Aar siden blevet gennemarbejdet, idet der i 1932 udkom en udmærket Udgave af samtlige Procesakter fra de store Ærkebispestridigheder (baade Jacob Erlandsens, Jens Grands og Esger Juuls Periode) ved Alfr. Krarup og W. Norvin [1]).

2. Som næste Kilde maa nævnes Krøniken om Jens Grands Fangenskab, der er udgivet af Huitfeldt [2]). Denne Krønike, Fængselskrøniken som den gerne kaldes, er undersøgt af M. Mackeprang [3]). Huitfeldt fortæller, at han har faaet den af en god Ven; den har sikkert først foreligget paa Latin, og maaske har Huitfeldt selv oversat den. Originalhaandskriftet er nu forsvundet; det er ikke usandsynligt, at det blev tilintetgjort, da Krøniken var blevet oversat og

[1]) Acta Processus Litium Inter Regem Danorum Et Archiepiscopum Lundensem, ed Krarup et Norvin. 1932.

[2]) En historisk Beskriffvelse om en Ercke-Biskop udi Lund, som hed Her Jens Grand, udgivet af Huitfeldt 1599. Et Uddrag af Krøniken er trykt i Fabricius: Fra Saxo til Poul Helgesen.

[3]) M. Mackeprang: Krøniken om Jens Grands fangenskab, dens affattelsestid og værd som historisk kilde. H. T. 6 R. III, p. 643—65.

trykt. Mackeprang formoder, at Krøniken er skrevet af en Kannik fra Lund i den første Menneskealder efter de Begivenheder, den skildrer. Det første Afsnit indtil: Aar 1294 Fredagen nest for Palme Søndag, samt Slutningen fra: oc Legaten foer strax her ned, er føjet til i det 16. Aarhundrede. I disse to Smaastykker er Stilen en helt anden, og der er ogsaa mange Fejl, f. Eks. nævnes Jens Grand som Provst i Lund, og Isarn dør i Lund. Men i det store og hele synes Krøniken troværdig; naar den beretter Ting, der ogsaa er omtalt i Procesakterne er der gerne god Overensstemmelse; der er derfor god Grund til at tro paa de Begivenheder, som Krøniken er ene om at berette; den bliver saaledes en meget værdifuld Kilde. Dog maa vi regne med, at den paa enkelte Punkter overdriver og er farvet af sin Forfatters personlige Standpunkt. Men, siger Mackeprang, vi maa alligevel være den ukendte Lundekannik taknemmelig for denne Krønike, der staar som et varigt Minde om denne urolige Tid, saa rig paa voldsomme Brydninger og viljestærke Mænd.

3. Foruden de Dokumenter, der er optaget i Acta Processus Litium, findes der ogsaa flere andre Breve og Aktstykker, der tjener til at kaste Lys over Striden; disse samles nu i det nye Diplomatarium Danicum, der er under Udgivelse. Til denne Gruppe hører ogsaa de danske Annaler og Gavebøger, samt enkelte andre Kilder; de vil alle blive nævnt paa de Steder, hvor de benyttes.

4. Endelig maa nævnes to tyske Krøniker. I Midten af det 14. Aarhundrede blev der i Bremen forfattet en Rimkrønike om Jens Grand[4]). Forfatteren menes at være en Kannik i Bremen ved Navn Franco. Krønikens historiske Indhold er stort set uangribeligt, men da den væsentlig beskæftiger sig med Jens Grand Ophold i Bremen, har den ikke stor Betydning for denne Undersøgelse. For Fuldstændighedens Skyld maa ogsaa nævnes en nedertysk Krønike af Rynesberg og Schene, der for det Afsnit, der handler om Jens Grand, har Rimkrøniken som Hovedkilde. Denne Krønike, der ligesom Rimkrøniken er trykt hos Lappenberg, er kun benyttet en enkelt Gang.

[4]) J. M. Lappenberg: Geschichtsquellen d. Erzstiftes u. d. Stadt Bremen 1841, p. 25—38.

Oversigt over Tiden fra 1241 til 1276[1]).

1. Aarsagerne til Kirkekampen. Valdemar Sejrs Død 1241 sætter Skel mellem to Epoker i vort Lands Historie. Den forudgaaende Tid, Valdemarernes Tid, havde trods alt været lykkelig, præget af Fremgang og indre Sammenhold. Mellem Kongedømmet og Kirken var der et harmonisk Samarbejde under deres fælles Fremadstræben. Som et værdigt Monument over den Tid, der gik i Graven, staar den berømte Jyske Lov, i hvis navnkundige Fortale Biskop Gunner af Viborg formanende skildrer det rette Forhold mellem Konge og Kirke[2]).

Men nu skulde der komme ganske andre Tider med oprivende Kampe mellem Kongerne, Ærkebisperne og Stormændene, der vedvarede til langt ind i det kommende Aarhundrede og til sidst syntes helt at adsplitte Riget.

Hvilke Aarsager har nu fremkaldt disse forandrede Forhold? Man har peget paa Kongernes svigtende Evne til at forstaa Kirkens kulturelle Betydning for Landet; deres Politik var snæversynet[3]). Men en vigtigere Aarsag er dog, at lensretslige og privatkirkelige Synspunkter nu med forøget Styrke gør sig gældende i Landet, efter at Valdemar Sejr havde lært nordtyske Forhold at kende, hvor Lensretten og Privatkirkeretten var langt mere fremtrædende end i Danmark. Endvidere havde Kongen i Valdemarertiden faaet større Indflydelse paa Lovgivningen, ogsaa den kirkelige, og denne Kongens Magt bliver

[1]) Det havde været naturligt at indlede Afhandlingen med en Fremstilling af den kanoniske og den germanske Kirkeopfattelse, men af Pladshensyn maa dette Afsnit udgaa; der henvises til Hal Koch: Danmarks Kirke II og min Artikel om de middelalderlige Teorier om Forholdet mellem Stat og Kirke, der senere vil fremkomme i Dansk Teologisk Tidsskrift.

[2]) Cf. min Afh.: Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov, i Festskr. t. Jyske Lov (Med Lov skal Land bygges) 1941 p. 84 ff.

[3]) Norvin p. 268.

nu farlig for Kirken, idet Kongen forsøger at faa større Indflydelse over Landets Kirke.

Der er ingen Tvivl om, at Hovedaarsagen til Striden mellem Kirken og Kronen er den kanoniske og den danske Rets modsatte Syn paa Ejendomsforholdet til Kirken, Kirkegodset og Kirkens Indtægter; vi skal senere komme udførligt ind paa dette vigtige Spørgsmaal. Netop i Kampen mod de politiske Fjender anser Kongen det for en Selvfølge, at Kirkens Mænd som Statens tro Tjenere støtter den kongelige Politik. Over for denne Opfattelse staar Læren om Kirkens Supremati over enhver verdslig Ordning; denne Teori har begejstrede Talsmænd i de tre store Ærkebisper. Dog drejer Stridsemnerne sig mindre om de egentlige Principspørgsmaal end om de Konsekvenser, man drager ud fra det principielle Grundlag. At Kirken netop nu fremkommer med forøgede Krav, skyldes sikkert den kanoniske Rets stærke Udvikling. Det er Innocens III's Teori om den kanoniske Rets Overherredømme over al den Ret, som Jacob Erlandsen støtter sig til i sin Kamp mod den nationale Ret. Ærkebiskoppens Udtalelser herom er saa tydelige, at de udelukker enhver Tvivl om hans Standpunkt: »Scire eciam regem convenit, quod, sicut spirituale precellit temporale, ita et jus ecclesie jura secularia, et si sibi fuerint contraria, maius derogat minori, scilicet spirituale temporali« [4]). Den danske Regering synes af Hensyn til den danske Stats og den danske Rets Suverænitet vanskeligt at kunne tolerere dette Standpunkt.

2. *Jacob Erlandsen.* Den Kamp, der straks efter Tronskiftet 1241 brød ud mellem Erik Plovpenning og Abel, gav Anledning til, at ogsaa Kirkens Ledere kom i Konflikt med Kronen, idet Kirkens Rettigheder ikke blev respekteret. Paa et Koncilium i Odense 1245 truede Bisperne derfor enhver, der vovede at forulempe Kirken, med Bandlysning. Kongen opfattede dette som en Trusel og vendte sig forbitret mod den betydeligste af Bisperne, Niels Stigsen af Roskilde, der maatte flygte til Udlandet. Ogsaa Bispens Slægtning, Domprovst Jacob Erlandsen i Lund, maatte gaa i Landflygtighed.

Efter Biskop Niels Stigsens Død 1249 udnævnte Paven per provisionem Jacob Erlandsen til hans Efterfølger, og i 1250 vendte den nye Biskop tilbage for at overtage sit Embede. Samme Aar myrdedes Erik Plovpenning og efterfulgtes af Abel, der imidlertid allerede døde

[4]) Acta p. 37.

1252, hvorfor det ikke kom til større Strid mellem disse og Jacob Erlandsen. Næppe var Kristoffer I blevet Konge, før Domkapitlet i Lund ved Ærkebiskop Uffes Død 1252 valgte Roskildebispen til dette høje Embede, idet man forbigik Kongens Kandidat. Dette Valg kom Kristoffer meget ubelejligt. Jacob Erlandsen tilhørte en af Landets mægtigste Slægter, var overordentlig kyndig i teologiske og kirkelige Spørgsmaal og desuden behersket af Tanken om Pavens Universalteokrati. Snart kom det til Kamp mellem Kongen og Ærkebispen; sidstnævnte søgte at beskytte sig og sin Kirke mod Vold ved paa Kirkemødet i Vejle 1256 at faa vedtaget den berømte Konstitution Quum ecclesia Daciana, der nedenfor skal omtales udførligt. Ved et Møde i Lund 1257 mellem Kong Kristoffer og Jacob Erlandsen erklærede denne, at han kun vilde rette sig efter den gamle skaanske Kirkeret, for saa vidt denne var i Overensstemmelse med den kanoniske Ret. Kongen tilbagetog da de Privilegier og andre Rettigheder, som tidligere Konger havde tilstaaet Ærkesædet, og snart var Striden i fuld Udvikling.

Vi skal ikke her følge Enkelthederne i denne Kamp; i 1259 blev Jacob Erlandsen fængslet, men blev dog snart løsladt. Samme Aar døde Kong Kristoffer pludseligt, sandsynligvis forgivet i selve Nadveren af Abbed Arnfast, en af Ærkebispens Tilhængere. I de følgende Aar fortsatte Enkedronningen og den unge Konge, Erik Glipping, Striden med Prælaterne, og Jacob Erlandsen maatte atter gaa i Landflygtighed. Anklagepunkterne mod Ærkebiskoppen var bl. a.: Han var blevet valgt mod Kongens Vilje, udfærdigede Bestemmelser, der stred mod Landets Love, nægtede at yde Krigstjeneste, skønt han var kongelig Lensmand, havde oprettet en Borg paa Kirkens Jord, forsøgte at unddrage de Folk, der boede paa Kirkens Gods, fra den verdslige Jurisdiktion, respekterede ikke Kongens Patronatsrettigheder, ja indgik endog Forbindelser med Rigets Fjender. Vi skal senere se de samme Anklagepunkter rettet mod Jens Grand; der er derfor god Grund til at betragte dennes Strid med Kronen som en Fortsættelse af Jacob Erlandsens Kirkekamp [5]).

[5]) Herimod Helveg (I, p. 673): »... men dog er der den Forskel, at ved Jens Grands Forhold til Kong Erik Menved træder de politiske Forviklinger i Forgrunden, og det er egentlig dem, der fører ind paa kirkeretslige Sammenstød, medens det omvendte var Tilfældet i Jacob Erlandsens Tid.« Saaledes ogsaa L. P. Fabricius. Vi skal senere undersøge, hvorvidt denne Opfattelse hol-

Skønt Paven forsøgte at komme sin landflygtige Ærkebiskop til Hjælp, udrettede han dog ikke meget; Erik Glipping tog ikke Hensyn til den pavelige Legats Domme og Bandlysninger; det hele endte uden nogen principiel Afgørelse med et temmelig mat Forlig 1272—73, hvorefter Prælaterne kunde vende hjem. Jacob Erlandsen naaede dog kun til Rygen, hvor han døde 1274.

3. Lovene mellem Jyske Lov og Haandfæstningen af 1282. Kong Erik Glipping, den første af de to Konger, med hvem Jens Grand strides, begynder sin Regering i Aaret 1259 under en Krig, der skyldes en Sammensværgelse mellem Prælater og Stormænd, og han myrdes i Aaret 1286 som Offer for en ny Sammensværgelse; i de atten Aar mellem Valdemar Sejrs Død og Erik Glippings Tronbestigelse regerede tre Konger, hvoraf ingen fik en naturlig Død. Der var Stridsemner nok: Kristoffers vistnok ulovlige Valg til Konge i Stedet for Abels fængslede Søn, samt alle de uløste Spørgsmaal i Kongeslægten om den rette Fordeling af Fædrenegodset. De usikre Forhold øver ogsaa Indflydelse paa Lovgivningen. Stormændene søger at mildne Straffelovene, medens Kongen ønsker dem skærpet. Den første Lov er den saakaldte Abel-Kristofferske Forordning. Holberg [6]) vil henføre Loven til 1241 og mener altsaa, at den er givet samtidig med Jyske Lov; han kalder den derfor ogsaa Kong Valdemars Lov. Et Bevis for sin Daterings Rigtighed ser Holberg deri, at Procesreglerne er ændret i Overensstemmelse med kanonisk Ret, hvilket stemmer godt med det gode Forhold mellem Kong Valdemar og Pavestolen. Poul Johs. Jørgensen [7]) henfører Loven, der foreligger i to Redaktioner, til 1251 og betragter den korte Redaktion som den oprindelige, medens den længere Form er en »Afpasning af den efter Forholdene under Kristoffer I samt en Række i Teksten interpolerede Noter og Tilføjelser.« Arup [8]) mener, at den længere Redaktion er den egentlige Lov og henfører denne til 1256. — Forordningen, der er

---

der Stik. Om Jacob Erlandsen henvises iøvrigt til Norvins ovenfor anf. Afh. og E. Schalling: Kanonisk eller nationell rät?, Kyrkohist. Årsskr. 1938, p. 103 ff.

[6]) Dansk og Fremmed Ret p. 147 ff. Dansk Rigslovgivning p. 136. Dr. jur. Ludvig Holberg er den, der grundigst har beskæftiget sig med den danske Rets Udvikling og danske Samfundsforhold i det 13. Aarh.

[7]) Dansk Retshistorie p. 73.

[8]) Danmarks Historie I p. 300.

vor ældste bevarede Rigslov bortset fra Vederloven, bestemmer om Majestætsforbrydelse, at hvis nogen overbevises om Majestætsforbrydelse, skal han miste sin Hovedlod saavel i Løsøre som i Jord og halshugges. Endvidere træffes der Forholdsregler mod den, der sidder tre af Kongens litteræ admonitoriæ overhørig.

Den næste Lov er Kristoffer I's Forordning om Majestætsforbrydelse. Poul Johs. Jørgensen [9]) antager, at den er givet af Kristoffer, mens Holberg [10]) henfører den til 1263, da Hertug Albrecht af Brunsvig var Rigsforstander under Erik Glippings Mindreaarighed [11]). Loven indeholder nye Bestemmelser om Majestætsforbrydelse og viser tydelig Paavirkning fra tysk Lensret og Romerrettens Regler om Majestætsforbrydelse. De nye Lovbestemmelser passer saaledes godt med den stærke tyske Indflydelse. Ogsaa Arup henfører Loven til 1263 [12]). Loven [13]) handler om Herremænds Brud paa deres Troskabspligt (crimen læsæ majestatis) og bestemmer, at hvis nogen af Kongen anklages for Majestætsforbrydelse, skal to af de mest ansete Mænd i det Syssel, hvor den anklagede bor, udnævne 15 Mand af Vederlaget, hvem Sagen overdrages. Hvis en domfældt flygter, tilfalder Godset Statskassen; hvis nogen er dømt paa den blotte Mistanke, tilfalder Godset Arvingerne, med mindre han har sluttet Forbund med Landets aabenbare Fjender eller ulovligt fører Vaaben mod Riget.

Der er Enighed om at henføre Erik Glippings Forordning om Majestætsforbrydelse til 1276 [14]). De Begivenheder, der gaar forud, forklarer dens Bestemmelser. I 1275 havde Kong Erik ydet Hertug Magnus Birgersen militær Støtte mod hans Broder, Kong Valdemar af Sverige [15]). Da Magnus havde sejret, var han imidlertid ikke særlig villig til at udrede den aftalte Betaling for Hjælpen, og det endte med, at den fordrevne Kong Valdemar fik Føling med Kong Erik og kom til Danmark. Ogsaa andre Forhold bidrog til at sætte Splid mellem Magnus og Erik Glipping. At der var danske Stormænd — navnlig saadanne, der havde været Førere for den Rytterhær, der var

[9]) p. 74.

[10]) Dansk Rigslovgivning p. 138—64.

[11]) Dansk Rigslovgivning p. 146.

[12]) p. 316.

[13]) Trykt i Aarsb. f. Geh. V, p. 15.

[14]) Trykt i Aarsb. f. Geh. V, p. 15.

[15]) Maaske har Stig Andersen været Fører for disse Tropper; cf. Holberg: Konge og Danehof p. 16.

blevet sendt til Sverige for at støtte Kampen mod Kong Valdemar — der ikke kunde følge det bratte Omslag i Kongens Politik, er ikke vanskeligt at forstaa.

Saaledes er Baggrunden for den nye Forordning, der vedtages paa Danehoffet i Nyborg 1276. Maaske var Danehoffet delvis opløst paa det Tidspunkt, Loven blev vedtaget. Det eneste bevarede Haandskrift indeholder nemlig følgende Bemærkning: »Men ... at Kongen som Sagsøger skulde udnævne de forannævnte Nævninge, vandt ikke Bifald hos nogen i Riget, undtagen hos de faa, som overværede hin Forsamling; men man holdt paa, at den sigtede skulde udnævne dem.« Spørgsmaalet er, om denne Bemærkning er nedskrevet samtidig med Loven og er Udtryk for, at Oppositionen har modsat sig eller maaske endog, ved at forlade Hoffet, hindret dens Vedtagelse, eller om en senere Afskriver har tilføjet Ordene, maaske fordi de fredløse holdt paa, at deres Domfældelse var ulovlig, og at de havde modsat sig denne Lov. Holberg mener, det drejer sig om en senere Randnote, der efterhaanden er blevet optaget i Teksten, og Forskerne er enige om, at Oppositionen næppe har kunnet hindre Lovens Vedtagelse.

Det karakteristiske for Forordningen af 1276 sammenlignet med den tidligere fra 1263 er, at det nu ikke er Majestætsforbrydelse i og for sig, der behandles; men den nye Forordning er en Udvidelse af den ældre, idet der nu træffes Bestemmelser om mindre Former for og Forsøg paa Majestætsforbrydelse, Landsforræderi o. s. v. § 1 bestemmer, at hvis nogen anklages for Deltagelse i Sammensværgelse mod sin Herres Liv, da skal han, hvis han nægter, rense sig med tolv Mænd; det siges ikke, hvem der skal udtage disse Mænd. § 2: Hvis nogen ved, at der mellem Fyrsterne indgaas Ægteskab, der kan blive til Fare for Riget, og undlader at meddele Kongen dette, kan Kongen anklage ham, og han maa rense sig med tolv Mænd, men det er Kongen, der skal udnævne dem. § 3: Hvis nogen uden sin Herres Viden indgaar Forbindelse med en anden Herre ... skal han rense sig med tolv Mænd, som Kongen udnævner. § 4: Hvis nogen arbejder for, at det, som kan være hans Herre til Nytte, forhindres ... skal han rense sig med tolv Mænd, Kongen udnævner. Derefter følger ovennævnte Bemærkning om, at nogle, d. e. Oppositionen, formodentlig med Stig Andersen i Spidsen, ikke kunde gaa med til, at Kongen som Sagsøger skulde udtage Nævningene. Den sidste Paragraf

indeholder Straffebestemmelser mod den, der gaar ind i en andens Gaard og dræber Husbonden; Forbryderens Hovedlod tilfalder Kongen. Muligvis har Regeringen ønsket at faa vedtaget langt stærkere Bestemmelser om Manddrab. Under Processen i Rom mellem Jens Grand og Erik Menved, bebrejder Ærkebiskoppen Kongen, at Bestemmelserne om Manddrab er saa milde, at Morderen kan slippe med en Bøde. Kongens Sagfører svarer, at Kongens Fader forsøgte at skærpe Manddrabsbestemmelserne, men dette Lovforslag mødte Modstand hos de senere Kongemordere og Ærkebiskoppens Venner [16]). Maaske sigtes der med disse Ord til Danehoffet 1276, og Oppositionen har da været saa stærk, at man ikke kunde faa Loven vedtaget i den Form, Regeringen ønskede. Endelig kom det paa dette Danehof til aabent Brud mellem Regeringen og dens Modstandere; Regeringen fremsatte Forslag om, at man skulde aflægge Ed til den toaarige Kronprins Erik. Det vilde Stig Andersen, Føreren for Oppositionen, ikke gaa med til; men de fleste aflagde den.

4. Aarene fra 1276 til 1282. At det havde været nødvendigt for Regeringen at faa disse Love om Majestætsforbrydelse vedtaget, taler sit tydelige Sprog om Forholdene i Landet, thi »dengang gjorde man ikke gjerne Love paa Speculation« [17]). Den stærke Opposition paa Danehoffet 1276 bevirkede, at Regeringen ikke vilde indkalde Hoffet igen. Udenrigspolitisk sker der det, at den danske og den svenske Konge — efter i en kort Tid at have bekriget hinanden — slutter Forlig 1278. De to Konger lover bl. a. ikke at modtage Stormænd, der kommer som Flygtninge fra Modpartens Land; de to Konger vil staa hinanden bi mod enhver Fjende. Dette betyder, at den misfornøjede Del af den danske Adel nu snarere kan vente at finde Støtte i Norge end i Sverige. I Norge var Kong Magnus Hakonsen gift med Erik Plovpennings Datter Ingeborg. Foreløbig er Forholdet mellem de to Lande dog godt; Kong Magnus er ikke interesseret i en Krig med Danmark. Først efter hans Død kan der fremstaa en kraftig danskfjendtlig Opinion, idet Enkedronningen nu faar Regeringens Ledelse, og Dronning Ingeborg er stærkt forbitret paa Kong Erik Glipping, fordi han ikke vil udlevere hendes Fædrenegods.

[16]) Acta p. 177.

[17]) Holberg: Konge og Danehof p. 26.

I Danmark vokser Oppositionen i disse Aar stærkt, men der er dog slet ikke Tale om nogen væbnet Modstand. 1278 tager Drosten, Uffe Nielsen, sin Afsked, og Peder Nielsen, en Mand, der er opsat paa en stærk Forøgelse af Kongemagten, bliver hans Efterfølger. Regeringen fortsætter sin skarpe Kurs; der indkaldes nordtyske Adelsmænd som Officerer for de nu uundværlige Lejetropper, der trykker Regeringens Budget meget. Hertil kommer, at Hertug Valdemar, der repræsenterer Abels Linie, snart bliver myndig, og at Enkedronning Ingeborg som nævnt kræver sin og sin Søsters Arv udleveret. Oppositionen kræver, at Danehoffet som Landets øverste Domstol og lovgivende Myndighed skal samles hyppigt og styrke Indbyggernes Rettigheder; man er vel ikke uvillig til at deltage i en Lovgivning om Kongens Magtforøgelse, naar det blot sker paa en saadan Maade, at de gamle Landsloves Særpræg ikke ændres med eet Slag, men først lidt efter lidt; man vil ogsaa løse Kongefrændernes Krav retfærdigt og ønsker paa ingen Maade at fremkalde en Borgerkrig; i denne Henseende er man enig med Kirken, hvis Ærkebiskop nu er den gamle Jens Dros (1280—89).

Det kunde altsaa forudses, at Regeringen, hvis ledende Mand var Kansleren, Magister Jens Jyde og Drosten, Peder Nielsen, inden længe vilde komme ud for en Krise, som den næppe vilde overleve. Foruden Kravet om Len bliver nu ogsaa Finansnøden p. Gr. a. de dyre Lejetropper stadig større. Man forsøger at raade Bod herpaa ved fortsat Udmøntning (Møntforringelse), saaledes at Møntens Værdi synker med en Trediedel i Tiden 1260—80 [18]). Parallelt med denne Udvikling gaar ogsaa en saa stærk Udvidelse af Kongemagten, at Overgreb ikke kan hindres. Skønt Regeringen gør et desperat Forsøg paa at holde Stillingen, slutter dog stadig flere sig til Oppositionen, og det kunde formodes, at Regeringen til sidst maatte indlade sig paa Forhandling. Dette sker ved Haandfæstningen af 1282; men inden vi følger den politiske Udvikling videre, vil vi nu lære Jens Grand at kende.

[18]) Arup I, p. 320.

Jens Grands Slægt, Barndom og Uddannelse.

Vi er nu naaet til den Tid, da vor Viden om Jens Grand [1]) begynder. Hvornaar han er født, vides ikke; men da han ifølge den Optegnelse over hans efterladte Ejendele, der blev nedskrevet i Avignon, er død den 29. Maj 1327 [2]), kan man vel heraf slutte, at han er født engang i 1250'erne, idet hans Alder ansættes til ca. 75 Aar. Om Jens Grands Fødested siger Huitfeldt, at han »vaar fød i Sieland« [3]), det var jo ogsaa i Roskilde, han fik sin første Uddannelse (herom nedenfor). Vi ved ikke med Bestemthed, hvem hans Forældre var; Huitfeldt oplyser (sammesteds), at han var »en aff de Hvider deris Stamme«, og ifølge Suhm [4]) hed hans Fader Thorbern Hvide; hvorfra Suhm har denne Oplysning, vides ikke. Rimkrøniken kalder hans Fader miles curialis, »Hofmand«, uden at vi bestemt ved, hvad denne Titel rummer [5]). Jens Grands Moder hed Cecilie og var Søster til Roskildebispen Peder Skjælmsen Bang og Niels Skjælmsen [6]); hun tilhørte altsaa den mægtige Hvideslægt. Rimkrøniken siger, hun var af kongelig Æt. I den Bulle, i hvilken Paven udnævner Jens Grand til Ærkebiskop, omtaler han ham med Ordene: ... cogitantes ad personam tuam, quam per nobilitatem generis ... Dominus ex sue largitatis gra-

---

[1]) Navnet Grand, hvis Oprindelse man ikke tidligere synes at have været opmærksom paa, er ikke Slægtsnavn, men Tilnavn; det stammer formodentlig fra Jens Grands Ophold i Frankrig, idet det kommer af det franske grand, Latin: grandis, stor. Den latinske Form Grandis forekommer en enkelt Gang i Kilderne, Næstvedaarbogen for Aaret 1289 (Annal. p. 126): Johannes archiepiscopus obiit. Cui successit prepositus Johannes Roskildensis cognominatus Grandis.

[2]) Registraturen over hans Efterladenskaber indledes med Ordene: Anno domini millesimo trecentesimo vicesimo septimo, die XXVIIII mensis Maij, obiit in Romana curia dominus Johannes Archiepiscopus Bremensis, cui inventa fuerunt bona infrascripta (Munch p. 168).

[3]) Bispernes Krønike p. 63.

[4]) Cf. S. R. D. IV, Tab. II ad p. 545.

[5]) »Hærmand i Kongens Tjeneste« siger J. Olrik i Dansk Biografisk Leks. VIII, p. 278.

[6]) Cf. D. D. 2 R. II Nr. 284 og Acta p. 178 f. (cf. ogsaa p. 174): ... predicti autem archiepiscopi Jacobi (nl. Jacob Erlandsen) cognatus ... dictique episcopi Petri (Peder Bang) nepos ac istorum nobilium dicti regis occisorum consanguineus et cognatus de propinquo ... est et erat iste dominus Johannes Lundensis archiepiscopus.

cia multipliciter decoravit [7]). Det fremgaar af disse Oplysninger, at Jens Grand er i Slægt med Landets betydeligste og rigeste Mænd; da han valgte den gejstlige Løbebane, kunde man altsaa forvente, at han vilde fortsætte Hvideslægtens store gejstlige Traditioner.

Om Jens Grands Barndom og tidligste Ungdom vides, som det var at vente, kun meget lidt. I Gavebrevet til Roskilde Domkirke omtaler han denne med Ordene »...michi puero libamina lactis exhibuit...« [8]). Heraf kan man vel slutte, at han allerede tidligt er kommet til Roskilde og har faaet sin Uddannelse ved Domkapitlet der. Senere drager han, som saa mange andre af den danske Middelalderkirkes betydeligste Mænd, til Udlandet for at studere. Det vilde have været interessant at vide lidt om Jens Grands Studierejser, hvilke Universiteter han besøgte, og hvilke Emner der især har optaget ham. Desværre er vore Kilder ret tavse herom. Vi har kun Rimkrøniken at holde os til; det hedder her om Jens Grand og Jacob Lange, der blev fængslet samtidig med ham: De var begge Doctores juris canonici og havde længe studeret i Valland og Frankrig, Gud til Lov og deres fædrene Rige til Ære. Jens Grand har altsaa studeret ved Universiteterne i Bologna og Paris [9]). Bologna var kendt for sit Retsstudium; her havde i foregaaende Aarhundrede Gratian virket. I det 13. Aarh. docerede Dominikanere og Franciskanere her, men først 1360 blev der givet pavelig Tilladelse til at studere Teologi, og Bologna-Fakultetet er nærmest at betragte som en Datter af »Studiet« i Paris [10]).

Selv om vi ogsaa har Vidnesbyrd om, at Danske har studeret ved Universitetet i Bologna [11]), er det dog sikkert først og fremmest Paris, der har været Jens Grands Universitetsby [12]). »Paris sans pair« hed det i det 13. Aarh. Det er nu den skønne Seinestad, der er Brændpunktet for Europas aandelige Liv; de fleste af de store Navne har virket her; de nye teologiske Retninger sætter Sindene i Bevægelse og samler Studenter fra alle Lande. De studerendes Antal angives i 1287 at være 30,000. Da Pariseruniversitetet endnu ikke har nogen

---

[7]) Acta p. 142.

[8]) Acta p. 131.

[9]) Se herom Ellen Jørgensens interessante Afh.: Nordiske Studierejser i Middelalderen, H. T. 8 R. V, p. 331—82.

[10]) Cf. K. L. f. N. I, p. 352.

[11]) Cf. Carøe i Kh. S. 5 R VI, p. 375 ff.

[12]) Saaledes ogsaa Munch p. 64 og Ellen Jørgensen p. 341.

Matrikel, kan vi ikke kontrollere Tallet, der dog sikkert er sat meget for højt [13]). Men har der blot været Halvdelen, var det jo ogsaa nok til at danne en Universitetsby, der kunde faa ogsaa den nordiske Ungdom til med Længsel at søge til Paris. Vi ved fra forskellige Kilder, at der i det 13. Aarh. var ca. 75 Danske, der tog Magistergraden her, men det virkelige Antal af danske studerende har jo været meget større, da det var langt de færreste, der naaede at faa en Grad. Der oprettedes Rejsestipendier for dygtige Skolarer; f. Eks. stiftede Jacob Erlandsen i 1253 to Stipendier for studerende fra Roskilde. I 1275 rejstes i Paris et Kollegium for de nordiske Studenter, Collegium Danicum. Dog har Jens Grand næppe boet her; han er vist nok rejst hjem omtrent samtidig med dets Oprettelse. I Paris studerede ogsaa to Danske, som senere skulde komme til at spille en stor Rolle i Jens Grands Historie, Magister Martin, der blev Kongens Kansler, og den senere Provst i Lund, Jacob Lange.

Hvilket Udbytte fik Jens Grand af sine Studierejser? Fik hans Ungdoms teologiske Studier Indflydelse paa hans senere kirkelige Virksomhed? Som ovenfor omtalt fortæller Fængselskrøniken, at han er Doctor juris canonici; Paven omtaler i Udnævnelsesbullen hans litterarum scienciam [14]), og i Gaven til Roskildekirken titulerer han sig selv Professor in decretis [15]). Rimkrøniken kalder ham Clericus egregius, inventus vix talis/Artium et jurium professor equalis; og ... erat peritissimus artium et juris/In quibus profecerat studiis et curis [16]). Det er altsaa navnlig Studiet af Kirkeretten, han har kastet sig over, og her har han opnaaet den højeste Grad. Disse sparsomme Oplysninger i vore Kilder stemmer godt med hans senere energiske Kamp for den danske Kirkes Retsforhold. At Jens Grand ved sin Død efterlod sig en efter den Tids Forhold meget stor Bogsamling [17]), er ogsaa et Vidnesbyrd om hans teologiske Interesser; hans Bibliotek var godt forsynet med Bøger om de forskellige teologiske Discipliner, navnlig Kirkeretten; her fandtes foruden de almindelige Lovsamlinger med tilhørende Kommentarer endog forholdsvis nye Ting, som f. Eks. Wilhelm de Mandagotus' Skrift De electione, der udkom i 1285.

---

[13]) Ellen Jørgensen p. 345.
[14]) Acta p. 142.
[15]) Acta p. 130.
[16]) Lappenberg p. 25 og p. 37.
[17]) Cf. Munch p. 172 ff., Lintzer p. 77 ff.

Vi har nu, saa vidt Kilderne tillod, fulgt Jens Grand under hans Studieophold i Udlandet og set, at han var en af de unge, som Hjemlandets Kirke havde Lov at vente sig noget af; vi skal nu se, hvorledes det gaar, naar han kommer hjem i praktisk kirkeligt Arbejde.

Haandfæstningen af 1282.[1])

1. Haandfæstningen. Som det kunde ventes, maatte Kongen og hans Mænd til sidst bekvemme sig til at holde Danehof igen, hvad de af let forstaaelige Grunde ikke havde haft Lyst til siden 1276. Resultatet af Danehoffets Forhandlinger i Vordingborg 1282 blev et foreløbigt Løftebrev; Mødet fortsattes i Juni Maaned samme Aar i Nyborg, hvor Danmarks første Grundlov, Danmarks magna carta, som man har kaldt Kong Eriks Haandfæstning, udfærdigedes. Tilstede var Kongen, Ærkebiskoppen og Landets øvrige Bisper, Grevérne Otto af Ravensberg og Valdemar af Rostock og vel ogsaa Kongens tyske Lejetropførere; desuden var jo alle de tilstede, der ellers skulde møde ved en saadan Lejlighed, blandt dem Oppositionens Mænd.

Af Haandfæstningens 18 Paragraffer er de fire første en nærmere Udformning af Løftebrevet fra Vordingborg. Af de enkelte Paragraffer har følgende Interesse i denne Sammenhæng: I § 1 lover Kongen at sammenkalde Hoffet hvert Aar. Man vil forstaa, hvor vigtig denne Bestemmelse er for Danehoffets Kontrol med Rigets Styrelse. Danehoffet har den højeste lovgivende Myndighed i Sager mellem Kongen og hans Mænd; dets lovgivende Myndighed omfatter hele Riget. Hvis Regeringen vil have vedtaget Love, der ikke blot skal gælde et enkelt Land, men alle Rigets Lande, bliver Hoffets Medvirken nu nødvendig, om man da vil gaa frem ad forfatningsmæssig Vej.

§ 2: Ingen maa fængsles, med mindre han enten frivillig for Retten har bekendt sig skyldig i eller lovligt er blevet overbevist om eller paagrebet paa fersk Gerning i en saadan Misgerning, for hvilken

[1]) Cf. til det flg. Arup II, p. 10 ff. og Holberg: Konge og Danehof p. 50—135.

han efter Fædrelandets Love skal miste Liv og Lemmer. Kongen faar her Ret til at anvende Fængsling ikke som Straf, men som Varetægtsarrest i følgende Tilfælde: 1) Naar tiltalte frivilligt er gaaet til Bekendelse; 2) naar han er blevet lovligt overbevist om at have begaaet en Forbrydelse; 3) naar han er blevet grebet i aabenbar Forbrydelse, for hvilken han efter Landets Love skal miste Liv og Lemmer. Der er i disse Bestemmelser en Forskel fra Kristoffers Lov om Majestætsforbrydelse, idet denne tillader Fængsling, hvis nogen er dømt eller taget til Fange paa den blotte Mistanke [2]); vi vil senere under Omtalen af Jens Grands Fængsling drøfte dette nærmere. Ifølge Hdf. af 1282 har Kongen altsaa ikke længere Ret til Fængsling alene p. Gr. a. Mistanke.

Haandfæstningens §§ 5—9 giver Bestemmelser til Fordel for Bønderne; de har ikke megen Interesse i denne Forbindelse, men viser, at Oppositionspartiet ogsaa tænkte paa de i Samfundet daarligst stillede. § 12 bestemmer, at Kongens aabne Breve og Privilegier skal forblive i Kraft, »med mindre vi med vore tro Mænd i et Danehof kunde erfare, at de med rette bør tilbagekaldes«. En saadan »Erfaring« kunde jo ogsaa for Kirken faa stor Betydning, eftersom dens Immunitet ifølge dansk Lov ikke hvilede paa et privilegium commune, men paa alle de enkelte Særprivilegier. Af denne Paragraf kan man vel slutte, at Kongerne tidligere havde ment at kunne give og tilbagekalde efter deres Vilje. § 16 lover, at Kongefrændernes Krav, der jo havde givet Anledning til saa megen Uro, skal blive løst; maaske er der paa selve Danehoffet blevet nedsat Kommissioner til at behandle disse Spørgsmaal [3]).

§§ 17 og 18 giver Love for Kirken. Paa Baggrund af de voldsomme Rystelser, som Jacob Erlandsens Kamp for Kirkeretten havde fremkaldt, kunde man nu have ventet en ordentlig, principiel Afgørelse om Forholdet mellem dansk og kanonisk Ret. Dette skete dog ikke. § 17 forordner, at ingen uretmæssigt (indiscrete) maa gæste Klostrene. Man kunde egentlig vente, at Kongen havde lovet, at han ikke vilde gøre det; den forudgaaende Tids Hændelser kunde nok gøre et saadant kongeligt Løfte ønskeligt [4]). § 18: Kirken skal nyde godt af alle de Friheder, ved hvilke den blomstrede paa Kong Valdemars

[2]) Cf. Holberg: Konge og Danehof p. 94 f.
[3]) Arup II, p. 17.
[4]) Cf. Acta p. 26.

Tid[5]). Naar Kirkens Forhold ordnes ved et saadant vagt og almindeligt Løfte, skyldes det aabenbart, at Bisperne og navnlig den gamle ireniske Ærkebiskop Jens Dros ikke vilde rippe op i de gamle Stridigheder fra Jacob Erlandsens Dage. Hans Kollega, Biskop Tyge af Aarhus, der er Medudsteder af Loven og spiller en meget stor Rolle i Landet, er interesseret i at bevare Kirkens Afhængighed af Kongemagten og vil ikke knytte den for fast til den internationale Kirkeinstitution[6]); han ønsker derfor ikke de nymoderne kanoniske Bestemmelser indført. Alle de gamle Spørgsmaal vedrørende Forholdet mellem Stat og Kirke, der var aktuelle paa Jacob Erlandsens Tid, finder ingen Afgørelse, skønt der her var en passende Lejlighed for Kirkens Mænd til at faa dem sat under Debat. Kirkerettens stærke Udvikling i Løbet af Aarene siden »Kong Valdemars Tid« gør i Virkeligheden Formuleringen af § 18 ganske uholdbar. Det skulde da ogsaa vise sig, at saa snart der atter kom en Ærkebiskop, der vilde indføre kanoniske Retsforhold i Kirken, blev alle de gamle Stridsspørgsmaal fra Jacob Erlandsens Dage paany levende.

2. Haandfæstningens Følger. Aar 1283. Det kommer nu, som man kunde vente, til et Samarbejde mellem den siddende Regering og Oppositionen, uden at dennes Mænd dog optages i Regeringen, og forskellige vanskelige Spørgsmaal finder deres Løsning[7]). En Rigsdag, der afholdes i Helsingborg 1283, raader Bod paa forskellige Ulemper; der træffes her Bestemmelse om Oprettelse af Kroer, den eneste effektive Maade at udrydde Voldgæsteriet paa. Der udstedes Forordninger mod Indførelse af tysk Øl samt mod Luksus i Klædedragt; disse Bestræbelser for at sikre de danske Penges Værdi fortæller om Regeringens Kamp mod den stadig voksende Statsgæld. Af stor Betydning var de Kommissioner, der var nedsat for at ordne Kongefrændernes Krav; i disse Kommissioner sidder Regeringsmænd og Oppositionsmænd Side om Side; Resultatet forelaa paa Danehoffet i Vordingborg 1283, hvor det bl. a. bestemmes, at Junker Jacob, der nedstammer fra Valdemar Sejrs uægte Søn Niels[8]), skal have Nørre-

[5]) Man kommer uvilkaarligt til at tænke paa Kongernes almindelige Løfte om at overholde »Kong Valdemars Love«.

[6]) Biskop Tyge er velkendt fra sin Strid med det pavetro Cistercienserkloster i Øm, cf. herom min Afh.: Striden mellem Øm Kloster og Aarhusbisperne (Dansk Teol. Tidsskr. 1939, p. 129—46).

[7]) Holberg: Konge og Danehof p. 135—64.

[8]) Holberg: Konge og Danehof p. 13; her finder man ogsaa en Oversigt over Kongehusets og Kongefrændernes indviklede Slægtskabsforhold.

Halland som Len med alle kongelige Rettigheder og Indtægter; dog undlader man at omtale Krigstjenesten; denne hvilede efter Loven paa al Jord, og Kongen kunde vist nok ikke fritage nogen herfor. Dog klager Grev Jacob senere over, at han er blevet tvunget til at yde Krigstjeneste. Den anden Forlening gaar til Hertug Valdemar Eriksen, Abels Sønnesøn, der faar Hertugdømmet Sønderjylland.

At Oppositionsmændenes Synspunkt har sejret, medfører, at disse efterhaanden bliver Kongens nærmeste Mænd og altsaa danner Regering. Den tidligere Kansler, Magister Niels Jyde, var død i 1282; Biskop Jacob af Slesvig bliver hans Efterfølger, men denne synes dog ikke at spille nogen større Rolle. Paa Danehoffet 1283 fratræder Drosten, Peder Nielsen; i hans Sted kommer Junker Erik, Grev Jacobs Broder; men da denne i 1284 bliver Hertug af Sønderhalland, træder han tilbage og efterfølges af Uffe Nielsen. Størst Betydning faar det vel, at nævnte Stig Andersen, Oppositionens Leder, i September 1283 bliver Marsk. Regeringsskiftet viser, hvorledes det Parti, der arbejdede for den enevældige Kongemagt, er kommet i Baggrunden. Regeringsskiftet stemmer udmærket med det, som den kongelige Sagfører, Magister Martin, en halv Snes Aar senere siger i Rom under Processen mellem Jens Grand og Erik Menved, nemlig at Kong Erik Glipping havde ophøjet de Mænd, der senere, efter hvad Magister Martin paastaar, skulde blive hans Mordere, saa højt, at han kun havde Kronen fremfor dem [9]).

Dog, inden alt dette er sket, er det allerede kommet til Strid mellem Jens Grand og Kongen.

Striden mellem Jens Grand og Erik Glipping om Kirken i Slagelse.

1. Jens Grand bliver Domprovst i Roskilde. Paa hvilket Tidspunkt Jens Grand er vendt tilbage til Danmark, vides ikke nøjagtigt, men allerede midt i 1270'erne træffer vi ham som Indehaver af det betydelige Domprovsteembede i Roskilde, skønt han paa dette Tidspunkt endnu maa være ret ung. Hvilket Aar er han tiltraadt dette Embede?

[9]) Acta p. 178.

Arhnung [1]) formoder, han har opnaaet Præpositurет i 1274, men nogen Begrundelse for netop dette Aar gives ikke. Man kan ikke ud fra Liber Daticus Roskildensis' Oplysning: Anno Domini MCCLXXIV Roeschildiæ moriuntur III. Idus Martij Petrus Unæson Præpositus et... [2]) slutte, at Jens Grand er blevet Provst dette Aar; thi i 1280 dør Tuco Jurisson, der ligeledes er Provst [3]). Forklaringen er vel, at sidstnævnte har været Provst en ganske kort Tid efter Unæsons Død; derefter er han fratraadt, og Jens Grand, der nu er kommet hjem fra sin Studierejse, er da, maaske ved sin Morbroder, Biskoppens Hjælp, blevet hans Efterfølger. I hvert Fald møder vi Jens Grand som Provst allerede i 1275, thi d. 12. Juni udsteder han og Kapitlet et Dokument om Sjælemesse for en Roskildeborger, der har skænket Gods til Kirken [4]). Fra Aar 1277 kendes et Brev, hvori Biskop Peder Bang bekræfter, at Johannes prepositus Roskildensis paa sine og sin Moder Cecilies Vegne giver Afkald paa noget Jord i Ølsemagle, som hans Onkel Niels Skjælmsen havde ejet der, til Fordel for Roskildekapitlet [5]), og snart skulde man høre mere fra Provsten i Roskilde.

2. Striden om Kirken i Slagelse. D. 12. Jan. 1283 indsender »magister Johannes prepositus Roskildensis« til Dekanen og Kapitlet en Protest af følgende Indhold [6]): St. Mikkels Kirken i Slagelse er inkorporeret [7]) under Præpositurет i Roskilde, og baade Jens Grand og hans Forgængere havde hidtil været i uforstyrret Besiddelse heraf, men mod al Ret og uden Stævning og almindelig Rettergang var denne Ejendom blevet ham frarøvet, og Kongens Kansler, Magister Niels havde stik imod kanonisk Ret (contra Deum et justitiam) bemægtiget sig den. Saa døde imidlertid Kansleren, og Jens Grand havde da til Hensigt at bede Kongen om atter at faa Kirken overladt, men inden han fik talt med Kongen, havde Drosten lovet den til en anden.

---

[1]) Roskilde Domkirkes Historie I, p. 49.

[2]) A. Otto: Liber Daticus Roskildensis, p. 52.

[3]) Ibid. p. 54.

[4]) Cf. D. D. 2 R II Nr. 261.

[5]) D. D. 2 R. II Nr. 284.

[6]) Acta p. 129—30.

[7]) Der bruges Glosen annexa; men alligevel maa der tænkes paa Inkorporation, ikke Annektion, thi Verberne bruges i Flæng, cf. Schalling: Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk Tid, p. 19, p. 125; det er derfor urigtigt med Holberg: Konge og Danehof p. 161 at sige, at Kirken i Slagelse er »Annex-Kirke til Roskilde Domprovsti«.

Jens Grand bad nu indstændigt om Kirken, og omsider fik han da ogsaa sin Vilje, dog saaledes, at Kongen præsenterer ham til Embedet. Men herved kommer Jens Grand i stor Vanskelighed; paa den ene Side vægrer han sig ved at modtage og anerkende en saadan Præsentation, idet han er klar over, at den egentlig ingen Gyldighed har, eftersom Kongen ikke har jus presentandi; men paa den anden Side vil han, hvis han afslaar Præsentationen, paadrage sig Kongens Vrede og kun med største Vanskelighed eller maaske overhovedet ikke faa sin Vilje sat igennem. Straks da Kirken blev frataget ham, havde han nemlig, i Nærværelse af Kongen og Kansleren, beklaget sig over for Roskildebispen og Ærkebispen; men da havde Kongen truet med at konfiskere hans Fædrenegods, hvis han skulde have den Kirke. I denne vanskelige Situation har Jens Grand da set sig nødsaget til at modtage den kongelige Præsentation, men for at hindre, at der herved skal opstaa noget Præcedens, agter han senere ved passende Lejlighed, enten personlig eller gennem Venner, at bede Erik Menved om at lade ham besidde Kirken paa kanonisk Vis (jure nostro).

Baade Holberg [8]) og Munch [9]) mener, at dette Dokument viser, hvorledes Jens Grand kun delvis er i Overensstemmelse med Sandheden og kun af politiske Grunde holder lidt igen overfor Kongen, og hvad det principielle i Striden angaar, Retten til Kirken, svarer Jens Grands Stilling udmærket til hans senere Handlen; hans Ret til Kirken er tvivlsom. Efter Helvegs [10]) Opfattelse viser Sagen Provstens ubøjelige Sind og trodsende Dristighed. Fælles for de tre Forfattere er imidlertid, at de ikke undersøger Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Bunds; dette gælder ogsaa Arhnung [11]). I Virkeligheden er den rette Sammenhæng den, forekommer det mig, at Jens Grand efter den kirkelige Retsopfattelse absolut har Krav paa Kirken, og at han her, tvunget af Nødvendigheden, viser sig mere imødekommende over for Kongen, end den kanoniske Ret tillader; dette vil forhaabentlig fremgaa af den følgende Undersøgelse, der tillige vil vise, hvorledes Slagelse St. Mikkels Kirkes Historie [12]) er et enkelt lokalt Eksempel paa hele den danske Kirkes Historie i paagældende Tid.

---

[8]) Konge og Danehof, p. 160—63.

[9]) p. 65 f.

[10]) I, p. 670.

[11]) p. 49.

[12]) Se herom P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: Slagelse Sankt Mikkels Kirke og Sogn i 600 Aar.

For at forstaa Striden om Kirken i Slagelse maa det først undersøges, hvem der har Patronatsret til Kirken, og derefter hvorledes Kirkens Forhold er til Præpositurets i Roskilde.

Kirkens Grundlæggelse omtales i Roskildekrøniken og hos Saxo. Roskildekrøniken fortæller om Biskop Svend Nordbagge (1074—88) bl. a.:

> »*Ipse Roskildensem ecclesiam fere ueluti a fundamento fundauit, quam egregia corona et marmoreis columpnis omnibusque ornamentis decorauit. Ipse claustrum lapideum fratribus construxit et, ut XV prebende essent, de mensa sua fratribus et ecclesie, quam in honore sancte Trinitatis consecrauit, addidit. Preterea monasterium*[13]) *Ringstathia in honore sancte Marie construxit, aliud Slagløsii*[14])«.

Om Biskop Svend fortæller Saxo — efter en Omtale af Hungersnøden under Oluf Hunger som Straf for Knud den Helliges Drab — saaledes:

> »*Idem, perfecta Trinitatis æde, in exædificando eius ambitu Kanutum religiosi operis socium habuit. Nec minorem in exstruendis Mariæ sacrariis operam gessit. Quippe unum in urbe, alterum Ryngstadii enixe molitus, tertium Michaeli Slaglosæ condidit. Adeo se sanctorum penetralium singulari cultu flagrare monstravit*« [15]).

Vi maa da aabenbart tænke os Kirkens Fundation foregaaet paa følgende Maade: Kirken er ifølge de citerede Kildesteder bygget af Biskop Svend. Men da den er grundlagt paa et Tidspunkt, da Kongemagten er interesseret i at støtte den danske Kirke og ogsaa giver Gaver hertil, har Kongen skænket Grunden til Kirken og udstyret den med Jord til en Præstegaard. Dette maa være Begrundelsen for Kongens Krav; det fremgaar jo af Kong Valdemars Jordebog, at de danske Købstæder er anlagt paa Kongelev eller Kongens Patrimonium [16]), og netop om Slagelse ved vi, at den var Kongelev [17]). Men har Kon-

[13]) monasterium betyder her Kirke, cf. Severinsen.

[14]) Scr. min. I, p. 23.

[15]) Olrik og Ræders Saxoudgave I, p. 331.

[16]) Poul Johs. Jørgensen p. 422, Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog p. 115 ff.

[17]) Steenstrup p. 133; Kong Valdemars Jordebog, ed. Nielsen p. 47.

gen givet Grunden (cf. det citerede Saxosted: Kanutum religiosi operis socium habuit), og Biskoppen skænket Midlerne til Kirkens Opførelse, bestaar der jo et Konpatronat [18]). M. H. t. Anvendelsen af Patronatsretten i 12. og første Halvdel af 13. Aarh. er det sikkert gaaet saaledes, at Roskildebiskoppen har indsat Præsten, og Kongen har ikke gjort Brug af sin Ret. Biskoppen har sikkert udøvet Patronatsretten alene; dette stemmer med den almindelige Udvikling inden for Kirken i nævnte Periode; da Bevægelsen for Kirkens Frihed, »libertas ecclesiæ«, naar til Danmark, løsrives Kirkerne stadig mere fra verdslig Indflydelse og kommer under ren kirkelig Administration, og navnlig er Bisperne ivrige efter at faa Kirker under sig; da der — stort set — er et godt Forhold mellem kirkelig og verdslig Øvrighed, opstaar der ingen Strid om denne Overgang. Bønderne, Menighedspatronerne, formaar ikke at hævde deres Ret over for Bisperne, og Kongerne begynder først efter Midten af det 13. Aarh. at interessere sig for deres Patronatsrettigheder, altsaa paa et Tidspunkt, da Overgangen er fuldbyrdet og bør være uangribelig. Dette er den almindelige Udvikling [19]). Men har Biskoppen saaledes udøvet Patronatsretten alene, forstaar man ogsaa, at han senere, da han ønsker at bringe Præpositurets en økonomisk Støtte, inkorporerer Kirken under dette uden at spørge Kongen. Ganske vist skulde Patronen ved Inkorporation give Afkald paa sin Ret, men dette overholdes ikke, og netop i danske Inkorporationsbreve udelades det ofte. Selve Inkorporationsbrevet for St. Mikkels Kirke er gaaet tabt; derimod er bevaret et Brev af 18. Jan. 1257 [20]), hvori Paven over for Provst Peder i Roskilde bekræfter, at Ærkebiskop Jacob Erlandsen, da han var Biskop i Roskilde, har inkorporeret Kirken i Slagelse, cujus collatio pertinebat ad eum, under Provsteembedet. Da Inkorporationen er foretaget, mens Jacob Erlandsen var Biskop i Roskilde, maa den altsaa ansættes til Tiden 1249—53. Roskildeprovstens Ønske om en pavelig Skrivelse til Dokumentation for sin Ret til Kirken skyldes aabenbart, at man fra anden Side har bestridt denne Ret. Dette stemmer godt med, at Kong

[18]) Dog er Forholdet maaske mere kompliceret; Roskildebispen har nemlig ifølge Roskilde Bisps Jordebog (S. R. D. VII p. 15; Steenstrup p. 133—34.) Ret til Jordskyld i Slagelse; men hvorledes og paa hvilket Tidspunkt han har faaet denne Ret, vides ikke.

[19]) Hal Koch II, p. 55—56.

[20]) D. D. 2 R. I Nr. 211.

Kristoffer i 1255 bebrejder Ærkebiskoppen hans Stilling til flere Kirker, hvor Kongen har Patronatsret, bl. a. Kirken i Slagelse[21]). Man forstaar, at Striden maatte komme nu, thi omkring Aarhundredets Midte begynder jo Kampen mellem Stat og Kirke.

Ser vi nu igen paa Jens Grands protestacio, er det interessant at lægge Mærke til, at det netop er Kansleren, Magister Niels Jyde, der har berøvet ham Kirken, og det er næppe urigtigt at formode, at Kansleren paa denne Maade — under Paaskud af kongelig Patronatsret — har søgt at skaffe Penge til Statskassen[22]; efter Kirkeretten skulde Embedets Indtægter, med Fradrag af Vikarens Løn, tilfalde Domprovsten i Roskilde p. Gr. a. Inkorporationen. De aarlige Indtægter synes ret store, cf. Severinsen. Hvornaar Jens Jyde har foretaget dette Angreb paa den kirkelige Orden, siges ikke, men efter hans Død, der som ovenfor omtalt indtraf engang i Aaret 1282, har Drosten, d. e. Stats- og Finansministeren, Peder Nielsen, »lovet den til en anden«, hvilket vel betyder, at han mod passende Afgift til Statskassen har forlenet den til en anden. At Lægmænd saaledes skalter og valter med den Kirke, der er inkorporeret under Domprovsteembedet, hvorved al Lægmandsindflydelse jo skulde være udelukket, har for Jens Grand været en skændig Krænkelse af Kirkens Frihed og Ære. De faktiske Forhold i Danmark staar i skarp Modsætning til den Kirkeret, han havde lært i Bologna og Paris. Efter den kirkelige Opfattelse er det derfor ganske i sin Orden — og iøvrigt ogsaa en modig Handling — at han træder frem med sin Klage for Kongen, Kansleren, Ærkebiskoppen og Roskildebiskoppen, straks da Niels Jydes Overgreb har fundet Sted, og man forstaar hans Fortvivlelse over, at Peder Nielsen fortsætter i Kanslerens Spor, og man heraf kan slutte, at det er Regeringens Hensigt, at denne kirkeretsstridige Tilstand skal vedvare. Kongens endelige Løfte, der aabenbart skal forstaas ud fra hans Tilbøjelighed til nu at forhandle med Oppositionen, er jo ogsaa ganske utilfredsstillende, for hvad vil det sige, at Erik Glipping præsenterer Jens Grand til Embedet; Domprovsten skal jo ikke være Præst i Slagelse, det skal

---

[21]) Articuli Regis MCCLV Punkt I (Acta p. 30). Arhnung henfører denne Klage til 1257 (p. 49), skønt det først er Responsio Archiepiscopi, der er dateret 1257 (Acta p. 32).

[22]) Dog maa det her bemærkes, at der ikke, saa vidt jeg ved, blandt de bevarede Dokumenter findes noget afgørende Bevis for, at de danske Kirkepatronater har været lukrative; cf. Poul Johs. Jørgensen, der mener, at »Patronatet vistnok her i Landet som Regel var lukrativt« (p. 403).

en Vikar, som han indsætter. Vi ved ikke, om Jens Grad har faaet Kongens aabne Brev paa, at Kirken paa kanonisk Vis tilhører Præposituret; et saadant Brev er i hvert Fald ikke bevaret, men p. Gr. a. Peder Nielsens Afgang i 1283 og Oppositionstilhængernes Indtræden i Regeringen maa det formodes, at han i den følgende Tid har hævdet sine Rettigheder. Men i hvert Fald viser denne Sag ikke Jens Grands stridbare og trodsige Sind, men mere hans Respekt for Kirkens Rettigheder og hans Vilje til at imødekomme Modparten; han strækker sig i Virkeligheden udover, hvad Kirkeretten tillader; thi om den kanoniske Rets Syn paa denne Sag kan der ikke være Tvivl:

Jens Grands Afsættelse (a possessione dicte ecclesie fui ejectus) og Kanslerens Okkupation (occupavit) af Kirken er, som Brevet siger, contra Deum et justitiam. Gregors Decretaler bestemmer nemlig herom, c. 4 III, 38 [23]), at Lægmandspatroner, der ind- og afsætter gejstlige, skal ekskommuniceres, og gejstlige, der modtager en saadan Indsættelse, skal udelukkes fra Kommunionen og, hvis de ikke bøjer sig, afsættes. I denne Forbindelse kan ogsaa henvises til sjællandske og skaanske Kirkeret, der forbyder Bønderne at vrage deres Præst [24]); Kirkerettens »bøndær« er jo Kirkepatronerne. I det hele taget viser Jens Grands Protestskrivelse, naar dens Rækkevidde helt gaar op for Læseren, i hvilken Grad den danske Kirke er under Lægmandsindflydelse. Thi selv om Kongen havde haft jus presentandi til Kirken i Slagelse (hvad han p. Gr. a. Inkorporationen ikke har), gik hans Ret dog ikke videre end til at præsentere Kandidater for Biskoppen; denne har efter kanonisk Ret den endelige Afgørelse. cf. c. 6 C. XVI qu 2 [25]); Biskoppens Samtykke, der ellers er afgørende, cf. c. 37 C. XVI qu 7 [26]),

[23]) Praeterea, quia in tantum quorundam laicorum processit audacia, ut, episcoporum auctoritate neglecta, clericos instituant in ecclesiis, et removeant (etiam), quum voluerint, possessionem quoque atque alia ecclesiastica bona pro sua voluntate plerumque distribuant, et tam ecclesias ipsas quam homines earum talliis et exactionibus gravare praesumant, ipsos, qui amodo ista praesumpserint, anthemate decernimus feriendos. Presbyter autem sive Clericus, qui ecclesiam per laicos sine proprii episcopi auctoritate receperit, communione privetur, et, si prestiterit, a ministerio ecclesiastico et ordine deponatur.

[24]) Bøndær muhu æi præst uraka (Danmarks gamle Landskabslove I, p. 825).

[25]) c. 6 C. XVI qu. 2 § 1: In parrochialibus ecclesiis presbiteri per episcopos constituantur, qui eis respondeant de animarum cura, et his, que ad episcopum pertinent.

[26]) Laici presbiteros de ecclesia non eiciant, neque in eis constituant sine consensu suorum episcoporum.

er her aabenbart kun en Formsag. Hverken Roskildebiskoppen eller Ærkebiskoppen har været i Stand til at hævde Kirkens Rettigheder i denne Sag.

Striden om Kirken i Slagelse er ikke, som flere Forskere har ment, et Eksempel paa Jens Grands Stridbarhed i en almindelig Retssag, hvor Kongen egentlig har Retten paa sin Side, eller Spørgsmaalet i bedste Fald er meget indviklet. Nej, denne Sag betyder langt mere. Den viser os nemlig Kampen mellem Lægmandspatronatet og Inkorporationen, mellem dansk og kanonisk Ret. At Jens Grand taler Sandhed, naar han hævder, at Kirken er inkorporeret under Provsteembedet, kan der p. Gr. a. det omtalte Pavebrev ikke være Tvivl om.

Samtidig maa man dog ogsaa forsøge at se Sagen fra Kronens Standpunkt. Kongen og hans Embedsmænd synes at have handlet ud fra dansk Retsopfattelse, omend man maaske i det konkrete Tilfælde er gaaet ret voldsomt frem over for Jens Grand.

Efter Kirkens Opfattelse ejede den Kirkegodset uden nogen Forpligtelse over for donator eller Staten; det tilhørte Gud. Men den danske Konge kunde, hvis han strengt vilde holde sig til den gamle danske Retsopfattelse, ikke tillade, at Slagelse St. Mikkels Kirke med Indtægter og Gods fuldstændigt unddroges Kronen, saaledes som kanonisk Ret krævede det. Den Grund, hvorpaa Købstæderne laa, betragtedes som tilhørende Kronen, ligesom Købstæderne ved Kongernes Gunstbevisninger kom i stærk Afhængighed af disse[27]). Man vil heraf forstaa, at den paa Kongelev byggede Kirke i Slagelse var en kongelig Indtægtskilde; det kongelige Patronat bragte Riget forskellige Indtægter, Kirken var i visse Henseender afhængig af Kronen og blev betragtet som en Slags Len af denne. Om Erik Glipping har givet sit Samtykke til Inkorporationen, vides ikke; formodentlig har Jacob Erlandsen ikke ment at have Pligt til at spørge Kongen. Men naar Erik Menved og Erik Glipping bekæmpede Inkorporationen, kunde de faktisk finde Støtte i den danske Retsopfattelse. Inkorporationen, saaledes som Kirken opfattede den, vilde medføre en Forringelse af Kronens

---

[27]) Købstæderne bragte Kronen forskellige Indtægter; Kongen fik f. Eks. Jordskyld, ejede Vandløb, Møller, Skove o. s. v., som han kunde skalte og valte med (cf. Steenstrup p. 375); han forlenede Byer til Bisper og Abbeder; han kunde f. Eks. i 1290 befale Borgerne i Næstved kun at sælge Grunde med Abbedens Samtykke; heri laa naturligvis indirekte, at Kongen ejede Grunden, men nu overdrog Abbeden sine Rettigheder (Steenstrup p. 133).

Gods og Indtægter, og omend Kongen frit kunde disponere over Rigets Indtægter, tilhørte de dog ikke Kongen, men Kronen [28]); den danske Konge skulde ved sin Tronbestigelse aflægge Ed paa ikke at formindske Kronens Gods og Indtægter [29]); vi skal senere se et Eksempel paa, hvorledes Erik Menved forstaar dette ganske bogstaveligt [30]).

Efter denne Opfattelse kunde Kirkegodset derfor ikke fuldstændig fremmedgøres for Riget, der kunde kun blive Tale om at bortgive det som Len [31]).

Jens Grand søger ved sit Brev at forhindre, at der gennem hans Modtagelse af Kirken af Kongens Haand skal opstaa noget »præjudicium«; hvorlænge Kirken fik Lov at forblive under Præpositurets uden Indsigelse fra Kronen, vides ikke; men det er i hvert Fald givet, at Kongemagten senere atter har gjort Krav paa Patronatsretten. Under Interregnet vilde Grev Johan ikke slippe Kirken, thi i et Brev, dateret 31. Jan. 1334 [32]) bekræfter Junker Otto, Kristoffers ældste Søn, der fra Jylland gør et mislykket Forsøg paa at erobre Danmark, den af Jacob Erlandsen foretagne Inkorporation og overfører den Patronatsret, der maatte tilkomme ham, hans Efterfølgere og Forgængere, til Præpositurets. At man i Roskilde har ønsket at udvirke dette Brev, der fra Ottos Side maa ses som et Forsøg paa at skaffe sig Forbundsfæller paa Sjælland, viser aabenbart, at Kongemagten har forsøgt at hævde sin Patronatsret i Tiden lige forud. I den følgende Tid kæmpes der atter om Kirken [33]). Det ender med, at Kong Valdemar Atterdag i 1344 »skænker« (donamus et annectimus) sin Patronatsret til Provsten og Provsteembedet i Roskilde, men rigtignok paa den Betingelse, at der skal holdes to Aartider for Kongen, Dronning Helvig, Forgængere og Efterfølgere. Altsaa dog — trods Jens Grands protestacio — et Kompromis mellem kanonisk og dansk Ret.

Denne Undersøgelse af Striden om Slagelse St. Mikkels Kirke har forsøgt at forstaa de to Parters forskellige Retsopfattelse og deres

[28]) Poul Johs. Jørgensen p. 330 f.

[29]) Steenstrup p. 368 f.

[30]) Cf. Acta p. 298.

[31]) Om hele dette vanskelige Spørgsmaal: Kirkegodsets Forhold til Riget, se Ficker: Ueber das Eigenthum des Reichs am Reichskirchengute (Sitzungsbericht. d. Akadem. d. Wissenschaft. Phil.-Hist. Kl. Wien 1872), et Standardværk paa dette Omraade.

[32]) Rep. I, Nr. 1691.

[33]) Rep. I, Nr. 1745, 1999, 2000; cf. Arhnung p. 50.

deraf følgende Handlinger. Den følgende Fremtilling af Jens Grands Historie viser, at denne Sag er overordentlig interessant som et enkelt lærerigt Eksempel fra de store Stridigheder mellem Ærkebiskopperne og Kongerne i det 13. Aarh.; forhaabentlig har Undersøgelsen bidraget til at svække Tilliden til f. Eks. Helvegs Opfattelse: »Sagen i sig selv er ikke af Betydning, men den viser Jens Grands ubøjelige Sind og trodsende Dristighed, hvad han ogsaa siden gav mange Prøver paa« [34]).

Det næste Dokument, der skal behandles, er Jens Grands Gavebrev fra 1288; da de store politiske Begivenheder i de nærmest foregaaende Aar er af stor Betydning ogsaa for Forstaaelsen af Jens Grand, vil vi nu følge den politiske Udvikling i Aarene fra 1283 til 1286.

Aarene 1284 til 1286.

1. 1283—85. Ovenfor er omtalt Regeringsskiftet i 1283. Den nye Regerings Mænd beskyldes senere for at have myrdet Kongen, og da Jens Grand betragtes som deres Forbundsfælle, er en Undersøgelse af disse Beskyldninger nødvendig.

De Mænd, der nu er Kongens nærmeste Hjælpere, giver naturligvis deres Tilhængere høje Embeder; saaledes bliver en Herremand, Rane Jonsen, Kammermester [1]), d. e. Leder af Rigets Regnskabsvæsen. Peder Jacobsen bliver advocatus Fioniæ, Amtmand paa Fyn. Den nye Regering repræsenterer efter Arups [2]) Opfattelse den folkelige og politiske Frihed mod det Parti, der hævder den vilkaarlige og centraliserede Kongemagt. Regeringen faar i 1284 vedtaget en ny Rigslov [3]). Loven foreligger i tre forskellige Affattelser, svarende til de tre Retskredse. Af de Bestemmelser, som indeholdes i Rigsloven af 1284, skal følgende omtales: Om Kirketienden siges, at Kongen ikke maa købe eller paa anden Maade tage Kirketienden, uden

---

[34]) I, p. 670.

[1]) Om Betydningen af dette Ord, se Holberg: Konge og Danehof p. 242 Anm.

[2]) II, p. 18.

[3]) Poul Johs. Jørgensen p. 76 mener dog ikke, at Loven er nogen egentlig Rigslov. Loven er trykt i Aarsb. f. Geh. V, p. 20 ff.

det er strengt nødvendigt for Rigets Behov. Tiendekornet (det drejer sig jo her om det Fabrica-Tiendekorn, som Kirkeejerne havde liggende i Kirkeladen) skal vurderes til højeste Markedspris, og der skal stilles Sikkerhed for Betalingen. Sjællandske og skaanske Redaktion har en Forordning om Borgersæde, en Slags Garnisonstjeneste, som Kongerne paalagde sine Bønder; det bestemmes herom, at Kongens Mænd ikke maa tvinges til Borgersæde uden i Krigstid; denne Bestemmelse findes ikke i jyske Redaktion, hvoraf man vel kan slutte, at Kongen ikke har forlangt denne Tjeneste af Jyderne i Fredstid. Om Leding siges, at naar Kongen udbyder Skibsleding, skal Mændene »fare som i Kong Valdemars Dage« eller ogsaa »opveje deres Havne«, d. e. præstere Naturalydelse. Naar Skibsleding ikke udgaar, ydes der en Afgift paa to Mark. Der gives endvidere Bestemmelser om, at Arbejde paa Kongens Borge, Inne og Ægt, skal være som paa Kong Valdemars Tid. Disse Regler er en Bekræftelse af Hdf. af 1282.

En af de vigtigste Betingelser for at faa Fred i Landet var, at de Krav, der var rejst om Forleninger og Arvegods, blev løst paa en forsvarlig Maade. Det er allerede omtalt, at man i 1282 havde nedsat Kommissioner til at behandle disse Spørgsmaal, og Arbejdet skred godt frem. Endnu stod dog Erik Plovpennings Døtres Krav tilbage, men i Aaret 1284 bestemmes det ved en Voldgiftsdom [4]), at Sofie, Sveriges Dronning, Ingeborg, Norges Dronning og deres Søstre Jutta og Agnes skal have deres Fædrenearv tilbage samt Indtægterne af Godset i de foregaaende Aar. Saaledes sker det ogsaa; dog vil Kongen ikke overdrage den norske Dronning den Del, der tilfalder hende; men dette har sin rimelige Grund. En norsk Ombudsmand, Alf Erlingsen, foretog nemlig paa denne Tid Plyndringstogter til danske Øer og Havne, og da man i Danmark formodede, at Dronning Ingeborg af Had til den regerende danske Kongeslægt understøttede disse Togter, ansaa man det for sikrest ikke at udlevere Godset. I den følgende Tid bliver den norske Ekspedition til stor Skade for Norge selv, idet ogsaa Skibe fra de mægtige Hansestæder kapres. Der sluttes derfor nu en Overenskomst mellem Erik Glipping og Hansestæderne om Forbud mod at eksportere Korn til Norge. Ogsaa Grev Valdemar og forskellige nordtyske Fyrster tiltræder dette Forbund. Truslen om Hungersnød er af stor Virkning i Norge, og Landet tvinges til at søge

[4]) D. D. 2 R. III Nr. 94.

Fred; Hansestæderne opnaar adskillige Privilegier. Fra dansk Side deltager ingen i Forhandlingerne; Forholdene i Danmark er paa dette Tidspunkt ret usikre; alt dette bidrager til, at medens Norges Forbindelse med Stæderne genoprettes, kommer der en meget stærk danskfjendtlig Stemning; man paastod, at hvis den danske Regering havde været mere villig til at forhandle med Norge, havde Stæderne ikke kunnet afpresse Landet saa store Privilegier. Disse Forhold bevirker, at Dronningens Patrimonium ikke udleveres, og at der ikke kommer Fred mellem de to Lande.

Den største af de Vanskeligheder, som Kongen og hans Mænd maa kæmpe imod paa dette Tidspunkt, skyldes dog Hertug Valdemar. Skønt han havde faaet tildelt visse Len, mente han dog at burde have større Indrømmelser, saaledes Als og desuden Krongods rundt om i Slesvig foruden Ledingsafløsningen og Indtægten af Mønten; han faar sine Krav paakendt ved en Domsakt, udstedt af Ærkebiskoppen og Landets øvrige Biskopper paa Danehoffet i Nyborg d. 28. Maj 1285 [5]). Ved Ed af 12 gode Mænd kommer man til det Resultat, at Herredømmet over Als m. m. og alle de Rettigheder, Hertug Valdemar gør Krav paa, med Rette tilkommer Kongen. Valdemar vil imidlertid ikke bøje sig, men forsøger egenmægtig at erobre Als; det ender dog med, at han maa trække sig tilbage til Sønderjylland; senere inddrager Kongen dette Len og fængsler Hertugen. Samtidig med Angrebet paa Als sender Valdemar Ærkebiskop Jens Dros et meget interessant Brev [6]), hvori han fortæller om Aarsagen til den bitre Strid mellem Kongen og Kongefrænderne, nemlig at Kristoffers Linie uretmæssigt har bemægtiget sig Kronen: Da Kong Abel, Hertug Valdemars Farbroder, døde, var der Fred og Ro baade i Kirke og Stat. Kristoffer, Rigets Vasal og Hertug, burde efter Loven have været Abels umyndige Børns Værge. I Stedet for lod han sig vælge til Konge! Abels Børn kunde ikke gøre deres Ret gældende. Det blev derfor bestemt, at naar de blev myndige, skulde de have Hertugdømmet og deres Fædrenearv. Derefter lod Kong Kristoffer sin dengang treaarige Søn, den nuværende Erik Glipping, udvælge til Konge og hylde. Da Abels Børn blev myndige, vilde Kongen dog ikke udlevere dem God-

[5]) D. D. 2 R. III Nr. 139.

[6]) Brevet er kun bevaret hos Huitfeldt, cf. Holberg: Konge og Danehof p. 166 f.; til Diskussionen om den rette Datering af Brevet se D. D. 2 R. III Nr. 132.

set, skønt Prælater og Stormænd bad for dem. Tværtimod ødelagde han Kirker og Slotte i Hertugdømmet, for at det kunde være saa ringe som vel muligt, hvis Abels Børn skulde faa det. Efter Kristoffers Død forfulgte Enkedronningen Abels Efterkommere. Ganske vist har Slægten nu faaet Hertugdømmet, men Erik Glipping har endnu meget af det Gods, der tilkommer Abels Linie, og det til Trods for, at han ved Eder har lovet at udlevere det. Derfor er den oprindelige Overenskomst ude af Kraft, og Hertug Valdemar nedlægger Protest og gør Krav paa Tronen; han beder Ærkebiskoppen om Støtte og om at skrive til Rom.

Vi kan ikke konstatere, om al den Jord, som Hertug Valdemar gør Fordring paa, hører til hans Fædrenearv; enkelte af Brevets Meddelelser er i hvert Fald ikke helt rigtige [7]), det vil dog føre for langt at gaa nærmere ind herpaa; det interessante er, at vi gennem dette Brev faar Indblik i Aarsagen til Tronstridighederne.

2. 1286. Hvem er Kongemorderne? Det skæbnesvangre Aar 1286: I Marts løslades Hertug Valdemar. Man har aabenbart ønsket at faa Fred, og desuden er Valdemar nu blevet saa medgørlig, at han frafalder en Del af sine Krav. Kongen giver ham Hertugdømmet tilbage og desuden Indtægten af Mønten og Ledingsafløsningen; men de to sidste Indrømmelser er ikke Hertugens Ret, kun en særlig kongelig Naadesbevisning. Hertugen skal tjene Kongen i Krig, og denne bestemmer, hvornaar der udbydes Leding. De nordtyske Grever, der havde sluttet sig til det Forbund, der var indgaaet mellem Stæderne, Kong Erik og Valdemar, har maaske ønsket denne Strid afsluttet. Flere Grever slutter sig til Hertugens ydmyge Bøn om Naade, idet de lover at være Garanter for, at han ikke i Fremtiden foretager sig noget ulovligt mod Kongen [8]).

Ogsaa Forholdet til Norge søger Regeringen at ordne; det ser i hvert Fald ud til, at der er udarbejdet et Brev, hvori der gøres Rede for, hvad der tilkommer hver enkelt af Erik Plovpennings Døtre, ligesom ogsaa Kongen synes at paalægge Hertug Valdemar at udlevere, hvad han uretmæssigt besidder af deres Ejendom.

Sommeren 1286. Kong Erik begynder i August en Rejse rundt i Landet. Han har nu, saa vidt man kan skønne, et godt Forhold til

[7]) Cf. Holbergs Kritik.

[8]) Cf. D. D. 2 R. III Nr. 170 og 172.

alle verdslige Stormænd, saaledes som Tilfældet ogsaa havde været i de umiddelbart foregaaende Aar bortset fra Episoden med Hertug Valdemar. Erik Glipping skulde saaledes trygt kunne se Fremtiden i Møde. Ældre Historikeres Formodninger om Sammensværgelser mod Kongens Liv paa dette Tidspunkt finder ikke tilstrækkeligt Grundlag i Kilderne [9]). Kong Erik ankommer med Følge d. 17. August til Odense, hvor han udsteder et Brev til Prioren og Kapitlet ved St. Knuds Kirke, om at han ikke vil blande sig i Bispevalget [10]); blandt Underskriverne er Amtmanden over Fyn, Peder Jacobsen, der senere beskyldes for Delagtighed i Kongemordet. Kongen synes ikke at være truet af denne eller af nogen anden af de verdslige Stormænd.

Dette er sidste Gang vi hører noget om Erik Glipping i levende Live. De følgende Uger og Maaneder indhylder sig i Historiens Mørke. Den næste Efterretning om Kongen er den sørgelige Meddelelse om hans Drab: Natten til den 22. November blev Kong Erik dræbt i Finderup, en lille Landsby ved Viborg. Han havde kun nogle ganske faa Ledsagere med sig. — Det store Spørgsmaal bliver nu: Hvem er Kongemorderne?

Den ældre danske Historieforskning skildrer Mordet som foraarsaget af de foregaaende Aars voldsomme Brydninger mellem Kongen og Stormændene, idet man dog, som ovenfor omtalt, fortolker Kilderne ret frit. De to Standardværker Danmarks Riges Historie [11]) og Det Danske Folks Historie [12]) synes at mene, at de, der senere blev beskyldt for Mordet, ogsaa virkelig var Morderne [13]). Arup [14]) fastslaar, at »motivet dertil vil for altid forblive ukendt«; men af hele hans Skildring af Aarene før og efter fremgaar det dog, at han ikke mener, at Stig Andersen og hans Parti har myrdet Kongen, ligesom ogsaa Dommen over disse er ulovlig [15]). Man kan sikkert ikke naa

---

[9]) Cf. Holbergs Polemik; vi ser f. Eks. Grev Jacob af Halland optræde som Kongens Ven, idet han først paa Aaret (D. D. 2 R. III Nr. 167) overdrager Marie-Klostret i Sorø en Ejendom som Pant for 240 Mark, som Kongen skylder Klostret (Holberg: Konge og Danehof p. 220).

[10]) D. D. 2 R. III Nr. 215.

[11]) II, p. 124 ff., Kr. Erslev.

[12]) II, p. 268 ff., J. Olrik.

[13]) I Dansk Biografisk Leksikon VI, p. 371 kommer J. Olrik dog til det Resultat, at det med det forhaandenværende Kildestof næppe er muligt at trænge til Bunds i disse Forhold.

[14]) II, p. 25 ff.

[15]) II, p. 27.

længere end til at fastslaa, at Forskningen næppe nogen Sinde vil komme til Bunds i denne Sag.

Alligevel kan man ikke lade være at undersøge, om der muligvis skulde gives en anden Løsning; Spørgsmaalet har jo desuden stor Betydning for Jens Grands Historie: Kilderne er Aarbøgerne og Folkeviserne, men det er nødvendigt at gaa endnu længere tilbage og spørge, hvorfra disse har deres Viden. Foruden Rane Jonsen, der senere regnes blandt de skyldige, er det kun de »Smaadrenge«, som Kongen havde med sig, der kan give en autentisk Beretning om, hvad der er sket. Kilderne maa have deres Viden herfra, thi disse Drenge var de eneste, der var til Stede. Men det er værd at lægge Mærke til, at Kongens Ledsagere ikke kunde fortælle, hvem det var, der myrdede; kun, at de var forklædt som Munke. Hvordan gaar det nu med denne Meddelelses videre Skæbne?

Desværre savnes der Oplysninger om, hvad der er sket i Landet umiddelbart efter Kongens Mord; men enkelte bevarede Diplomer lader os dog skimte Forholdene: I et Brev, dat. 22. Maj 1287 [16]) nævnes Stig Andersen som »quondam regis Danorum marscalcus«, hvoraf man vel kan slutte, at han er blevet afsat som Marsk og en ny indsat. Der udnævnes ogsaa en ny Kansler, nemlig Magister Martin, som vi senere skal stifte nærmere Bekendtskab med. Men vigtigst er det vel, at den tidligere Drost, Peder Nielsen, nu atter beklæder Drostembedet [17]). Desuden søger man ogsaa at faa Hjælp sydfra, f. Eks. hos Fyrst Witzlaw af Rygen [18]). Heraf tør man vel slutte, at det er Peder Nielsen og det Parti, der blev styrtet 1282—83, der nu atter er kommet til Magten. Stig Andersen og hans Regering er ganske forvirret over Mordet og sidder uvirksom; altsaa et Vidnesbyrd om, hvor meget Kongens Person faktisk har betydet for Regeringen og Landets Styrelse; det er Enkedronning Agnes, der nu repræsenterer Kongemagten for sin Søn, hvilket ogsaa fremgaar af de følgende Diplomer, der enten udstedes i hendes Navn, eller i hendes og den unge Konges Navn. Men i den første Tid efter Mordet, da Forholdene i Landet er usikre, har Peder Nielsen og hans Parti med Held fisket i rørt Vande. Det gjaldt om at nærme sig Kronen og komme i Besiddelse af de største Embeder for saaledes at faa Magt til at tilintetgøre de politiske Modstandere, altsaa Stig Andersen og hans Parti. Det lykkes; Peder Nielsen bliver Drost, nye Ministre udnævnes, Stig Andersen og hans Folk degraderes. Men i disse Dage, da Kongens Mord beskæftiger alle Sind, særlig p. Gr. a. den Mystik, der omgiver det, fatter den nye Regering en dristig Plan: Ingen ved, hvem der har dræbt Kongen; nu vel, saa gælder det om at benytte de vage Meddelelser om Mordet saaledes, at Marsk Stig og hans Fæller stilles under An-

---

[16]) D. D. 2 R. III Nr. 241.

[17]) Dette fremgaar af Diplomerne fra denne Tid, se f. Eks. D. D. 2 R. III Nr. 237 og 239.

[18]) Han opholder sig nu, som Diplomerne viser, hos Enkedronningen, cf. D. D. og Holberg: Konge og Danehof p. 248.

klage og derefter ved en hastig Dom slaas saa eftertrykkeligt, at de ikke mere kan rejse sig; samtidig vil man gengive Kongedømmet den Magt, det havde før Haandfæstningen af 1282. Saaledes sker det. Snart efter fortælles det fra Mand til Mand, at det er Marsk Stig, Rane Jonsen, Grev Jacob, Peder Jacobsen m. fl., der har dræbt Kong Erik. Dette bliver den almindelige Opfattelse, som vi derfor ogsaa træffer i de to Slags Kilder, vi har om Kongemordet: Aarbøger og Folkeviser.

Lundeaarbogen, Ryaarbogen, Essenbækaarbogen og jyske Aarbog meddeler, at Kongen blev dræbt af sine egne Mænd. Næstvedaarbogen, den ældre Sorøbog, sjællandske Aarbog og Ribeaarbogen beretter kun, at han blev dræbt [19]). Under Processen mod Jens Grand 1296 siger Kongens Sagfører, at Kongen netop har ophøjet Marsk Stig; Grev Jacob, Peder Jacobsen o. s. v., saa at han nu kun har selve Kongeværdigheden frem for dem; dog, hermed var de ikke tilfredse, og derfor dræbte de deres Herre [20]). Senere og udenlandske Aarbøger ved meget at berette, f. Eks. hvor mange Mænd, der deltog i den grufulde Forbrydelse, hvormange Saar Kongen fik (Antallet synes at vokse, eftersom man i Tid fjernes fra Begivenheden!) o. s. v. Senere kommer et andet Motiv til: Kongens Drab skyldes hans Letfærdighed. Dette herlige Emne for Sladderen udformes i senere Aarbøger derhen, at han har krænket adelige Fruer, bl. a. Marsk Stigs Hustru.

Folkeviserne [21]) ved som bekendt ogsaa meget; men inden vi gaar nærmere ind paa disse Kilder, maa vi først undersøge, hvorfra Folkevisedigterne har deres Viden: Der indkaldes en tysk Minnesanger, Rumelant, og han og hans danske Kolleger har deres Oplysninger enten fra de Kredse, der omgiver Enkedronningen — i saa Tilfælde er de altsaa kun et Middel til at bringe den Opfattelse videre, som disse Kredse ønsker skal herske blandt Folket (cf. den moderne ensrettede Presse) — eller ogsaa fra de Rygter, der er i Omløb; i begge Tilfælde har Folkeviserne kun ringe Værdi som historisk Kilde. Dette gælder ogsaa de yngre Aarbøger; man ser her, hvorledes Stoffet vokser efter de Regler, der gælder for folkelig Overlevering [22]). Men nu de ældre Aarbøger, hvilken Kildeværdi kan man tillægge dem? Som ovenfor omtalt vidste ikke engang de, der overværede Mordet, hvem de skyldige var; disse udpeges først ved Dommen. Men om den Dom, der blev fældet i 1287, var retfærdig, er højst tvivlsom.

Det er paa Forhaand ikke sandsynligt, at Dommen i 1287 ramte de skyldige, thi hvis virkelig Marsk Stig, Grev Jacob, Rane Jonsen, Peder Jacobsen og de øvrige domfældte har ønsket ved Statskup og Kongemord at sætte sig i Besiddelse af selve Kongemagten, maa man undre sig over, at de ikke foretager sig noget efter Mordet, men roligt finder sig i Dommen og søger til Norge. Det havde dog sikkert ikke været vanskeligt at faa Bugt med Enke-

[19]) Alle de nævnte Aarbøger er trykt i Annal.

[20]) Acta p. 178 L. 9 ff.

[21]) Cf. herom Ernst v. d. Recke: Danmarks Fornviser II og A. D. Jørgensen: Folkeviser om historiske Personer p. 386—97. (Hist. Afh. 1898).

[22]) Cf. Axel Olriks Love for Sagnoverlevering.

dronningen og hendes tolvaarige Søn. Rent bortset fra, at de saakaldte Kongemordere slet ikke var sammen med Kongen, da Mordet fandt Sted(!), er det jo rigtigt, som Jens Grand siger, at Kongen havde givet dem mange beneficia, og at de ikke tog i Betænkning at sætte Liv og Gods paa Spil for Kongen [23]). Hvad kunde de i det hele taget opnaa ved at slaa Kongen ihjel?

Men findes der da ingen Kilder, der forklarer Kongens Mord paa anden Maade? Er der kun denne ene Tradition?

Jo, under Processen i Rom siger Jens Grand: Qualiter vero et ob quam miseram causam in loco suspecto et deserto dictus rex interiit, narravit archiepiscopo hoc anno quedam persona omni excepcione maior et fide digna, cuius nomen vobis et domino nostro pontifici poterit intimari per dictum archiepiscopum, cum placebit, quam prodigus iste sui fuit et omnium bonorum morum regni, ac quam immanis persecutor ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum et libertatum, quia non est leve perscribere, docere poterunt, qui sciunt, interrogai [24]). Jeg tror, at denne Omtale af Kongens Forfølgelse af Kirken i Forbindelse med Omtalen af Mordet er værd at lægge Mærke til. Ogsaa tidligere omtaler Jens Grand Kongens Fjendskab mod den danske Kirke, hans Fremfærd mod Jacob Erlandsen, og i Stedet for at kalde ham Christi cultor, kalder han ham Christicussor et divinorum in regno calcator [25]). Det er jo iøvrigt velkendt, at Forholdet mellem Kongen og Kirken ikke havde været det allerbedste; man tænke blot paa Striden mellem Kongen og Jacob Erlandsen. Denne Strid fik ingen principiel Afslutning. Naar man læser Procesakterne fra Striden med Jacob Erlandsen, faar man et gribende Indtryk af, hvor mange Overgreb Kirken har maattet finde sig i fra Kongens Side. I det hele taget havde Kirken haft ringe Kaar under den Kristofferske Linie; Kirkemændene har faaet et tydeligt Indtryk af, hvor despotisk Kongen hævdede Kongemagten og dens Ret; man var endvidere klar over, hvor vanskeligt det var at opretholde fredelige Forhold mellem de verdslige Stormænd og Kongemagten, eftersom Kristoffer ved »en vitterlig Usurpation« [26]) havde frataget Abels Slægt Kronen. Striden mellem Kirken og Kristoffer og hans Efterkommere fremkaldte flere desperate Handlinger fra begge Parter. Erik Glippings Fader, Kong Kristoffer, blev i 1259 forgivet af Abbed Arnfast; ganske vist var Mordet planlagt saa raffineret, at det aldrig blev opklaret; men intet taler imod den Forklaring, man gav paa Mordet og som vandt almindelig Udbredelse; ogsaa Jens Grand slutter sig hertil. Abbedens Handling er vist ikke saa uforenelig med den katolske Middelalderkirke, navnlig ikke med den Retning, der kæmper for libertas ecclesiæ, som man skulde tro [27]); Spørgsmaalet om Tyranmordets Berettigelse diskuteres jo senere

[23]) Acta p. 193; Jens Grand mener, at Dommen ikke har ramt de skyldige.

[24]) Acta p. 193 L. 39 ff. Som Holberg bemærker, maa der lægges stor Vægt paa disse Procesakter: For den pavelige Domstol sagde man ikke Usandhed.

[25]) Acta p. 191.

[26]) Norvin p. 267.

[27]) Men selvfølgelig maa Kirken officielt tage Afstand herfra; derfor be-

aabenlyst i Kirken. Ogsaa ved at finde sig i Tyrannens Voldshandlinger tvinges man ud i Synd, som f. Eks. naar Jacob Erlandsen siger, at Erik Glipping ved at jage Munkene ud af deres Klostre, som han har gjort det i Odense, Tvilum og Ringsted, tvinger dem til irreligiose vivere et regulam non tenere [28]). Saadanne Forhold kunde altsaa faa dem, der vilde hævde Kirkens Ære frem for alt i Verden, altsaa for saa vidt Kirkens bedste Mænd, til at begaa Kongemord. Imidlertid hjalp jo Drabet paa Kristoffer egentlig ikke, idet han naaede at faa en Søn, der i Kirkefjendskab ikke staar tilbage for sin Fader, hvad Procesakterne viser. Ogsaa Øm Klosters Krønike giver os et Eksempel paa, hvor fortvivlede Forholdene var for Kirken, i dette Tilfælde for et exemt Cistercienserkloster, der vil leve efter Ordenens Regler og kanonisk Ret. Jacob Erlandsens heltemodige Kamp synes ikke at have hjulpet Kirken væsentligt; ved hans Død i 1274 var der ikke kommet nogen egentlig Afgørelse; derimod er Stridsspørgsmaalene trukket ned paa et Plan, hvor det kun drejer sig om en Pengebøde, der tilmed ikke betales. Dette elendige Resultat skyldes i nogen Grad, at den senere Biskop Tyge af Aarhus, den danske Krones Gesandt ved Kurien, har indgivet Pave Urban IV nogle sære Tanker om danske Forhold, saa at Paven svigter sin Ærkebiskop. Derfor er man i 1270'erne lige vidt i den danske Kirke. Man har desuden haft det Uheld, at Tyge er blevet udnævnt til Biskop i Aarhus. Jacob Erlandsen havde forsøgt at faa Arnfast valgt, men p. Gr. a. den Beskyldning for Kongemord, der hviler paa ham, kan hans Valg ikke gennemføres, og Paven udnævner da Tyge, en af Kongens varmeste Tilhængere; snart faar han, da Peder Bang er flygtet til Udlandet, ogsaa Roskilde Stift under sig og bliver faktisk den danske Kirkes Leder; Tyges Strid med Øm Kloster er tidligere nævnt, inden sin Død i 1272 faar han ogsaa Kongemagten indblandet i Striden.

Men er Forholdene for den Del af den danske Kirke, der kæmper for Kirkens Frihed [29]) stadig lige saa fortvivlede som paa Kristoffers Tid, er det da underligt, om man maaske har paatænkt at gribe til samme Udvej som i 1259? — Maaske har man anset det for nødvendigt at forbinde sig med i hvert Fald nogle af Kongens Fjender blandt de verdslige Stormænd, f. Eks. giver Øm Kloster sig i 1267 ind under Grev Erik Abelsøns Beskyttelse [30]).

---

stemmer Pavedommen af 1297, at der, hvis Kongen bliver dræbt, skal lyses Interdikt over Riget; dog bemærker man den karakteristiske Omtale af Kongen og hans Efterfølgere: Si memoratus rex vel quivis successorum suorum catholicorum et in devocione sancte Romane ecclesie existencium ..., der ligesom gør det hele afhængigt af, at Kongen er Kirkens trofaste Søn, Acta p. 240 L. 17 ff.

[28]) Acta p. 26 § 19.

[29]) Den Del af Gejstligheden, der forstod, hvorom hele Striden drejede sig, har næppe været ret talrig; de fleste inden for Kirken har sikkert været villige til at bøje sig for Kongen, naar de derved kunde opnaa fredelige Forhold; Diplomerne synes da ogsaa at tyde paa nogenlunde ydre Ro i Tiaaret før Kongens Drab.

[30]) Cf. Exordium caræ insulæ, Scr. min. II, p. 256.

Grev Erik tager med Ord, der minder om dem, der i Jyske Lovs Fortale bruges om Kongen, hele Klostret med dets familia under sin Beskyttelse. Men denne Mand, der her prætenderer med kongelig Myndighed at gøre Øm Kloster »rigsumiddelbart«, er en af Kongens værste Fjender. Jacob Erlandsens Død i 1274 betød et slemt Tab for den international-kirkelige Retning. Hvordan det er gaaet med Øm Striden efter 1270, ved vi desværre ikke. Af det Brev, som Hertug Valdemar 1285 sender Ærkebiskop Jens Dros, fremgaar det, at Valdemar, der jo repræsenterer den Abelske Linies Krav, søger at faa en Alliance i Stand med Kirken og henviser til, at Kirken havde gode Kaar under Kong Abel; han beder nu om Kirkens Hjælp til at faa sine retfærdige Krav paa Danmarks Krone opfyldt. Jens Dros, den gamle, fredselskende Ærkebiskop, har dog næppe hjulpet ham; men sikkert har han fundet Støtte i de Kredse, der vilde fortsætte Jacob Erlandsens Kirkepolitik; det er muligt, at der har bestaaet et lige saa nært Forhold mellem ham og Øm Kloster, som mellem dette og Grev Erik; men vi ved det ikke, Fremstillingen i Exordium caræ insulæ naar ikke frem til dette Tidspunkt. Det er den almindelige Opfattelse, at Exordiet ender pludseligt uden at give nogen Oplysning om Stridens Afslutning. Dette er paa en Maade ogsaa rigtigt, men ser man nøjere efter i selve Originalhaandskriftet, som er bevaret [31]), viser det sig, at den nederste Halvdel af det Blad (Fol. 43 r), hvormed Skildringen af Striden mellem Biskop Tyge og Klostret slutter, ganske simpelt er skaaret bort lige under sidste Linie; aabenbart danner denne Afslutningen paa et Afsnit. Nu kan man naturligvis ikke vide, hvorfor dette Blad er skaaret i Stykker, men i Betragtning af, at de andre Aarbøger fra denne Periode indeholder Oplysninger om Kongens Mord, turde det være rimeligt at formode, at der her har været skrevet om Stridens Afslutning og om Kongens Drab, ja, maaske netop sensationelle Oplysninger herom. At man har bortskaaret omtalte Afsnit, skyldes aabenbart Frygt for, at disse Meddelelser skulde blive kendt af uvedkommende [32]).

Maaske — men ogsaa kun maaske — kan dette tyde paa, at der oprindelig har været en anden Opfattelse af Mordet end den, der senere blev den gængse. I samme Retning peger den citerede Udtalelse af Jens Grand, hvor han 1. dels benægter, at de, der er anklaget for Kongemordet, er Drabsmændene, dels 2. siger, at han for nylig har faaet at vide fra absolut paalidelig Kilde, hvem der har begaaet Mordet. Hvorfra Jens Grand har sin Viden, om fra gejstlige eller fra verdslige, kan vi naturligvis ikke vide; men det interessante er, at denne Udtalelse viser, at der virkelig har været en anden Tradition om Mordet [33]).

---

[31]) Det findes paa det kgl. Bibliotek, Ex don. var. Nr. 135, 4°.

[32]) Allerede Suhm X, p. 594 formodede, at Afsnittet har indeholdt fornærmelige Oplysninger om Kongen. — At ogsaa Fol. 44 er overskaaret, kommer næppe denne Sag ved, da Snittet synes at være anderledes. Paa øverste Halvdel af Fol. 43 v og Fol. 44 r har en senere Forfatter skrevet en Fortegnelse over Klostrets Ejendomme.

[33]) Cf. Holberg: Konge og Danehof p. 234 ff., der fortolker Jens Grands Udtalelse paa en ganske anden Maade.

At Kongen dræbes netop i 1286, hænger maaske sammen med Begivenhederne omkring Hertug Valdemar i 1285. Men Mordet i 1286 kommer ligesom det i 1259 for sent til at øve nogen afgørende Indflydelse paa Kirkestriden; den dræbte Konge har faaet en Efterfølger; det bliver derfor ikke Hertug Valdemar, der kommer paa Tronen. Forresten beskylder man senere Jens Grand for at have sagt, at Kongen burde have været dræbt nogle Aar før, saa han ingen Børn havde efterladt sig! Hvad enten han nu har sagt dette eller ej, er det jo i hvert Fald rigtigt, at Kongens Drab ikke bringer Kirken nogen Fordel, efter som Riget havde en Tronfølger, der fortsatte Faderens Politik. Det var den almindelige Opfattelse, at Cistercienserabbeden Arnfast havde forgivet Kristoffer; er det usandsynligt, at hans Søn Erik Glipping, der fortsætter Faderens Forfølgelse af Kirken, ligeledes er blevet ramt af Kirkens Straf?! I og for sig ligger en saadan Handling maaske slet ikke de yderliggaaende inden for Kirken alt for fjern [34]). Man sagde ogsaa, at Kongens Mordere var »forklædt som« Munke; at det var virkelige Munke, troede naturligvis ingen. Hvem var det egentlig, der gemte sig bag Munkekutterne? Ingen saa det; Mørket skjulte dem for bestandig.

I dansk Historieforskning er Paastanden om de fredløses Skyld i Kongemordet blevet stadig svagere, indtil Arups Fremstilling har gjort denne Opfattelse umulig; herefter staar Forskningen paa bar Bund. Maaske har det foregaaende antydet en anden, hidtil ikke overvejet Mulighed. Naturligvis er jeg klar over, at ovenstaaende kun er en Gisning paa løst Grundlag; det eneste sikre vil vel altid blive: Mystikken om dette Mord vil næppe nogensinde blive hævet.

Dommen over de anklagede.

En af de vigtigste Pligter for den nye Regering, der kommer til Magten i 1286—87, er naturligvis at faa opklaret, hvem Drabsmændene er. I Pinsen 1287 afholdes der Danehof, og her bliver Morderne udpeget og dømt, nemlig Grev Jacob, Marsk Stig, Peder Jacobsen, Rane Jonsen og andre, der ingen Interesse har i denne Forbindelse.

[34]) Efter middelalderlig augustinsk Opfattelse tilhører Menneskene enten civitas Dei eller civitas Diaboli. Hvad et Menneske tænker og gør, karakteriseres ud fra hans Grundindstilling og skal bedømmes herefter; derfor er de ufromme Menneskers Dyder egentlig Laster, medens Handlinger, der i og for sig er syndige, bliver gudvelbehagelige, naar de stilles i den guddommelige Viljes Tjeneste. Krig, Mord o. s. v. hører til Djævelens mest umiddelbare Virkninger, men naar det gælder om at værne Gudsriget mod Angreb og gennemføre Guds Lov, er saadanne Handlinger ikke syndige for den fromme, men ligefrem Pligt; cf. Bernheim: Mittelalterl. Zeitanschauung. I, p. 27 f.

Spørgsmaalet er, 1. hvilke Beviser de, der dømte, raadede over, og 2. hvilke Regler man dømte efter. Det første Spørgsmaal kan ikke besvares; dog kan man vel gaa ud fra, at man ikke har haft sikre Beviser; saadanne kunde jo, som de faktiske Forhold laa, ikke fremskaffes. Dommen er fældet paa Grundlag af suspicio sola. Som nævnt hævdede Jens Grand, at de domfældte var uskyldige, og at de var blevet dømt efter ugyldige Love. Vi ved da ogsaa, at Marsk Stig har forfattet et Forsvarsskrift [1]), og man indvender, at de sigtede ikke har faaet Lov at udtale sig; desværre brændte det Haandskrift, der sikkert kunde have givet os værdifulde Udtalelser fra Marsk Stig og hans Parti, ved Universitetsbranden i 1728. I alle Tilfælde kan det vist betragtes som givet, at det Bevismateriale, der stod til Dommernes Disposition, var meget spinkelt.

Men det er ogsaa et stort Spørgsmaal, om selve Processen er foregaaet efter gyldige Love [2]). Saa vidt man kan skønne, er Handlingen begyndt med, at Kongen, den unge Erik Menved, har udpeget nogle som skyldige, hvorefter han har udtaget et Antal Mænd til at undersøge Sagen og afgive Betænkning. Dette Nævn kommer saa til det Resultat, at ni navngivne Mænd har begaaet crimen læsæ majestatis. Hermed er Skyldspørgsmaalet afgjort; Dommen lyder paa Fortabelse af Liv og Gods efter Lovene om Majestætsforbrydelse. Efter den verdslige Dom følger nu den gejstlige, Ekskommunikation.

Mod denne Dom gør den norske Konge senere Indvendinger; han hævder, at der er begaaet Uret mod de dømte, idet der er svoret dem Sag paa, uden at de først ved Kønsed har faaet Lov at rense sig. Denne Fremgangsmaade er mod Guds og alle Menneskers Lov. Endvidere siger Jens Grand under Processen i Rom, at de dømte ikke er blevet overbevist (convicti) efter nogen Lov, secundum aliquas leges. Hertil svarer Kongens Sagfører, at det modsatte (nemlig at de domfældte er blevet convicti efter gyldig Lov) er vitterligt for hele Riget. Der hentydes aabenbart til Fr. af 1276; den, der som nævnt indeholder den Bemærkning, at nogle gjorde Indsigelse mod den Bestemmelse, at det var Kongen, der skulde udtage Nævnet. I § 13 i Hdf. af 1282 siges, at ingen maa miste sit Jordegods, med mindre han er blevet overbevist ved Ed af Worthhæld; men hvorledes dette skal udtages,

[1]) Marsk Stigs Historie, Klage Artickel og Giensuar (Birket Smith: Om Københavns Universitetsbibliotek før 1728 p. 106).

[2]) Arup mener, at Dommen er falsk og uretfærdig.

siges ikke. De anklagede har altsaa gjort gældende, at Fr. af 1276 aldrig var traadt i Kraft, og at deres Domfældelse var ulovlig, fordi Kongen har udmeldt Nævnet, der var svoret dem paa, i Stedet for at de burde have haft Lov til at udtage Nævn til at rense sig. Sagen er blevet afgjort, uden at de anklagede har haft Lejlighed til at udtale sig; de skyder sig nu ind under den Abel-Kristofferske Forordning, der giver dem, mod hvem der føres Sag, Ret til at rense sig ved Ed [3]). Holberg mener, at den Lov, Regeringen har benyttet, er den gamle Vederlov samt Fr. af 1276 om Majestætsforbrydelse; alle de anklagede var nemlig Vederlagsmænd; at disse skyder sig ind under de almindelige Love, er altsaa et Bevis for, at Vederloven nu er ved at gaa af Brug. Det passer jo ogsaa godt med Peder Nielsens Tilbagevenden, at denne Regering vil se bort fra nyere demokratiske Love og genindføre eller i hvert Fald bibeholde den gamle strenge Vederlov og Forordningerne fra Tiden før Oppositionens Samarbejde med Kongemagten. Om Fr. af 1276 er blevet gyldig Lov, er det som nævnt ikke muligt at afgøre; derfor kan det heller ikke siges, om de anklagede er blevet dømt paa lovlig Vis [4]). Dette benægter som nævnt Jens Grand og den norske Konge; maaske skyldes deres Protest ogsaa, at Processen strider mod kanonisk Ret, cf. c. 21 X V, 1 [5]).

Efter at Nævnet har svoret de stævnede skyldig, har Kongen udtalt Dommen: Fortabelse af Liv og Gods. Dødsdommen bliver dog ikke fuldbyrdet, da de dømte flygter til Udlandet; deres Godser inddrages.

Jens Grands Gave til Roskilde Domkirke.

Sidste Gang vi omtalte Jens Grand nærmere, var i Anledning af hans Strid med Erik Glipping 1283 om Kirken i Slagelse; senere indtraf de store alvorlige Begivenheder, som ovenfor er skildret;

[3]) Holberg: Konge og Danehof p. 260, Kong Valdemars Lov p. 269.

[4]) Cf. Poul Johs. Jørgensen p. 74.

[5]) Quæsivisti etiam, quid statui debeat, si nihil per certam scientiam sed tantum per famam, et eorum, qui fuerint inquisiti, credulitatem juratam contigerit inveniri ... ad quod est nostra responsio, quod propter famam et deponentium credulitatem duntaxat non erit ad depositionis sententiam procedendum, sed infamato canonica poterit indici purgatio secundum arbitrium judicantis.

disse Begivenheder maa danne Baggrunden for en Skildring af Jens Grands Historie. Det næste Dokument blandt vore Kilder er Jens Grands storslaaede Testamente til sin Domkirke. Brevet er udstedt den 19. Juli 1288 [1]):

Efter en Indledning siger Donator, at han efter omhyggelig Overvejelse med Biskop Ingvar og Kapitlet har besluttet at give til Oprettelse af 6 Præbender alt det Gods, han ejer i Osager, Katholm, Bylstorp, Sneslev, Højbjerg og Glænø [2]) med tilhørende Patronatsret. Dette Gods er til Præbendernes corpus, men desuden vil Jens Grand skænke Mensalgods til Præbenderne og giver hertil, hvad han ejer i Taastrup, Hesede, Gislinge og Glim. Det er interessant at se, hvor nøjagtigt Jens Grand fastsætter Betingelserne for at nyde Mensalgodsets Indtægter; disse skal fordeles ligeligt mellem de Kanniker, der residerer og deltager i »Tiderne«, dog saaledes, at jo flere man deltager i, jo mere faar man, og dette skal nøje udregnes. Den Portion, der skulde tilfalde dem, der ikke er tilstede, maa ikke deles, men skal anvendes til Forøgelse af Mensalgodset. Hvis man er fraværende »pro procurandis bonis prebendalibus«, d. v. s. for at administrere Godserne, maa man gerne nyde sin fulde Indtægt, dog maa der ikke drives Svindel hermed, og man maa højst være fraværende i 6 Uger; § 2. Godset er givet til Oprettelse af 6 Præbender, men Jens Grand ønsker dog ikke, at det enkelte Præbende skal være økonomisk uafhængigt; Indtægten af samtlige 6 Præbender skal deles ligeligt mellem de 6 Kanniker, der har Præbenderne [3]); § 3. Det følgende Stykke i Testamentet, § 4, indeholder en nøjagtig Fortegnelse over, hvor meget de enkelte Gaarde med Avling, Besætning o. s. v. er værd, cf. Arhnung p. 137. Det er Donators Vilje, at Forringelse af Godsernes Værdi, foraarsaget paa den ene eller den anden Maade, skal erstattes af Kannikerne in solidum. Hvis en af Kannikerne ikke vil give sit Samtykke hertil, skal de øvrige have, hvad der tilkommer ham, indtil de har faaet Erstatning for deres Udlæg; desuden skal den, der er saa »provertus et rebellis« betale tre Mark pro contumacia, § 5. Ingen kan nyde Indtægterne af Præbenderne, med mindre han nøje overholder sin Residenspligt ved Roskildekirken; herfra undtages

[1]) Acta p. 130 ff.

[2]) Om disse Landsbyers Beliggenhed se Arhnung p. 136.

[3]) »omnes omnia dicta bona corporis prebendarum et fructus eorum debent in solidum obtinere«. Cf. Arhnung p. 130 Anm. 191 og c. 13 X III, 4.

dog den, der — med Samtykke af Bispen og Majoriteten af Kannikerne — er i særlig Tjeneste hos Paven eller Biskoppen i Roskilde [4]) eller studerer ved et Universitet [5]) eller er paa Pilgrimsfærd. Hvis nogen overtræder denne Bestemmelse, skal hans Indtægter ikke tillægges de øvrige Kanniker, men bruges til Forøgelse af den samlede Godsmængde (§ 7); saaledes ogsaa, hvis en Kannik bliver suspenderet (§ 8). Paa samme Maade skal man anvende Indtægterne af et Præbende, der er blevet ledigt ved Indehaverens Død (§ 9). § 10 bestemmer, at ingen af Kannikerne maa træffe testamentarisk Bestemmelse over Udbyttet af Præbenderne, undtagen over den Del, der er oppebaaret ifølge Tidsraten (secundum ratam temporis); hvis nogen dør uden at have gjort Testamente, skal ogsaa de Indtægter, som vedkommende allerede har oppebaaret, men endnu ikke fortæret, tillægges Hovedkassen, nam in bonis ecclesiasticis jus successionis locum non convenit obtinere [6]). Der skal tre Gange aarlig foretages Beregning over Vedligeholdelse og Forøgelse, og Inventarielisten skal mindst een Gang om Aaret oplæses i Kapitlet. Et Led i Bestræbelserne for at bevare Præbendernes Gods er ogsaa Bestemmelsen om, at Skovene kun maa benyttes til Ildebrændsel og Bygningstømmer for de paa Godset boende.

Det vil føre for vidt her at omtale alle de enkelte Punkter i Jens Grands Testamente; kun et Par af de følgende Paragraffer skal nævnes: To af Kannikerne skal være Præster, to Diakoner og to Subdiakoner. Ingen Lægmand maa vælges til procurator, med mindre han hører til Præbendernes familia. Kannikerne skal have Plads i Kor og Kapitel secundum creationem og cum omni plenitudine juris canonici. De maa ikke nyde Indtægterne af Præbender, de maatte have haft tidligere [7]), undtagen hvad de faar for de gudstjenestelige Handlinger. Jens Grand reserverer sig collacio og investitura [8]) til disse Embeder, saa længe han lever; bagefter skal Kollationsret og Investitur ved de

[4]) Cf. c. 7 X III, 4. Som Ærkebiskop i Bremen skulde Jens Grand komme til at nyde godt af denne Bestemmelse i kanonisk Ret, cf. Lintzer p. 23.

[5]) c. 32 X III, 5.

[6]) Cf. c. 1 X III, 5. Vi ser her, hvorledes Jens Grand bestræber sig paa at hævde den kanoniske Arverets Regler; vi skal senere træffe dette Spørgsmaal som et Led i den store Proces mellem Kongen og Jens Grand.

[7]) Cf. c. 13 X III, 5.

[8]) Her forekommer altsaa Glosen investitura i Forbindelse med kirkelige Embeder, hvilket som bekendt er meget sjældent i danske Kilder.

6 Præbender foregaa som ved Domkirkens øvrige Præbender; dette er en mærkelig uklar Bestemmelse; man kunde vente, at Jens Grand havde sagt, at Præbenderne skulde besættes efter Kirkerettens Regler; men maaske skal hans Udtalelse forstaas saaledes, at han nøjes med at henvise til Praksis ved Domkirken, fordi kanonisk Ret har tilkæmpet sig almindelig Gyldighed her. Endelig siges, at enhver Kannik før Udnævnelsen skal love at overholde Fundatsens Bestemmelser.

Dokumentet har 17 Underskrifter, bl. a. magister Rano decanus Roskildensis, Johannes archidiaconus Roskildensis, prepositus Nicolaus canonicus Roskildensis; da Jens Grand er Domkapitlets Provst, kan denne kun være titulær Provst eller Provst for et Landdistrikt; endvidere underskriver Magister Thrugotus Lundensis prepositus samt magister Martinus domini regis cancellarius, der jo senere som Kongens Sagfører i Processen skulde blive Jens Grands store Modstander. Munch formoder [9]), at »denne ikke har fundet videre Behag i denne Transaction, men dog ikke godt kunde negte sit Samtykke.«

Jens Grand havde forbeholdt sig Retten til at fortolke Fundatsen nærmere, hvis den paa nogle Punkter skulde vise sig uklar, og som en saadan Fortolkning maa det Dokument betragtes, som udstedes d. 7. Maj 1289 [10]), hvori der gives yderligere Regler for Kannikernes Residenspligt og Indtægter. Interessant er Oplysningen om, at Jens Grand af sin egen Pung har lønnet Kannikerne det første Aar, for at dette Aars Mensalindtægter kunde opspares, og man nøje kunde beregne, hvor meget enhver skulde have; dette Aars Mensalindtægt skal altsaa være Kannikernes Løn for det kommende Aar o. s. v., en meget praktisk Ordning. Desuden skænker den gavmilde Domprovst Gods i Hastorp til en samlet Værdi af 17½ Mark sjællandsk Mønt [11]). Jens Grand ejer ogsaa nogle Ejendomme i Roskilde By; Grunden tilhørte Biskoppen, men Provsten køber den og lægger nu det altsammen til Præbenderne, for at Kannikerne kan faa deres Bolig her [12]).

[9]) p. 91.

[10]) Acta p. 139.

[11]) Om middelalderlige Møntforhold se P. Hauberg i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1884 p. 217 ff. og L. P. Fabricius I p. 696 f.

[12]) »Jens Grand var en konsekvent Mand, der ikke gjorde noget halvt; mod fuld Erstatning til Bispen og Kapitlet knyttede han Jorden til Bygningerne, saa de seks Kanniker kom til at besidde begge Dele«, Arhnung p. 138. Om Fundatsen som Helhed siger Arhnung: »Saa vidt vi kan vurdere dette hans Værk, bærer det Vidne om praktisk Sans i Forening med Menneskekundskab og først og

Men allerede forinden, nemlig d. 27. Juli 1288 har Biskop Ingvar udfærdiget en Skrivelse, hvoraf det fremgaar, at Provsten har udstrakt sin Gavmildhed endnu videre; dennegang gaar Gaven, der bestaar af Gods i Sjælsø og Gudnisø, til Domkirken selv [13]). Men nu har Jens Grand da ogsaa bortskænket saa godt som alt, hvad han ejer, og for at Giveren ikke p. Gr. a. Fattigdom skal komme til at betle, giver Biskoppen ham Jord i tre Landsbyer og Tiende af en fjerde. Underskriverne er de samme som ved den ovenfor omtalte Fundats, dog er der her 18 Underskrifter, idet Kanniken Johannes archiepiscopi (Søn af en Ærkebiskop?!) er kommet til; rørende er det at læse hans Underskrift: Ego ... consensio predictis omnibus et, quia cecus sum, per manum magistri Johannis de Slaulosia subscribo et bona fide promitto non contravenire.

Endelig skal nævnes to Breve fra Pave Nicolaus IV, dateret 21. Marts 1290 [14]); i det første, der er stilet til Biskoppen og Kapitlet i Roskilde, bekræfter Paven Jens Grands Oprettelse af de 6 Præbender; det andet bekræfter Biskop Ingvars Gave og er til Jens Grand selv, der paa dette Tidspunkt er blevet Ærkebiskop.

Det vil være naturligt til sidst at spørge, hvorfor Jens Grand saaledes borttestamenterer alle sine Ejendomme [15]), saa at han nu, ifølge sit eget Udsagn, ikke har mere tilbage. Som Motiv anfører han selv følgende: »... Sandelig er det ikke for at stille andre i Skygge eller for hovmodigt at stille mig frem for nogen anden, saa lidt som for med Farisæeren at erklære mig for retfærdig, at jeg i Ønsket om med

sidst om en gennemført Logik. Fundatsens Bestemmelser var egnet til at skabe Tillid om Præbendernes Indehavere, de seks Kanniker« (p. 136).

[13]) Acta p. 136 ff.

[14]) D. D. 2 R. III Nr. 402 og 403.

[15]) Om Værdien af den storslaaede Gave se Munch p. 88 f. og Arhnung p. 137. Godserne synes at repræsentere en endog meget stor Værdi. Munch opkaster det Spørgsmaal, om disse 6 Præbender ikke senere kom til at danne Grundlag for Københavns Universitet, og anbefaler Sagen til nærmere Undersøgelse. H. F. Rørdam: Om de af Mester Jens Grand stiftede sex Præbender ved Roskilde Domkirke, Kh. S. 2 R. IV p. 165—74, og Norvin: Københavns Universitet i Reformationens og Ortodoksiens Tidsalder I p. 144, tager Spørgsmaalet op; det viser sig da, at Jens Grands 6 Præbender fra 1288 i 1571 ved Frederik II's fornyede Universitetsfundats (Norvin II, p. 73) tillægges 6 filosofiske Professorers Lønninger; de 6 Præbender har altsaa deres egen Historie.

Apostelen at være taknemlig for de kærkomne Naadegaver, jeg har faaet af Gud, efter længe at have overvejet Sagen i mit Sind fast har besluttet efter fattig Evne at yde den hellige Kirke i Roskilde, — som i sin Velvilje, der udgaar af Naade og fremgaar af Gudsfrygt, allerede da jeg var Barn, læskede mig med Mælk, og da jeg blev voksen, skænkede mig Velsignelser og viste mig Æresbevisninger — ringe Gengæld for alt det, den har givet mig, og for de store Gaver at give en beskeden Gengave, som kan vise, overalt hvor Erkendtlighed for modtagne Naadegaver ved nøje Prøvelse kan bevises, at jeg er Taknemlighedens ægte Søn og ogsaa virkelig med Taknemlighed vil sætte i Værk det fromme Forsæt, jeg har fattet.

Saa skænker jeg da efter omhyggeligt Overlæg og modent Samraad med den ærværdige Fader Herr Ingvar, Biskop af Roskilde, og de gode Mænd i hans Kapitel, til Forøgelse af Gudsdyrkelsen og til evig Sikring af Roskildekirkens Glans og Skønhed alt, hvad jeg har i . .[16])«

I det Brev, der nærmere fortolker Fundatsen, siger Jens Grand[17]): ». . . quas (Præbenderne) ad honorem Domini nostri Ihesu Christi, sancte Trinitatis et beati Lucii pape et martiris ob remedium anime mee feci . . .«, og han taler om det, som er sket pia intencione et zelo divini amoris.

Dette er altsaa efter Jens Grands egne Ord Aarsagen til hans store Gave. — Munch[18]) vægrer sig dog ved at tage dette Motiv for gode Varer: »Jens Grand vilde næppe for sin Sjæls Frelse have berøvet sig selv alt, hvad han havde i faste Ejendomme.« Derimod antager han, at Motivet dels har været, at Jens Grand vilde henlede Opmærksomheden paa sig med det følgende Ærkebispevalg for Øje, dels Frygten for, at Regeringen, der nu efter Kongemordet gik voldsomt frem, skulde inddrage hans Godser som Straf for Deltagelse i Sammensværgelsen. Dette havde Erik Glipping allerede truet ham med i Anledning af Slagelse-Sagen. Munch betragter Jens Grands Gave og Bispens Gengave som aftalt Spil. Denne Opfattelse kritiserer Arhnung p. 129 Anm. 182.

Man behøver næppe vælge mellem disse to Motiver; det er jo meget ofte saaledes, at Motiverne til Menneskers Handlinger er sammen-

[16]) Fra Indledningen til Fundatsen, citeret efter Danmarks Riges Breve 2 R. III Nr. 309.

[17]) Acta p. 139.

[18]) p. 90 f.

satte, og dette gælder sikkert ogsaa i dette Tilfælde: From Nidkærhed og Hensynet til Kongen tilskynder Jens Grand til denne store Donation, der har til Hensigt at styrke Kirken og de kirkelige Retsforhold i Landet. Dette fremgaar af hele Fundatsens Grundpræg.

Det er ovenfor paapeget, hvorledes Gavebrevets enkelte Bestemmelser viser, at Jens Grand er godt hjemme i kanonisk Ret; mange af Forordningerne er omtrent ordret taget fra Decreterne, saa man forstaar, at det ikke er nogen tom Titel, naar Jens Grand i Brevets Indledning kalder sig professor in decretis. Ligeledes betoner han som nævnt Kannikernes Residenspligt som Betingelse for at nyde Præbendernes Indtægter; ogsaa paa dette Punkt viser han sig som en god Kirkens Søn [19]), thi han rører her ved et ømt Punkt i Domkapitlernes Liv paa denne Tid, idet det Reorganisationsforsøg, der kom med Augustinerkorherre- og Præmonstratenserordenen i det 12. Aarh., ikke fik varige Resultater, bl. a. p. Gr. a. Kapitelgodsets Opdeling i enkelte Præbender. I Modsætning hertil søger Jens Grand ved sin Gave at støtte Mensalgodset og dermed Sammenholdet mellem de 6 Kanniker; herved fremmer han deres vita communis. Den Fare, der lurede, var jo netop, at Præbendernes Indehavere skulde forsømme deres Tjeneste i Domkirken og anvende deres Tid til ikkekirkeligt Arbejde andetsteds. Vi ser, hvorledes den omsorgsfulde Fundator bestræber sig for at hindre dette: Hvis Kannikerne er fraværende, mister de deres Indtægter, med mindre Fraværelsen falder ind under de ovenfor nævnte Undtagelser. Interessant er ogsaa hans Bestemmelse om, at to af de 6 Præbendeindehavere skal være Præster; Fremkomsten af disse Præstepræbender [20]), praebendae presbyterales, skyldes, at mange adelige i 12. Aarh. kom i Besiddelse af Kannikembederne og ofte kom i Flertal; men disse naaede ikke videre end til de lavere Indvielser. Da der er Brug for Præster til forskellige kirkelige Handlinger, bestemmes det, at visse, ofte rige Præbender skal indehaves af Præster, og disse skal nøje overholde deres Residenspligt. Denne Udvikling, som Schneider paapeger for Tysklands Vedkommende og illustrerer med mange Citater fra Diplomerne, finder vi altsaa med Jens Grands Fundats ogsaa i Danmark.

I Forholdet til Staten er Kravet om Kannikernes Residenspligt

[19]) Cf. Hinschius II, p. 90.

[20]) Cf. Hinschius II, p. 74, samt Schneider: Die bischöflichen Domkapitel p. 75; Arhnung p. 107.

ikke ligegyldigt; dette Spørgsmaal spiller senere en Rolle i Striden mellem Erik Menved og Jens Grand, efter at denne er blevet Ærkebiskop, idet Kongen bebrejder Ærkebiskoppen, at han saa strengt holder paa Lundekannikernes Residenspligt. Ved det Forligsforsøg, som foranstaltes under Jens Grands Fængselsophold paa Søborg Slot, sætter Kongen som femte Betingelse for Ærkebiskoppens Løsladelse, »... at hand aldrig skulde tvinge nogen Klerk til at residere oc boe hos sit Beneficium ved Domkircken eller andensteds[21]). Men hvad kan Kongen da have herimod? Kongens Krav skyldes naturligvis ikke Interesse i rent indre kirkelige Spørgsmaal ej heller Medlidenhed med de stakkels Kanniker. Nej, Svaret er, at Kongen ønsker at faa sine Tilhængere indsat i de paagældende Embeder; paa denne Maade kunde han slippe for at lønne de gejstlige, der var nødvendige i Kancelliet til Udfærdigelse af Dokumenter o. s. v., og samtidig opnaar han at støtte den nationalkirkelige Retning blandt Gejstligheden. Allerede Jacob Erlandsen havde Strid med Kongen om Besættelsen af Kannikeembederne i Lund[22]); Kongen hævder, at hans Kandidater er egnede Folk, hvad der i og for sig heller ikke er Grund til at betvivle[23]), men Ærkebiskoppen er klar over, at de Folk, som Kongen vil have indsat, vil være Modstandere af den Kirkepolitik, der kæmper for libertas ecclesiæ. Der er altsaa her to divergerende Opfattelser: Den danske nationalkirkelige Betragtning, hvorefter den gejstlige egentlig er Kongens Mand, og den kanoniske, der hævder, at han ene og alene er forpligtet over for Kirken. Baggrunden for Kongernes Krav er jo de kongelige Donationer til Domkirkerne til Oprettelse af Kanonikater. I Tiden indtil Midten af det 13. Aarh. hører vi intet om, at Kongerne har gjort Krav paa Patronatsret til disse Embeder, men Kirkekampen gør dette Spørgsmaal aktuelt. De tyske Königspfründen, praebendae regiae[24]), hvor Kongen gør Brug af Patronatsretten, synes ikke kendt herhjemme i ældre Tid, i hvert Fald er det ikke lykkedes mig at finde Eksempler herpaa, vor Viden om disse Spørgsmaal er i det hele taget meget fragmentarisk[25]). En enkelt Op-

---

[21]) Dette Forlig findes kun omtalt i Fængselskrøniken.

[22]) Cf. Acta p. 12 § 3.

[23]) F. Eks. er Erik Menveds Kansler, Magister Martin, en meget lærd Teolog, cf. Ellen Jørgensen: Studierejser p. 341 f.

[24]) Hinschius II, p. 76; Schneider p. 81 f.

[25]) Cf. Ellen Jørgensen: Ribe Bispekrønike, Kh. S. 6 R. I p. 30 f.; Hal

lysning fra Ribe Bispekrønike har vi dog. Det fortælles om Stefanius, der omkring 1170 bliver Biskop i Ribe, at han ikke vil tillade, at Præbender gives til gejstlige, der tjener hos Kongen eller Stormændene og ved disses Hjælp forsøger at faa et Præbende: Hic clerecis curialibus et servientibus in aula præbendas interventu dominorum petentibus obviavit [26]). Biskoppens Uvilje mod adelige, ikke-residerende Kanniker, nobiles extravagantes, stemmer godt med Fremkomsten af de ovenfor omtalte Præstepræbender. I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes det ejendommelige Pavebrev fra 1238, der giver Kong Valdemar Tilladelse til, at en Kannik fra hver af Landets Domkirker maa tjene ham til Stadighed, en betydningsfuld pavelig Støtte til det kongelige Kapel [27]).

Kirkens Strid med Kongerne i Anledning af disse Krav paa Patronatsret til Kanonikaterne begynder altsaa, saa vidt vi ved, først med Jacob Erlandsen og Jens Grand.

Jens Grand indser, at Roskildekirken nok kan have Brug for 6 Kanniker, hvis Præbender er stiftet af en gejstlig, og hvor Udnævnelsen derfor foregaar efter de kanoniske Regler. Det er da ogsaa forstaaeligt, at han i Fundatsen sikrer sig Kollationsret og Investitur til Kanonikaterne. Mens Privatkirkesystemet af den Retning, der strengt holder paa den kanoniske Ret og betragter enhver Lægmandsindflydelse som skadelig, anses for Simoni, har man ikke noget imod, at dette Privatkirkesystem benyttes af gejstlige. I Kampen mod Kongemagten, som Roskildekirken jo har været stærkt indviklet i, f. Eks. under Peder Bang og Jacob Erlandsen, har Jens Grand nu givet sin Kirke en kraftig Støtte ved Oprettelsen af de 6 Præbender. Her har Domkirken en lille Eliteafdeling, hvis Udnævnelse er uafhængig af Kongen.

Men ogsaa paa anden Maade har Jens Grands Gave og den Maade, hvorpaa han søger at faa »Papirerne« i Orden, nemlig ved pavelig Bekræftelse, sikkert været udæskende for Kongen; i hvert Fald viser denne Sag, at Jens Grand retter sig strengt efter den kanoniske Ret og tager Afstand fra dansk Retspraksis.

Koch: Danmarks Kirke II p. 109. I sin Disputats om de danske Domkapitler siger Helveg herom blot: I den tidligere Tid synes det heller ikke, at Kongerne have gjort Patronatsretten gældende, men senere i det 15de Aarh. gjorde de det.

[26]) Ribe Bispekrønike p. 30.

[27]) Bull. Nr. 282.

Efter germansk Retsopfattelse [28]) betragtes hele Riget som en stor Familie. Kirkens og Kirkegodsets nære Tilknytning til Riget og den regerende Fyrste gør, at Kongens Billigelse er nødvendig til enhver Forandring og varig Belastning af Kirkegodset; men ogsaa Donationer til Kirken skal helst have Kongens Samtykke, hvorfor Gavebrevene ogsaa meget tit har Kongens Underskrift. Hvis Biskoppen har forringet Kirkegodset, f. Eks. ved Overdragelser, bortfalder saadanne Overdragelser ved hans Død. Derfor er Kongens Samtykke nødvendigt, naar det drejer sig om Biskoppens Forleninger af Bispegodset, i hvert Fald naar saadanne Forleninger strækker sig ud over Biskoppens Levetid [29]).

Vender vi os nu fra disse almindelige germanske Retsforhold til de tilsvarende danske, møder der os den Vanskelighed, at disse Spørgsmaal egentlig aldrig er blevet undersøgt til Bunds for Danmarks Vedkommende. Der er dog Grund til at tro, at omtrent de samme Forhold, her som paa andre Omraader, har gjort sig gældende i Danmark. Hermed stemmer det da ogsaa, at Kongen som ovenfor omtalt ikke maa formindske Kronens Rettigheder. Ligeledes kan nævnes, at mange af de bevarede Gavebreve har Kongens Underskrift. Efter den kanoniske Opfattelse var Donationer derimod gyldige, naar blot gejstlige, evt. Paven selv, bekræftede Gaven. At Jens Grand ikke søger kongelig, men derimod pavelig Bekræftelse paa denne store Godsoverdragelse til Kirken, har utvivlsomt ærgret Kongen (Cf. Erik Glippings tidligere Trusel om at inddrage Domprovstens Ejendom) og er blevet følt som en Tilsidesættelse [30]).

---

[28]) Cf. Ficker p. 135 ff.

[29]) Den tyske Kejser siger 1114 om et Bytte mellem Biskoppen af Speier og hans Kapitel, quod quia absque nostro consensu et voluntate fieri non potuit, res ad nos delata est et diligenter examinata complacuit. »Unbefugte Tausch konnte der König wie jede andere Veräusserung für nichtig erklären (Ficker p. 143).

[30]) Testamenter indledes hyppigt med en Bemærkning om, at de er udstedt for, at den Overdragelse, der er sket, ikke skal glemmes i Fremtiden, cf. f. Eks. Erslev: Testamenter p. 1, p. 20, p. 56. Testamentet er altsaa Vidnesbyrd om den Overdragelse, der har fundet Sted. Dette viser, at Testator ikke har været sig den helt rigtige kanoniske Opfattelse bevidst; thi efter denne er Dokumentet ikke Vidnesbyrd om den Handling, der har fundet Sted, men Overdragelsens retslige Gyldighed skyldes netop selve Dokumentet. Ogsaa dette Punkt viser os altsaa Jens Grand som den store Kanonist.

Jens Grand ødelægger Domkirkens Privilegier.

Jens Grand havde gode Grunde til at være harmfuld paa Kongen, bl. a. naar han undersøgte Kapitlets Historie de nærmest forudgaaende Aar [1]). Det største Privilegiebrev, der fra Kronens Side er givet Kapitlet, er Brevet af 2. Juli 1241, hvor Kongen giver Frihed for »Leding, Stud og al kgl. Ret«. Kapitlet opnaar herved større Begunstigelser, end de tidligere Privilegiebreve indeholdt, men har dog ikke kunnet drive sit eget Synspunkt fuldstændigt igennem; thi efter kanonisk Opfattelse tilhører jo al Jord, der er testamenteret til Kirken, i den Forstand Kirken, at den helt er unddraget den kongelige Indflydelse. Denne Opfattelse har Kongen ikke villet anerkende; Kapitlet har derfor maattet købe sin Frihed med Løftet om at holde Messe for Kongen og selv udrede alle Udgifter, der er forbundet hermed. Det drejer sig altsaa om et Forlig, og Kapitlet har udstedt et Brev, hvori dets Forpligtelser og Løfter er nærmere fastsat; dette Brev er desværre ikke bevaret, men i det kgl. Privilegiebrev findes en Omtale af det (... sicut in eorum litteris super eodem negotio confectis apparet evidenter [2]). Efter Jens Grands kirkeretslige Opfattelse hviler dette Privilegium naturligvis paa et helt forkert Grundlag, og bedre skulde det ikke gaa, da Kongen maaske allerede samme Aar bryder sine Løfter, skønt de selvfølgelig skulde gælde til evig Tid. Rent galt bliver det under Kirkekampen; saaledes forbyder Kristoffer I i et Brev af 6. Marts 1259 Kirkens gejstlige at overholde Interdiktet og truer Kapitlet med at inddrage dets Gods. Annales Lundensis [3]) fortæller om Aaret 1262: Omnia bona Lundensis et Roskildensis ecclesiarum sunt spoliata, similiter et bona canonicorum confiscata, presbiteri vero ignominiose capti et captivati ducebantur et omnibus suis spoliati sunt.

Under disse Omstændigheder maatte Kapitlet ansøge Kongen om et nyt Privilegiebrev. Dette udstedes den 13. Juni 1268 og har i endnu højere Grad Karakter af Indrømmelse fra Kapitlet, idet det ikke engang indeholder saa mange Friheder som Privilegiet af 1241! Vrag, Danefæ og Orbodemaal [4]) undtages! Kirkens Mænd maa derfor be-

[1]) Cf. Arhnung p. 401 ff.
[2]) Arhnung p. 416 Anm. 44.
[3]) Annal. p. 117.
[4]) Arhnung p. 423 Anm. 72.

tragte det nye Privilegium som et direkte Indgreb i Kapitlets ældre Rettigheder [5]). Ogsaa dennegang maa Kapitlet udstede et Brev, hvori det paa sin Side fastsætter sit Bidrag til Overenskomsten. Heller ikke dette Brev er bevaret.

Der kan ikke være Tvivl om Jens Grands Syn paa disse Privilegier; de taler deres tydelige Sprog om Kirkens Afhængighed af Kongen, om Lægmandsvældet i den danske Kirke. Kapitlets Breve til Kongen viser jo, at det har fundet sig i dennes Overgreb; de er en Indrømmelse af Kirkens Afhængighed af Kongen. Man maa nemlig huske, at Privilegietildelingen har to Sider: Som en Forringelse af de kgl. Indtægter er det en Gunstbevisning fra Kongens Side og en økonomisk Fordel for Kirken, men samtidig bringer Privilegiet den privilegerede Institution i Afhængighed af Kongemagten, og Modtagelse af Privilegiet er en Anerkendelse heraf [6]).

Paa denne Baggrund maa man se den interessante Beskyldning, der i Sommeren efter Pavedommen rettes mod Jens Grand under Forligsforsøget i Danmark. Kongens Sagførere siger om Jens Grand:

> *Item proponimus, quod archiepiscopus in minori officio constitutus, nempe dum esset prepositus Roskildensis, arcam regiam depositam in ecclesia Roskildensi, in qua quidem arca erant reposita sua et regni privilegia, instrumenta et alia munimenta, diabolo instigante confregit et predicta nichilominus asportavit; ea restituere et emendam facere recusavit* [7]).

Desværre har vi ikke Jens Grands Svar paa denne Paastand. De to eller flere Ark, der indledte Afsnittet Postulaciones archiepiscopi, men nu er gaaet tabt, indeholdt vel bl. a. dette Svar, cf. Acta p. 289 Anm. Den »arca regia«, der er anbragt i Roskildekirken og indeholder forskellige Privilegiebreve og andre Dokumenter, er sandsynligvis et Brevskrin, Arkiv; det har været henstillet i Sakristiet, der synes at have været »Opbevaringssted for Værdipapirer« [8]). Det er næppe Me-

---

[5]) Arhnung p. 423.

[6]) Cf. Hal Koch I, p. 120. — Iøvrigt maatte jo netop det, at Kongen kunde bortskænke Indtægter og Afgifter fra Kirkens Gods, virke som Bevis paa, at han egentlig var den øverste Ejer af Kirkegodset.

[7]) Acta p. 285 § 16.

[8]) Arhnung p. 84 f.

ningen, at alle de Privilegiebreve, som Kongerne har udstedt, (i Afskrift) fandtes her; men derimod, at »arca« indeholdt de kgl. Privilegier til Roskildekirken, samt dennes Forpligtelser mod Kongerne [9]).

Vi kan ikke nu afgøre, om Beskyldningen mod Jens Grand er rigtig, men i Betragtning af det Syn, som han maa have haft paa disse Privilegier, er det i og for sig ikke usandsynligt, at han paa en eller anden Maade har tilintetgjort (flere eller færre af) nævnte Dokumenter. Ved at anerkende disse Breve, der bestemmer Forholdet mellem Roskildekirken og Kronen, vilde han jo samtidig anerkende Kirkens Afhængighed af Staten. Det er iøvrigt interessant at lægge Mærke til, at de Dokumenter, som Kapitlet udstedte i Tilslutning til Privilegierne af 1241 og 1268, ikke er bevaret, skønt de er udfærdiget samtidig med nævnte Privilegier. Disse Breve indeholdt Kapitlets Forpligtelser til Gengæld for Privilegierne; er det dem, Jens Grand har ødelagt?

Forholdet til de fredløse.

Om Stridsemner mellem Kongerne og Jens Grand allerede under dennes Provstetid indeholder Kilderne, foruden de to nævnte, følgende:

Under Processen i Rom siger Kongens Sagfører efter en Omtale af Jacob Erlandsens Kamp mod Kongemagten og de fredløses skændige Gerninger, at Jens Grand er nævnte Biskops cognatus et in rigoris duricia imitator vel rigidior dictique episcopi Petri (nl. Biskop Peder Bang) nepos [1]); om Forholdet til de fredløse hedder det dernæst: istorum nobilium dicti regis occisorum consanguineus et cognatus de propinquo fautor et amicus specialis est et erat iste dominus Johannes Lundensis archiepiscopus. Efter Dommen over Kongemorderne anmodede Kongen Jens Grand — ligesom Landets øvrige Indbyggere — om ikke paa nogen Maade at yde de til Norge flygtede fredløse Hjælp eller Bistand. Men Provsten vilde ikke rette sig efter Kongens Forbud (hac prohibicione generali regia); men begunstigede dem og modtog i sit Hus Sendebud fra dem, undskyldte dem, afsendte

[9]) Ved Fængslingen af Jens Grand bryder Kongen ind i Lundekirken for at se Kirkens Privilegier, der ligger i Sakristiet, cf. nedenfor.

[1]) Acta p. 178 f.

og modtog Breve[2]). Paa Sjællændernes Møde (congregacio) ved Ingelund skal han have sagt, at man ikke skulde undre sig over, at Erik Glipping var blevet dræbt; Kong Kristoffer var jo blevet forgivet, og Abel sænket i Søen, uden at nogen Straf fulgte. Jens Grand billigede allerede som Provst det skete, ja beklagede endog, at Erik Glipping ikke var blevet dræbt 12—16 Aar før, thi saa havde han ikke efterladt sig Børn! (mala hora fuit, quod non fuit ante XII vel XVI annos interfectus, quia tunc nullam de se prolem reliquisset).

Hertil svarer Jens Grand gennem Fuldmægtigen Rainald, at det for det første ikke er rigtigt, at de fredløse har dræbt Kongen; dette er jo paa Forhaand ogsaa ganske usandsynligt, eftersom de havde modtaget saa mange Velgerninger af ham og ikke havde taget i Betænkning at sætte deres Liv og Gods i Fare for ham; desuden var de to-tre Dagsrejser borte fra Kongen, da Mordet skete, undtagen Rane, Kongens camerarius, om hvem det i Riget er »publica fama«, at han værgede Kongen, saa godt han kunde. Kongen synes da ogsaa at have anerkendt dette, idet han for nylig har ladet dem komme tilbage til Landet og tilbagegivet dem deres Godser. (Hermed hentyder Jens Grand aabenbart til Hindsgavlfreden cf. nedenfor). Derefter fremfører Jens Grand den tidligere omtalte Forklaring paa Kongens Mord, som han dette Aar (1296) har modtaget af »quedam persona omni exceptione maior et fide digna«. Ærkebiskoppen erklærer sig villig til at fortælle Dommerne, hvem denne Person er. Derpaa følger Jens Grands Omtale af Erik Glippings Forfølgelse af Kirken og det slette Eksempel, som Kongens Liv har været for Riget[3]). De øvrige Beskyldninger imødegaar Jens Grand med en Bemærkning som ... negat, prout proponuntur (Acta p. 194 L. 13) eller ... ut proponuntur, non esse vera secundum suum recordatum (L. 16) eller ... non credere esse verum (L. 23). Mistanken for at have modtaget fredløse i sit Hus tror han (credit et audivit), at Kongens Kansler, Magister Martin, har opfundet (Martino prefatam imposturam procurante, L. 18 f.) ! ! Jens Grand har renset sig m. H. t. denne Sag; dog har han aldrig aflagt Ed paa Kristi Legeme og Evangelierne paa ikke at have

[2]) Ipse ... Johannes ... eos fovit, quantum potuit, latenter et patenter eos et eorum nucios in domo sua receptando et tenendo, litteras ipsorum ad alios mittendo et ipsas ab aliis missas remittendo ac pro eorum defensione et excusacione, Acta p. 179 L. 11 ff.

[3]) Acta p. 193 f.

sendt nævnte Breve (Non tamen super corpus Christi vel evangelia addens, quod neque litteras neque bona dictis expulsis miserat, L. 20 f.).

Under den senere Omtale af Jens Grands Valg til Ærkebiskop siger Kongen, at han gik i Rette med ham, fordi han havde deltaget i Raadslagningen om Faderens Mord, samt p. Gr. a. forskellige andre Sager og Forbrydelser, som Kongen mistænkte ham for; først efter at have aflagt Ed til Kongen blev han — skønt mistænkt og ganske uværdig — taget til Naade. — Om alle disse Beskyldninger gælder det dog, at Erik Menved ikke kunde bevise dem.

I Fængselskrøniken fortælles, at Jens Grand som Provst i Roskilde har forsikret Kongen, Dronningen og Rigets Raad om, at han aldrig havde givet sit Samtykke til Kongemordet og ikke kendte noget til denne Sag, før Mordet var sket. Derefter fik Jens Grand Brev paa, at han ikke skulde have flere Bebrejdelser i denne Anledning, og Kongen gav ham sit Venskab og hjalp ham med at blive Ærkebiskop.

Vi kan ikke afgøre, hvem af Parterne, der har Ret; dog lægger vi Mærke til, at Jens Grand ikke pure afviser Beskyldningerne, men siger: negat, prout proponuntur, hvilket vist nok betyder[4]), at der maa gaas nærmere ind paa Sagen, før han vil tage Stilling til den. Af Bemærkningen om, at Jens Grand ikke har aflagt den højtidelige Ed paa ikke at have skrevet Breve til de fredløse, kan man maaske slutte, at der alligevel har været noget rigtigt i denne Beskyldning; men derimod har han ikke, om vi da tør tro hans Ord for den pavelige Domstol, givet de fredløse Husly. De øvrige Anklagepunkter stemmer iøvrigt ret godt med den Politik, han senere fører, hvor han repræsenterer det yderliggaaende kirkeretslige Parti blandt Kirkens Mænd. Hvis det er dette Parti, der har dræbt Erik Glipping, cf. ovenfor, passer jo Jens Grands Ytring til Sjællænderne egentlig ret godt med hans Standpunkt: Mordet blev foretaget 12—16 Aar for sent; netop i 1286 var Tronfølgeren Erik Menved 12 Aar! Men Jens Grand synes iøvrigt ikke at have været indviet i Mordets Mysterium allerede i 1286; efter sit eget Udsagn har han jo først faaet Kendskab hertil i 1296.

Om Jens Grands Forhold til de fredløse i denne Periode kan vi altsaa intet sige med Sikkerhed; maaske har han staaet i Brevveks-

[4]) Cf. Holberg: Kirke og Len p. 249 Anm. 3.

ling med dem. Hvor stærkt man vil fordømme en saadan Handling, afhænger jo af, hvorvidt man i de fredløse ser de virkelige Kongemordere. Domprovsten har sikkert kunnet fremføre gode Grunde for sin Holdning. »At han tog de fredløses Parti, finder allerede noksom sin Forklaring deri, at han var en Frænde af de fornemste blandt dem; derhos haabede han vel, hvis den abelske Linie kom paa Tronen, at kunne sikre sin Kirke større Friheder, end den unge Kong Erik og hans Raadgivere var villige til at tilstaa den. Hvad nu dette, at ønske den abelske Linie paa Tronen, angaar, da var det i og for sig ikke et Bevis paa nogen Upatriotisme, thi tvertimod kunde flere fremsynede Politikere paa denne Tid maaske allerede have anet de Ulykker, der vilde følge af, at Jylland fremdeles skulde forblive delt mellem de tvende Linier . .« [5]) Jens Grands Stilling i de politiske Forviklinger vil der senere blive rig Lejlighed til at omtale.

Om Domprovstens kirkelige Virksomhed kan vi sikkert fastslaa, at han i sin Embedsgerning viser sig som Kirkens tro Søn, lydig mod dens Love; dette viser baade Striden om St. Mikkels Kirken og hans storslaaede Gave til Domkirken. Kommer han under Udførelsen af sin Gerning i Konflikt med de verdslige Myndigheder, holder han sig, konsekvent som han er, paa ingen Maade tilbage. Hans Hensigt baade med Gaven og med hele Domprovstegerningen i Roskilde var »Forøgelse af Gudsdyrkelsen og fremtidig Sikring af Roskildekirkens Berømmelse og Skønhed.«

Ærkebispevalget i Lund i 1289.

Den 29. Januar 1289 døde Ærkebiskop Jens Dros i Lund. Vi har ovenfor mødt Ærkebiskoppen under Omtalen af Haandfæstningen af 1282; han synes at have været en meget fredsommelig Mand. Nu skulde der komme andre Tider! Til hans Efterfølger vælges — trods Kronens Modstand — Prepositus Johannes Roskildensis cognominatus Grandis [1]).

Spørgsmaalet om de danske Bispevalg i Middelalderen har i den senere Tid været Genstand for Diskussion mellem Historikerne. Det

[5]) Munch p. 103.

[1]) Næstvedaarbogen, Annal. p. 126.

forekommer mig, at Kilderne til dette Bispevalg er meget interessante, idet de indeholder ellers ukendte Oplysninger om Fremgangsmaaden ved saadanne Valg.

Først maa den danske Rets Stilling til Bispevalgene kort omtales. De gamle danske Love siger intet om Bispevalg; vi maa derfor holde os til gældende Retspraksis; efter denne havde Kongen, som ovenfor omtalt, en vis Indflydelse paa Bispevalgene. To karakteristiske Eksempler skal anføres:

Om Absalons Valg 1158 [2]) fortæller Saxo, at Kongen gav de tjenstgørende gejstlige Ret til at foretage Valget af den nye Biskop. Skønt man skulde synes, at der tilkom ham en vis Ret over en Kirke, der var grundlagt og doteret af hans Fædre, saa kundgjorde han dog, at han ikke vilde begaa noget Overgreb; han vidste, at det ved de kanoniske Love var bestemt, at Gejstlighedens særlige Ret til at vælge Biskop ikke maatte være afhængig af den kongelige Magt; derfor skulde hans Nærværelse paa ingen Maade være en Hindring for, at de valgberettigede frit kunde afgive deres Stemme. Til de tre opstillede Kandidater føjer Kong Valdemar Absalon. Derefter foretages Valget, og Kongens Kandidat vælges!

Det andet Eksempel, jeg vil nævne, er Tuvos Valg til Biskop i Ribe 1215. Det hedder herom i Ribe Bispekrønike: Hic primus de capitulo fuit electus, sed rege invito. Antiquitus omnes electiones erant apud regem, et episcopi sequebantur regem in expeditionibus sub expensis propriis [3]).

Disse to Eksempler viser Kongens Evne til eller i hvert Fald Forsøg paa at faa sin Kandidat valgt, idet den kanoniske Valgmaade, der nu arbejder sig frem, formelt overholdes. Eksemplerne giver Udtryk for den nationale Retsopfattelse: Da Domkirkerne er grundlagt af Kongens Forfædre, har han Ret til afgørende Indflydelse paa Bispevalget. Biskoppen skal være Kongens Mand og følge ham i Krig. Biskoppen bliver Herre over Domkirkens store Godser med tilhørende Rettigheder og Pligter; derfor kan det ikke være Kongen ligegyldigt, hvem der vælges.

Vi vil nu undersøge Kilderne til dette Ærkebispevalg. Nogen Tid efter Ærkebiskop Jens Dros' Død d. 29. Jan. 1289 [4]) træder den For-

[2]) Arhnung p. 317, Koch I, p. 99 f.

[3]) Ribe Bispekrønike, Kh. S. 6 R. I, p. 31.

[4]) Lunde Domkapitels Gavebøger (ed. Weeke) p. 23; andre Dateringer maa være fejlagtige, cf. ibid. Anm. 3.

samling sammen i Lunds Domkirke, der skal vælge den nye Ærkebiskop. Valgdagen kan ikke nærmere fastsættes, thi selv om man har bestræbt sig for at faa Vakancen saa kort som mulig for at undgaa Kongens Indblanding [5]), er det dog usandsynligt, at Suhm har Ret i sin Formodning om, at Valget har fundet Sted d. 9. April [6]). Munch gengiver Suhm, men har dog sine Tvivl [7]). Det nedenfor nævnte Brev taler bestemt imod at betragte d. 9. April som Valgdagen. Munch undersøger ikke Suhms Kilde; men naar denne skriver: Paa Søndagen Quasi modo geniti d. 9. April blev derpaa Johan Grand, Provst i Roskilde, valgt til hans Eftermand, saa har han sikkert sin Oplysning fra Franciskanermunken Peder Olsen [8]), der om Aaret 1290 fortæller: Et prepositus Johannes Grand electus dominica Quasi modo geniti [9]). Som bekendt er Peder Olsen ikke nogen Førstehaandskilde; ganske vist staar denne Meddelelse i det Stykke, der ikke kan udledes af andre Kilder, og hvis Oplysning ellers ikke kendes [10]); vi ved derfor ikke, hvorfra Peder Olsen har sin Viden om Valgdagen, og skønt denne i og for sig godt kunde være rigtigt angivet, taler dog de ydre Vidnesbyrd derimod; thi i det Brev, som Jens Grand udsteder d. 7. Maj samme Aar [11]), bruger han endnu Titlen prepositus Roskildensis; var Valget foregaaet allerede d. 9. April, havde Jens Grand d. 7. Maj kendt dets Resultat og i saa Fald benyttet den fine Titel (archi)electus Lundensis. Derfor maa vi sikkert forkaste Peder Olsen og sætte Valgdagen noget senere [12]).

De gejstlige, der skal vælge den nye Ærkebiskop, kommer altsaa sammen i Lunds Domkirke engang i Løbet af Sommeren 1289. Men hvem har Ret til at deltage i Valget? De lundensiske Consvetudines canonice [13]) bestemmer om Bispevalg følgende (Kap. 16): Domino episcopo defuncto prelatos omnium nostrarum congregationum convocamus et eorum communi consilio electioni vocamus. His congregatis

[5]) Man har Eksempler paa, at Valget har fundet Sted inden en Maaned efter Biskoppens Død, cf. Arhnung p. 321.

[6]) Suhm XI, p. 66.

[7]) »Skulde hin Dag være urigtigt angiven?« Munch p. 92 Anm.

[8]) Annal. p. 203 ff.

[9]) Ibid. p. 210.

[10]) Ibid. p. 204.

[11]) Acta p. 139.

[12]) Saaledes ogsaa Weeke p. 23 Anm. 3.

[13]) L. Weibull: Necrologium Lundense p. 14 ff.

placet omnibus triduanum ieiunium peragere, ut rectum electionis consilium a domino mereamur suscipere [14]). Herefter skal Valget altsaa foregaa paa den Maade, at Kannikerne sammenkalder Prælaterne fra de Kongregationer, de staar i Forbindelse med, og derefter nedsættes et 12-Mands Udvalg, der vælger Biskoppen. Man vælger altsaa ved indirekte Valg, Valg per viam compromissi [15]). Denne Valgmetode var for den Tid meget moderne; den svarer nærmest til det 13. Aarh. [16]); vi træffer ingen Bestemmelser om Lægfolkets Ret til Deltagelse. Den skildrede Valgmetode har sikkert været for moderne; i hvert Fald har man ikke fuldstændigt kunnet udelukke Kongens Indflydelse; hertil svarer da ogsaa, hvad Alexander III skriver til Eskil om Ærkebispevalget i 1177 [17]): Valget skal foregaa »tam per te quam per principem terrae... aliosque regni illius religiosos et industrios. Saaledes er det sikkert ofte foregaaet.

Hvad angaar Valget i 1289, kan vi vist regne med, at man nogenlunde har overholdt Bestemmelserne fra Consvetudines, thi disse stemmer med den Valgmetode, som kanonisk Ret kræver, og som nu bliver almindelig, nemlig Valg ved Kapitlet [18]). Jens Grand synes at være blevet valgt »per viam compromissi«, thi i Udnævnelsesbrevet af 18. Marts 1290 [19]) fortæller Paven om Valget:

> *Sane dudum Lundensi ecclesia per obitum bone memorie Johannis Lundensis archiepiscopi pastore vacante dilecti filii capitulum ipsius ecclesie te, tunc prepositum Roskildensis ecclesie, in archiepiscopum Lundensem per viam compromissi concorditer elegerunt.*

Valget er altsaa netop foregaaet ved »Kompromis«, saaledes som Consvetudines foreskriver. Vi lægger ogsaa Mærke til, at Valget er foretaget af Kirkens Kapitel; ifølge Consvetudines skulde ganske vist ogsaa andre Prælater deltage; men efter Udnævnelsesbullen at dømme har disse ikke været med til at vælge den nye Biskop; dette stemmer

---

[14]) p. 27.
[15]) Cf. Hinschius II, p. 664; Arhnung p. 323.
[16]) Cf. Hal Koch II, p. 62.
[17]) Se herom Hal Koch: Ærkebispevalget i Lund 1177 (Kh. S. 6 R. I).
[18]) Cf. Schneider p. 152 ff.
[19]) Acta p. 142.

med den almindelige europæiske Udvikling [20]): Kannikerne søger at trænge de øvrige valgberettigede til Side [21]).

Kapitlet i Lund vælger enstemmigt (concorditer) Domprovst Jens Grand i Roskilde til det største Embede i Landets Kirke; heraf har man vel Lov at slutte, at han har været en kendt og dygtig Mand.

Det næste Stadium i Valget er, at den valgte skal afgive en Erklæring om at ville modtage Valget [22]). At Jens Grand har aflagt en saadan Erklæring fremgaar af Pavebrevet af 18. Marts 1289, hvor det hedder: ... eleccionis, ... cui consenseras [23]). Af Hensyn til Jens Grands senere Embedsnedlæggelse i Rom er det værd at bemærke dette.

Hidtil er Valget altsaa foregaaet kanonisk. Men har man helt kunnet udelukke Kronens Indflydelse? Det er i det foregaaende omtalt, hvorledes Kongerne mente, at de ifølge dansk Retspraksis havde Krav paa en vis Indflydelse paa Bispevalgene. Hvorledes forholder det sig hermed i dette Tilfælde?

Vi maa da først spørge: Har Kongen, eller rettere sagt, Enkedronningen været til Stede ved dette Valg og bekræftet dets Resultat, saaledes som det vel var Skik i foregaaende Periode? Dette er ikke sandsynligt. Om Kongens Deltagelse i Bispevalg efter 1241 foreligger der ganske vist ikke nogen tilfredsstillende Undersøgelse, men som vi senere skal se, synes Forholdene i denne Periode at være de samme i Danmark som i Udlandet. Konkordatet i Worms gav jo Fyrsten Ret til — praktisk talt — at kassere uønskede Kandidaters Valg [24]). Men Betydningen af denne Ret svækkedes under svage Kejsere og af det strengt kirkeretslige Parti, der energisk bekæmpede Fyrstens Ret til at bekræfte Valget. Da denne Retning støttes af Kurien, der nu be-

[20]) Hinschius II, p. 601—08.

[21]) »Im Laufe d. 13. Jahrh. tritt indessen ... eine entschiedene Wendung ein. Bei den nicht selten vorkommenden Antagonismus zwischen d. Domkapiteln u. d. übrigen bisher wahlberechtigten Säkular- u. Regular-Geistlichkeit, und d. Bestreben d. ersteren, die Theilnahme an d. Verwaltung d. Bisthümer ausschliesslich in ihre Hände zu bekommen, bot d. schon im Beginne d. 13. Jahrh. bei d. Kurie feststehende, d. ausschliessliche Wahlberechtigung d. Kapitel als Regel anerkennende Praxis eine erfolgreiche Handhabe, allmählich d. Mitwirkung d. hervorragenden Geitstlichkeit d. Stifts u. d. Diöcese zu beseitigen« (Hinschius II, p. 607).

[22]) Cf. Arhnung p. 325.

[23]) Acta p. 142 L. 18—19.

[24]) Cf. Hinschius II, p. 560.

gynder at kassere Valg og udnævne Bisper direkte, bliver Fyrstens Ret til Medvirken ved Bispevalg uden Betydning, selv om den teoretisk vedbliver at bestaa. Resultatet bliver derfor, at Kejseren udebliver fra Valgene [25]).

Ogsaa i Danmark synes det at være lykkedes Kanonisterne at hindre Kongens Deltagelse i Valget i Perioden efter 1241. Hinschius siger da ogsaa [26]): ... so haben sich d. Könige doch bis zum 13. Jahrh. ein Zustimmungs- u. Mitwirkungsrecht bewahrt. Von jener Zeit ab suchte indessen die immer mehr erstarkende Hierarchie diese Befugniss d. Königs zu beseitigen, und schon im 13. Jahrh. erfolgen die Wahlen in vielen Fällen ohne oder geradezu wider Willen d. Königs. Ligeledes betoner Arhnung, at Kongens Ret til at stadfæste det af Gejstligheden foretagne Bispevalg faldt bort i det 13. Aarh. [27]). Under Jacob Erlandsen har vi flere Eksempler, der viser de ændrede Forhold. Saaledes klager Kongen 1256 over, at Jacob Erlandsen factus est archiepiscopus rege invito, og, quod confirmat electiones episcoporum eo irrequisito et consensu suo non obtento [28]). Ligeledes bebrejdes det Jens Grand, at han har fordristet sig til at »confirmare« Roskildebiskoppen Jens Krag uden at spørge Kongen. I denne Forbindelse siges det udtrykkeligt, at det tidligere var Sædvane, at man, efter at Valget havde fundet Sted i Domkirken, fik Kongens Samtykke, inden man skred videre til »confirmacio« [29]).

De anførte Eksempler viser den danske Konges Utilfredshed og Forsøg paa at hævde sine ældgamle Rettigheder, som de ivrige Kanonister blandt Gejstligheden nu forsøger at fravriste ham. Der foregaar altsaa paa dette Omraade den samme Udvikling i Danmark som i Udlandet:

> *Johannes Droos, archiepiscopus X obiit, cui successit Johannes Grand XI, antea prepositus Roskildensis, cuius electioni regina restitit, quia erat de genere illorum, qui regem occiderant* [30]).

---

[25]) Hinschius II, p. 575 f.

[26]) II, p. 592 Anm.

[27]) p. 325.

[28]) Acta p. 12.

[29]) Acta p. 287 § 24; cf. ogsaa det Huitfeldt-Citat, som Arhnung har p. 325 Anm. 98.

[30]) Annales Ripenses, Annal. p. 153.

Der er næppe nogen Grund til at forkaste Ribeaarbogens Meddelelse, der synes at stamme fra en ældre Kilde [31]). Oplysningen har jo desuden i høj Grad de »indre Vidnesbyrd« for sig. Vi ser altsaa, at selve Jens Grands Udnævnelse til Ærkebiskop bliver et Led i Striden mellem ham og Kronen: Dronningen fastholder den gamle kongelige Ret, at Bispevalget skal have Kronens Samtykke, og hun vil naturligvis ikke give sit Samtykke i dette Tilfælde, da den valgte er en politisk kompromitteret Person: anklaget for Delagtighed i Kongens Mord. Dronningens Uvilje mod, at denne Mand skal have en saa stor Indflydelse i Riget, som Ærkebispeembedet giver, er ikke vanskeligt at forstaa.

Valget gaar altsaa sin Gang efter de kanoniske Regler; Dronningens Protest kan ikke hindre det; eleccio efterfølges nu af confirmacio. Dog, før Konfirmationen sker der noget meget interessant: Jens Grand aflægger Troskabsed til Kongen! Men før denne nærmere omtales, maa vi kort undersøge Ærkesædets retslige Stilling.

Aarsagen til de store Ærkebispestridigheder er ikke blot Hierarkiets forøgede kirkeretslige Krav, men ogsaa, at lensretslige Synspunkter nu begynder at gøre sig gældende i Danmark [32]); i det 13. og 14. Aarh. bliver de herskende m. H. t. Opfattelsen af Bispegodset; dette betragtes nu som Fyrstelen. Ovenfor er omtalt den tyske Indflydelse, der begyndte under Valdemar Sejrs Ophold i Nordtyskland. Grundlæggelsen af Bispestolen i Reval viser, hvorledes Lensretten nu begynder at gøre sig gældende ogsaa i Opfattelsen af Kirkegodset. Kongens Patronatsforhold til Bispestolene udvikles nu saaledes, at Bisperne betragtes som Kongens Lensmænd, idet de har Bispestolenes Godsmasse med dertil hørende Rettigheder som Len af Kongen. At denne Opfattelse er rigtig, fremgaar bl. a. af, at der om disse Len bruges Udtrykket feudum, ligesom Bisperne betegnes som vasalli et feudatarii eller feudati; disse Gloser er i Udlandet den tekniske Betegnelse for de saakaldte Fyrstelen og Fyrstelensmænd. Der er heller ingen Tvivl om, at de danske Fyrstelen er nært beslægtet med de tilsvarende Len i Udlandet, selv om Investitur ved Overdragelsen ikke synes at være anvendt her i Landet [33]). Naar Kongen er saa stærkt interesseret

[31]) Annal. p. 26 f.

[32]) Saaledes ogsaa Hal Koch II, p. 66.

[33]) Poul Johs. Jørgensen p. 372.

i Bispevalget, skyldes det altsaa, at det er af vital Betydning for Riget, at Kongen som Lensmand har en Mand, som han ubetinget kan stole paa. Fremstillinger af den tyske Investiturstrid betoner da ogsaa det rigtige i Kejserens Standpunkt: Hvis han i et og alt gav efter for de kirkelige Krav, kunde Riget simpelthen ikke bestaa, da Centralstyret i saa Fald var uden Myndighed over de gejstlige Fyrstedømmer. Derfor forstaar man, hvor alvorlig og bitter Kampen maatte blive, ogsaa i Danmark.

Lensrettens Indførelse er en væsentlig Aarsag til Striden mellem Kongerne og Ærkebisperne; ganske vist bragte det Kirken visse Fordele, at Bispegodset blev betragtet som et Len: Den biskoppelige Lensmand udøver inden for sit Omraade al kongelig Ret; han skylder ikke Kongen Regnskab for sin Embedsførelse og skal ikke betale nogen Afgift til ham. Han udøver sin Myndighed i eget Navn, og Lenets Beboere betragtes kun som staaende i Troskabs- og Lydighedsforhold til ham alene; herom hersker dog nogen Strid; endelig har Biskoppen Ret til som Fyrstelensmand at »tage sig Mænd«. Alt dette kan vel i og for sig godt forenes med den kanoniske Opfattelse; men Lensretten har ogsaa en anden Side: Grundbetragtningen er den, at alt tages til Len af Kongen, hvorfor Lentageren er »Kongens Mand«. Fyrstelensmændenes Pligter bestaar derfor i Danmark ligesom i Udlandet i Troskab og Tjeneste [34]). Tjenesten bestaar i Hoftjeneste, d.v.s. Deltagelse i Danehoffer og Forsamlinger af Rigets bedste Mænd; vigtigst er Krigstjenesten, der i Begyndelsen ydes ved, at Fyrsterne giver Møde med deres »Mænd«, d. e. Herremænd og med Ledingsopbudet fra Lenet; senere bestaar Krigstjenesten i Fremmøde med et bestemt Antal Ryttere; Antallet er som Regel fastsat i Lensbrevet. Bisperne maa ligesom de verdslige Fyrstelensmænd aflægge Troskabsed til Kongen. Derfor er ogsaa Betragtningen af hele Forholdet den, at hvis de nævnte Pligter ikke opfyldes, har Lentageren, ogsaa den biskoppelige, forbrudt sit Len til Kongen.

Det vil af ovenstaaende Fremstilling af de danske Fyrstelen fremgaa, at den tyske Lensrets Indtrængen i Danmark maatte blive til Skade for Kirken. At nu Lundekirkens Gods under Ærkebiskop Jens Grand er blevet betragtet som et Len af Kongen, er ganske afgjort;

[34]) Poul Johs. Jørgensen p. 366.

det fremgaar nemlig med al ønskelig Tydelighed af Procesakterne [35]). Magister Martin imødegaar her Ærkebiskoppens Standpunkt: in nullo se regi teneri, og giver følgende Begrundelse:

> ... *cum constat, racione temporalium et homagii ipsum (Jens Grand) et ceteros a rege in regno feudatos in certis casibus regi esse obligatos* [36]).

Dette Citat er meget oplysende. Vi forstaar godt Dronningens Uvilje mod Valget, thi i Virkeligheden kan Kronen af Hensyn til Rigets Bestaaen og Fasthed ikke gaa med til, at den slet ingen Indflydelse faar paa Valget af en af Landets største Lensmænd. Men vi forstaar ogsaa det kirkelige Standpunkt: For Kirkens og Guds Æres Skyld maa man følge de kanoniske Valgregler og udelukke al Indflydelse fra Lægfolks Side, altsaa ogsaa fra Kronen; deraf Konflikten!

Iøvrigt kunde Kongens Uvilje mod den valgte blive af skæbnesvanger Betydning; f. Eks. tilbagekalder Kong Kristoffer af Vrede over Jacob Erlandsens Valg til Ærkebiskop 1253 de Privilegier, der af hans Forfædre var givet til Lundekirken [37]), hvad han jo efter dansk Opfattelse egentlig havde Ret til [38]). Saa vidt gaar det dog ikke i 1289 [39]); derimod søger Kronen at sikre sig Jens Grands Loyalitet ved en streng Lensed, thi som saadan maa de Oplysninger forstaas, som Kongens Kansler fremsætter i Rom, Acta p. 179 § 5.

Lenseden er velkendt fra Udlandet; den tyske Kejser fik ved Wormserkonkordatet Ret til Investitur af Regalierne, hvorunder den valgte skulde aflægge Ed til Kejseren (homagium, hominium) om at ville overholde sin Lenspligt, og Kanonisterne kan ikke hindre, at det i det 12. og 13. Aarh. bliver saaledes, at den valgte før Konsekrationen skal søge Investitur af Regalierne hos Kejseren og aflægge Eden, baade Lenseden og Troskabseden; først derefter faar den nye Biskop »die Befugniss, die Temporalien des Bisthums, insbesondere auch die Regie-

[35]) Om disse Akter siger Holberg, »at enhver Ytring om Rigets Forhold og Institutioner fortjener den nøjeste Opmærksomhed« (Konge og Danehof p. 69); cf. desuden Schalling: Kyrkogodset p. 109.

[36]) Acta p. 181 L. 1 ff.; cf. ogsaa p. 180 L. 10—15.

[37]) Cf. Arhnung p. 419 Anm. 60.

[38]) Cf. Steenstrup p. 95.

[39]) Kronens Stilling til Jacob Erlandsens Valg til Ærkebiskop 1253 er iøvrigt ret oplysende ogsaa for Jens Grands Valg, cf. Helveg I, p. 586 f.

rungsrechte, auszuüben«[40]). I Kurien bliver man i det 13. Aarh. klar over, at det faktisk er umuligt at løse de gejstlige Fyrster fra Lensforpligtelserne[41]).

Man har sagt, at det var »ganske urimeligt at drøfte, hvorvidt Wormserkonkordatet har haft Gyldighed for Danmark, idet dette var et Kompromis til Ordning af Forhold og Problemer, som slet ikke forelaa i vor hjemlige Kirke«[42]). Men dette gælder dog vist kun for det 12. Aarh., thi efter at Lensretten i 13. Aarh. har gjort sig gældende i Danmark, er Kronen tilbøjelig til at fremsætte sine Krav under Henvisning til en Argumentation, der svarer til Wormserkonkordatets Bestemmelser. Det er derfor næppe urigtigt — alle Forskelle taget i Betragtning — at sammenligne de nævnte Oplysninger om Jens Grands Ed til Kongen med de tyske Biskoppers Lensed og deres Modtagelse af Regalierne. Der er dog en lille Vanskelighed, som straks maa omtales. Den nævnte Handling skal ifølge Hinschius[43]) foregaa »vor seiner (electus) Konsekration, also nach der Konfirmation«[44]). I dette Tilfælde forekommer »die Investitur der Regalien« baade før confirmatio og consecratio; men det er af praktiske Grunde: Det vilde være urimeligt, om Jens Grand først skulde til Paven efter Konfirmation, derefter hjem for at aflægge Ed til Kongen, og derpaa atter afsted til Rom!

Kronens Modstand i 1289 kunde altsaa ikke hindre Jens Grands Valg; man gaar derfor nu over til næste Punkt, den nye biskoppelige Lensmands Edsaflæggelse. Den højtidelige Handling foregaar i Roskilde Domkirke, sandsynligvis engang i Løbet af Sommeren 1289; Datoen kender vi ikke. Ceremonien overværes af en meget repræsentativ Forsamling: Først naturligvis Enkedronningen, Kongen og Jens Grand; endvidere Biskop Ingvar af Roskilde, som vi tidligere har mødt, Biskop Johan Askersen af Aarhus og Biskop Cisico af Odense foruden flere andre gejstlige; desuden Rigets højeste verdslige Stormænd, Officerer og Adelsmænd samt Repræsentanter for Landets civile og militære Myndigheder o. m. fl. For denne Forsamling aflægger

---

[40]) Hinschius II, p. 577.

[41]) »... dass die Loslösung der geistlichen Fürsten aus dem Lehnsverbande praktisch unausführbar war«, Hinschius II, p. 576.

[42]) Koch II, p. 60.

[43]) II, p. 576.

[44]) Cf. ogsaa Arhnung p. 325—27.

da »dominus Johannes, tunc electus Lundensis« en højtidelig Ed (juramentum) paa Kristi Legeme og Bibelen. Magister Martin, fra hvem vor Viden om Mødet stammer[45]), har formodentlig selv været til Stede og ser sig derfor i Stand til at meddele Indholdet af Eden; da denne spiller en meget stor Rolle for hele Striden, maa den her omtales udførligt. Ærkebiskoppen har aflagt følgende Løfte:

I) *Han skal til Stadighed yde Kongen tro Tjeneste og faa alle sine undergivne til at gøre det samme (»quod fidelitatis obsequia ipsi regi semper impenderit et ab iis nunquam recederet omnesque suos ad eadem facienda adduceret«).*

II) *Saa vidt hans kirkelige Embede tillader ham det, skal han have Ven og Fjende (navnlig de fredløse) fælles med Kongen (»quod fideles regis diligeret et adversarios odiret, specialiter flagiciosos istos profugos et proscriptos, quantum permitteret officium sui status«).*

III) *Han maa aldrig virke for de landsforvistes Hjemvenden (»quod nunquam pro eis, ut redeant, curaret placitare«).*

IV) *Han skal i alle Forhold respektere de kongelige Rettigheder (»quod jura regia in omnibus illesa cararet conservare«).*

V) *Han maa aldrig foretage sig noget, der er til Skade for Riget eller Kongen (»quod in dampnum regni et regis nunquam aliquid attemptaret«).*

VI) *Desuden lover han flere andre Ting; da disse ikke er nærmere omtalt, har de formodentlig været uden Betydning i denne Sammenhæng (»plurimaque alia promisit«).*

VII) *Endelig skal han skaffe et Pavebrev, hvori han forpligter sig til at overholde alt det nævnte (»et quod litteras papales procuraret, in quibus ad omnia premissa observanda se obligavit«).*

Efter at denne Ed er aflagt, tager Kongen den mistænkte og ganske uværdige Jens Grand til Naade. Derefter giver Kongen sit Samtykke til, at hans Valg maa fejres (»assensum regium eleccioni de eius persona celebrare prebuisset«). Til sidst aflægger Jens Grand Lenseden (homagium) til Kongen, saaledes som Rigets Lensmænd plejer at gøre (»homagio a dicto domino Johanne Lundensi, tunc electo, ipsi domino regi prestito, sicut feudatarios regis facere moris est in regno«).

[45]) Acta p. 179 L. 28 ff.; se desuden Fængselskrøniken.

Desuden faar den nye Ærkebiskop Brev fra Kongen til Paven, for at han kan faa sin confirmacio [46]).

Da udenlandsk Lensret i 13. Aarh. trænger ind i Danmark, og da nordtyske Grever opholder sig ved Hoffet, hvilket netop ogsaa er Tilfældet paa dette Tidspunkt, er det næppe urigtigt — alle Forskelligheder taget i Betragtning — at parallelisere Begivenhederne i Roskildekirken med de tyske Bispers Ed til Kejseren og Iklædning af Regalierne. Hvis dette er rigtigt, er dette Stykke af Procesakterne en enestaaende Kilde til Oplysning om danske Forhold i 13. Aarh. Hvad Paalideligheden af Magister Martins Oplysninger angaar, er der næppe Grund til at drage denne i Tvivl; ganske vist siger Jens Grands Fuldmægtig, Rainald, i sit Svar, at Ærkebiskoppen ikke mener at have aflagt nogen Ed til Kongen. Men der bruges den sædvanlige Vending: non credit esse vera, ut premittitur [47]), hvilket vel blot betyder, at Jens Grand lægger en anden Betydning ind i Eden [48]), ligesom Udtrykket, som ovenfor nævnt, er et teknisk Udtryk for, at der maa gaas nærmere ind paa Sagen, før Modparten kan svare paa den.

Med Henblik paa den omtalte Parallelisme med tysk Lensret maa det dog betones, at der ved Jens Grands Edsaflæggelse ikke tales om Investitur eller Overrækkelse af Scepter; denne Ceremoni synes i det hele taget ikke at være anvendt i Danmark [49]), heller ikke Glosen investere bruges; derimod anvendes ogsaa i Danmark Overrækkelse af Fane ved Forlening til Fyrster [50]). Dog, naar Kansleren siger, at efter Jens Grands Ed tog Kongen paa Bispers og Stormænds Anmodning ham til Naade igen o.s.v., saa betyder vel dette i Realiteten det samme som den tyske Ceremoni, cf. ogsaa at Ordene omtrent er de samme som i Valdemars Brev fra 1286 [51]). Man kan heller ikke tale om noget vir-

---

[46]) Viser dette Brev, der ogsaa omtales i Fængselskrøniken, at Kongen fra gammel Tid har Krav paa, at hans Samtykke indhentes ved Bispevalg (cf. den senere Konflikt i Anledning af Biskop Jens Krags Valg)?

[47]) Acta p. 194 L. 26 f.

[48]) Hinschius II, p. 570.

[49]) Poul Johs. Jørgensen p. 372.

[50]) Poul Johs. Jørgensen p. 365, se f. Eks. Hertug Valdemar: »... med Fanens Overantvordelse« (Holberg: Konge og Danehof p. 205).

[51]) »... hvorfor forbemeldte Konge efter vor ydmyge Supplicering, hans Prælaters og andre tro Mænds Raad, har efterladt os al Skyld og Brøde, som vi uforsynligen have begaaet imod ham, og har efter hans Prælaters Raad, Adels Bøn og Formaning udi Danmark igjengivet os det Hertugdømme Søn-

keligt Lensbrev til Jens Grand; et saadant skulde nemlig indeholde nærmere Bestemmelser, bl. a. om Krigstjenestens Varighed; naar saadanne Bestemmelser savnes, skyldes det aabenbart, at dansk Lensret paa dette Punkt ikke er fuldt udviklet; under Jacob Erlandsen var der Strid om Varigheden af Ærkebiskoppens Krigstjeneste, tilsyneladende fordi den danske Ret slet ikke havde nogen Bestemmelse herom.

Men bortset herfra lægger vi Mærke til Ligheden mellem Jens Grands Edsaflæggelse til Kongen og de tyske Bispers Edsaflæggelse til Kejseren: »Für die Regel war die Investitur persönlich beim Kaiser und zwar binnen bestimmter Frist nachzuzuchen, sowie dabei das Treugelöbniss und der Lehnseid zu leisten« [52]). Svarende hertil aflægger Grand i 1289 baade juramentum og homagium. — Ved saaledes at lade den nyvalgte Ærkebiskop aflægge Ed, mener man at have sikret sig hans Troskab mod Tronen.

Vi kommer nu til det næste Trin i Valget. Efter electus' consensus følger efter de kanoniske Forordninger confirmatio. Denne kunde vel egentlig faas fra den ældste af Suffraganerne; men efter det 13. Aarh.s Begyndelse faar electus gerne Konfirmationen af Paven selv eller en pavelig Legat [53]), hvilket svarer til den Simplifikation og Centralisation af hele det kirkelige Maskineri, der sammen med Pavemagtens Forøgelse er karakteristisk for det 13. Aarhundrede [54]). Det er derfor naturligt, at Jens Grand, sandsynligvis i Begyndelsen af Efteraaret, begiver sig til Rom for at faa pavelig Konfirmation og Konsekration.

Men ogsaa paa dette Punkt er Ærkebispevalget i 1289 noget for sig. Pave Nicolaus IV's Udnævnelsesbulle af 18. Marts 1290 [55]) fortæller os om, hvad den danske archielectus foretager sig efter sin Ankomst til Rom: Skønt Jens Grand har givet sit Samtykke til Valget og inden for lovbestemt Tid begivet sig til Rom for at faa pavelig Konfirmation, saa ønsker han dog at undgaa Forstanderskabets Byrde og overgiver derfor Embedet til Paven sammen med al Ret, som han har erhvervet sig ved Valget [56]). Resignationen er altsaa sket af egen

derjylland med Fanens Overantvordelse ...« (Holberg: Konge og Danehof p. 205).

[52]) Hinschius II, p. 576 f., cf. ogsaa p. 577 Anm. 2, hvor der tales om homagium og juramentum.

[53]) Hinschius II, p. 572.

[54]) Cf. Norvin p. 259.

[55]) Acta p. 142 f.

[56]) Acta p. 142 L. 17 f.

fri Vilje, hvilket ogsaa er nødvendigt, hvis den skal være gyldig; Paven modtager derfor hans resignacio. Som en Følge af den pavelige Magtforøgelse i det 13. Aarh. forbeholder Paven sig — under Paaberaabelse af sin plenitudo potestatis — ved Resignation af Bispeembeder Retten til Genbesættelse; herved kan den verdslige Indflydelse udelukkes [57]). Derfor skal Paven nu per provicionem sørge for en Mand til Ærkebispestolen i Lund [58]). Idet Paven overvejer en heldig Provision til hin Kirke, saa falder hans Blik paa Jens Grand, der har saa mange udmærkede Egenskaber: ... nobilitatem generis, litterarum scienciam, honestatem morum, conversacionem vite laudabilis, providenciam spiritualium et circumspeccionem temporalium et alia virtutum dona... Ifølge apostolsk Magtfuldkommenhed og med Kardinalernes Raad gør Paven da Jens Grand til Ærkebiskop i Lund og overdrager ham curam et administracionem ipsius Lundensis ecclesie spiritualiter et temporaliter. Paven viser ham desuden den Ære personlig at foretage den højtidelige Konsekration. Af et Par højtstaaende gejstlige faar han dernæst Palliet overrakt [59]). Paven udtaler for Jens Grands ærkebiskoppelige Gerning det Ønske, at Lundekirken i ham maa faa en dygtig Styrer, baade i det aandelige og det timelige.

Jens Grand beder sig altsaa først fritaget for Embedet og modtager det derefter af Paven! At Paven kasserer Valg og derpaa udnævner sine egne Kandidater, er ikke sjældent; men dette Tilfælde er dog ret enestaaende. »Det forstod sig vist nok af sig selv, at Paven ingen anden skulde vælge end ham, og at det hele har været en Aftale mellem begge...« siger Munch [60]). Dette maa nu staa for Munchs Regning; men det er næppe urigtigt at antage, at Embedsnedlæggelsen er et Led i Jens Grands kirkelige Iver, hans Kamp for Kirkeretten! De Forpligtelser, han maatte paatage sig i Roskilde, bortfalder jo ved Embedsnedlæggelsen; derefter overdrager Paven ham Embedet baade i Henseende til spiritualia og temporalia. I Sandhed ganske klogt og

---

[57]) Hinschius II, p. 575.

[58]) Det første Eksempel paa pavelig Provision i Danmark er Jacob Erlandsens Udnævnelse til Biskop i Roskilde 1250, cf. Arhnung p. 328; cf. dog Hal Koch: Ærkebispevalget i Lund. Ogsaa enkelte andre tidligere Tilløb til pavelig Provision kendes.

[59]) Ogsaa Tildelingen af Palliet bliver jo et Middel for den pavelige Magtudvidelse, cf. Hinschius II, p. 577.

[60]) p. 97.

logisk. Jens Grand har, ligesom Jacob Erlandsen [61]), i Rom aflagt Ed paa at ville holde kanonisk Ret. Naar han nu kommer hjem til sin Provins, er han altsaa ikke afhængig af andre end Paven. Den Spænding mellem verdslig og kirkelig Myndighed, som de tyske Bisper kendte, skulde Ærkebiskoppen i Lund altsaa være fritaget for. Man forstaar, hvor klogt Jens Grand har baaret sig ad; ved denne Handling viser han sig som en Mand, der kæmper for libertas ecclesiæ [62]).

Men vil nu den danske Krone anerkende, at Ærkebiskoppen ved sit andet Valg er blevet løst fra de Forpligtelser, der ved det første bandt ham til Kronen? Selvfølgelig ikke. Kongen maa af Hensyn til Rigets Styrelse kunne regne med sine Lensmænds Troskab og Tjeneste. Magister Martin omtaler da heller ikke Embedsnedlæggelsen under den store Proces i Rom; man har ikke kunnet anerkende den, og derfor er Episoden slet ikke blevet omtalt; thi at man ikke har været uvidende herom, fremgaar af det Brev, som Paven giver Jens Grand med til Kongen [63]); Brevet har omtrent samme Ordlyd som Udnævnelsesbullen. Under Processen fremstiller Kongens Sagfører derfor først alle de Forpligtelser, Jens Grand som electus var gaaet ind paa, og derefter viser han, hvorledes han har brudt dem alle: »Die Inanspruchnahme eines direkten päpstlichen Besetzungsrechtes statt des königlichen hätte offenbar überall als eine unerhörte Neuerung und Anmassung auf lebhaften Widerstand stossen müssen... Der Papst war dann den geistlichen Fürsten gegenüber thatsächlich in die Stelle des Kaisers und Königs getreten« [64]). Nu betragter Jens Grand sig løst fra sit Løfte om at skaffe et Pavebrev indeholdende hans Forpligtelser over for Kongen; i Stedet for faar han det ovenfor omtalte Brev til Kongen, hvori der fortælles om den Manøvre, der er foretaget i Rom; i Brevet beder Paven desuden Kongen om at støtte sin Ærkebiskop i hans Gerning, for at han som Belønning for cura pastoralis officii kan opnaa det evige Livs Belønning baade for sig selv og Kongen!

Med dette Brev vender Jens Grand hjem til Danmark i Foraaret 1290; han skal nu styre Lundekirken og dens Gods, ikke blot i kirkelige, men ogsaa i verdslige Sager; han føler sig kun forpligtet over

---

[61]) Cf. Norvin p. 259.

[62]) Ogsaa Resignation for Paven er et Led i den pavelige Magtudvidelse og Magtens Centralisation i Rom; cf. Hinschius III, p. 267 ff.

[63]) Acta p. 143 f.

[64]) Hinschius II, p. 546.

for Paven og vil styre alene efter den kirkelige Ret. Efter Kronens Opfattelse har Ærkebiskoppen derimod aflagt Ed paa at ville være Kongen en tro Lensmand og respektere de kongelige Rettigheder; det var jo netop Betingelsen for, at man vilde gaa med til hans Valg; med Rette krævede Regeringen, at han vilde opfylde disse sine Løfter. At Konflikter mellem de to Parter vanskeligt kunde undgaas, er indlysende.

Jens Grands Hjemkomst og rent kirkelige [1]) Virksomhed.

Jens Grand har sandsynligvis paabegyndt sin Rejse til Rom sidst paa Sommeren 1289 og er altsaa ankommet hertil hen paa Efteraaret; hans Udnævnelsesbulle er dateret 18. Marts 1290, og flere andre Pavebreve til ham er ogsaa udstedt paa denne Tid, hvorfor der er Grund til at tro, at han omkring 1. April bryder op fra Pavestaden for at begive sig til det fjerne Norden. Han har altsaa opholdt sig hele Vinteren ved Kurien og har her haft rig Lejlighed til at konferere med Paven og de højeste og dygtigste gejstlige Diplomater om den Maade, hvorpaa han bedst skulde styre provincia Daciana [2]).

Først paa Sommeren 1290 kommer Jens Grand da hjem til Danmark og tager sin Kirke og sit Stift i Besiddelse; han er nu den øverste Leder i hele Nordens Kirke og som Indehaver af det største danske Len den mægtigste Mand i Landet efter Kongen. Han er ca. 35 Aar [3]), i Sandhed en stor Stilling for saa ung en Mand. Første Gang vi hører om Grand efter Hjemkomsten er den 12. Oktober [4]). Det er altsaa urigtigt med Erslev [5]), J. Olrik [6]), Arup [7]) og L. P. Fabricius [8]) at ansætte Hjemkomsten til 1291! Diplomerne fra dette

[1]) Embedshandlinger, der bringer Strid med Kongen, f. Eks. Bekræftelsen af Bispevalget i Roskilde, behandles først i de følgende Kapitler.

[2]) Cf. Munch p. 97 f.

[3]) I hvert Fald over 30, hvilket er Minimumsalder for en Biskop, cf. c. 7 X I, 6.

[4]) Cf. Codex Esromensis (ed. O. Nielsen) p. 258; D. D. 2 R. III Nr. 418.

[5]) Danmarks Riges Historie II, p. 146.

[6]) Det danske Folks Historie II, p. 275.

[7]) Danmarks Historie II, p. 32.

[8]) Danmarks Kirkehistorie I, p. 374.

Aar saavel som hans Deltagelse i Bispevalget i Roskilde samme Aar gør det umuligt, at han først skulde være kommet hjem i 1291.

Det er af Betydning for vor Forstaaelse af Kampen mellem Jens Grand og Kongen at undersøge Grands rent kirkelige Virksomhed, hans daglige Gerning som Ærkebiskop paa Omraader, hvor han ikke støder sammen med Kongen. Dette kan hjælpe os til at forstaa den Opfattelse af Ærkebiskoppen, som vi f. Eks. finder i den nyeste større danske Kirkehistorie, og som maaske kan kaldes den almindelige Opfattelse. Det hedder her:

> Det maa huskes, at denne store Kamp mellem Konge og Ærkebiskop er en personlig og politisk Kamp. Det er ikke kirkelig Magtbrynde, der rejser den, ej heller Fortrædigelser fra den verdslige Magt over for Kirken.
>
> Jacob Erlandsen kæmpede for Kirkens Ret, men drog politiske Hjælpere ind i Striden. Jens Grand kæmpede en politisk Kamp og benyttede Kirkens Hjælp i den.
>
> Han er en politisk Modstander af Kongen, men dækker sig bag kirkelige Privilegier, som har helt andre Formaal, og bruger dem i sin Kamp. Det er ikke »Kronen« og »Kirken«, der kæmper mod hinanden [9]).

Har Jens Grand formaaet at passe sit store Embede? Det er ikke ret meget, der er overleveret os om hans Gerning som Ærkebiskop, hvilket ikke maa undre, da han jo kun fik Lov at virke 4 Aar i Frihed. Dog, nogle Pavebreve og andre Dokumenter har vi, og ved at udnytte alle Kilder kan vi danne os et Billede af ham. Allerede ved Kurien tænker han paa sin kommende Gerning, hvilket en Række Pavebreve viser. Foruden Udnævnelsesbullen [10]), der udstedes i tre Eksemplarer, et til Grand selv, et til Kapitlet i Lund og et til Kongen (hvori det spændte Forhold til den nye Ærkebiskop dog slet ikke omtales), faar Grand af Paven Bekræftelse paa sin storslaaede Gave til Oprettelse af de 6 Præbender [11]) og desuden Bekræftelse paa det Gods, han har faaet af Roskildebispen [12]). Om den retslige Betydning

---

[9]) Fabricius p. 385.
[10]) Acta p. 142 ff.
[11]) Acta p. 140.
[12]) Acta p. 141.

af disse Breve er ovenfor talt. Ved Pavebrev af 15. Marts [13]) faar han Tilladelse til at faa første Aars Indtægt af alle Præbender og Beneficier, der bliver ledige i Løbet af de første 5 Aar, for at udrede de Udgifter, som Kirken har paadraget sig »per predecessores tuos archiepiscopos Lundenses, qui fuerunt pro tempore, et per te pro negotiis ipsius ecclesie . . .« Ved de Udgifter, som Grand har paaført Lundekirken, tænkes der formodentlig paa Udgifterne ved Valget samt hans Rejse og Ophold i Rom [14]). Endvidere faar Ærkebiskoppen Ret til at udnævne tre Notarer i sit Stift [15]). Det er interessant at se, hvorledes Jens Grand allerede, medens han opholder sig ved Kurien, sørger for straks ved sin Hjemkomst at kunne træde op mod de Former for Simoni, som han ved, findes i Stiftet. Han faar saaledes to Pavebreve, begge dat. 23. Marts, hvoraf det fremgaar, at der i Stiftet findes Munke og Nonner, der ligefrem har købt sig ind i et Kloster (nemlig ved Gaver); herved har de begaaet Simoni, og da Paven og Grand er ivrige for at udrydde Simonien, der medfører Fare for Sjælene, faar sidstnævnte Bemyndigelse til at træffe forskellige Straffeforanstaltninger [16]). Ligeledes bemyndiges han til at skride ind mod Abbeder, der har begaaet Simoni [17]). Disse to Breve fortæller dog en Del om Jens Grands kirkelige Iver!

Som ovenfor nævnt hører vi første Gang om Jens Grand efter hans Hjemkomst den 12. Oktober 1290 [18]). Vi træffer ham i Lund som kirkelig Dommer: Esrum Klosters Procurator gør Kvar paa en Mølle, der efter hans Mening tilfalder Klostret som Andel i et Dødsbo. Da Arvingerne ikke vil gaa med til dette, opstaar der Retssag, og man bliver enig om at indanke Sagen for Ærkebiskoppen. Denne

[13]) D. D. 2 R. III Nr. 393.

[14]) Pengene bruges bl. a. til at udrede de forskellige Afgifter for Udnævnelsesbrevet, f. Eks. Afgiften cathedraticum. Helveg (I, p. 659) anslaar denne Afgift til 4000 rh. Gylden. Disse Penge betales som Regel af Siftet, cf. c. 45 X I, 6.

Man mindes Øm Klosters morsomme Fortælling om lignende Forhold for Biskop Tyges Vedkommende: Biskop Tyge af Aarhus har i Rom paadraget sig en Gæld paa 600 Mark rent Sølv, hvilket han efter sin Udnævnelse og Hjemkomst meddeler sin Stiftsynode; »unde petiit a suis subditis, ut istud cum eo sublevarent (Scr. min. II, p. 209).

[15]) D. D. 2 R. III Nr. 395.

[16]) D. D. 2 R. III Nr. 405.

[17]) D. D. 2 R. III Nr. 406.

[18]) D. D. 2 R III Nr. 418.

lader efter Landets Skik 12 Mænd undersøge Sagen, og de kommer til det Resultat, at Møllen tilfalder Klostret ifølge Testamente; hermed er Sagen afgjort (skyldes Arvingernes Modstand den germanske Uvilje mod at anerkende det kanoniske Testamentes Gyldighed og Retsevne? cf. nedenfor om det kanoniske Testamente). I et Brev, dat. 31. Oktober [19]), paalægges det Ærkebiskoppen at drage Omsorg for, at St. Agnete Klostret i Roskilde faar det Gods tilbage, som med Urette er frataget det. Fra 5. August 1291 findes 5 Pavebreve [20]), hvori Grand faar Bemyndigelse til at give Præsterne Henrik, Niels, Peter Svendsen, Niels Hemmingsen samt Subdiakonen Walter Puke Dispensation for uægte Fødsel; disse Præster har sandsynligvis været Præstesønner; de er derfor efter Kirkens Ret uægte født og har ikke Ret til at indtræde i Gejstligheden; fra denne Bestemmelse gives der meget ofte Dispensation. Ærkebiskoppen faar den 17. September Fuldmagt til at løse nogle Lægmænd og gejstlige fra den Bandlysning, som de havde paadraget sig ved Overfald paa gejstlige Personer; ligeledes maa han give nogle gejstlige, der, skønt bandlyste, havde holdt Gudstjeneste, Absolution [21]). To interessante Pavebreve faar Jens Grand udvirket i Slutningen af dette Aar, dat. 1. Januar 1292 [22]): Provsten i Lund, Jacob Lange [23]), og Dekanen Torkil, faar Tilladelse til at forbinde deres Embeder, der er slet aflagte, med et andet Beneficium. Disse to Mænd har aabenbart hørt til Jens Grands Venner; Jacob Lange kommer senere til at dele Skæbne med ham, cf. nedenfor. Den 1. Marts [24]) giver Paven Tilladelse til at give 8 navngivne gejstlige Dispensation, saa de kan indehave flere Embeder; iøvrigt er den Slags Dispensationer ikke sjældne; altsaa var Præstelønningerne ogsaa dengang for smaa! Vi finder endvidere Ærkebiskoppens Underskrift paa et Dokument af 12. April 1291 [25]), hvori en Enke testamenterer sit Gods i Boserup til Esrom Kloster. Et Par Gange træffer vi Ærkebiskoppen i Kongens Følge; han er i August 1292 sammen med Kongen i Ribe [26]) og i Februar 1293 i Næstved [27]).

[19]) D. D. 2 R. III Nr. 421.
[20]) D. D. 2 R. IV Nr. 19—23.
[21]) D. D. 2 R. IV Nr. 35—36.
[22]) D. D. 2 R. IV Nr. 58—59.
[23]) Cf. Weeke: Lunde Kapitels Gavebøger p. 169, p. 322.
[24]) D. D. 3 R. IV Nr. 65.
[25]) D. D. 3 R. IV Nr. 7.
[26]) D. D. 3 R. IV Nr. 81.
[27]) D. D. 3 R. IV Nr. 93.

Et interessant Eksempel paa Jens Grands praktiske Ordenssans er den Bemærkning, der er skrevet paa allersidste Side i Liber Daticus Lundensis Recentior [28]). Ifølge Weeke p. XVI f. er denne Note paa dette Sted en Afskrift og synes oprindelig at være indført i en nu tabt »Antiquus Daticus«. Noten siger, at Aar 1293 forordnede Ærkebiskoppen i Kapitlets Nærværelse »sub excommunicationis sentencia, ut presens Liber daticus, qui et Chatalogus sanctorum« [29]) skal blive i Sakristiet og maa ikke tages ud herfra, uden særlige Forhold gør sig gældende, og da kun med Kapitlets Samtykke eller efter Ærkebiskoppens Befaling. Der skal være Orden i den Maade, hvorpaa Bogen føres. Intet maa indføres uden efter Bispens eller Kapitlets Befaling. Der har aabenbart været Uenighed om forskellige Forhold, og derfor befaler Jens Grand nu, at hvad der er indskrevet, skal overholdes, og der skal ikke være Tvivl og Diskuteren. Intet Navn maa indføres, uden Vedkommende har skænket en større Gave til Kirken, dens Funktionærer eller Institutioner, »vel aliquod magnum gesserit memoria dignum«. Disse »genaue und vortreffliche Bestimmungen« [30]) giver et interessant Bidrag til vor Viden om Jens Grands Embedsførelse.

Endelig mangler heller ikke den kirkelige Magtbrynde, som Fabricius efterlyser; man kan her tænke paa Ærkebiskoppens Strid med Ærkesædet i Uppsala om Lunds Primat over Sverige:

Jacob Erlandsen havde under sin Landflygtighed søgt Tilflugt i Uppsala; men senere indtraadte et Brud, idet Uppsala vilde hævde sin Uafhængighed af Lund, og Uppsala-Kanniker klagede i Rom over den Skade og Tab, som Lunds Primat forvoldte. Ærkebiskoppen i Lund, vistnok Jens Grand, havde flere Gange bandlyst Provsten og Domkapitlet i Uppsala. Anledningen var, at Biskoppen i Wexiø, der mente sig forurettet af Kapitlet i Uppsala, klagede til Jens Grand, der med Glæde greb denne Lejlighed til at gøre sin Højhedsret gældende. Han indstævnede de anklagede; men da de ikke vilde anerkende Lunds Overhøjhed, appellerede de til Paven. Imidlertid blev Ærkesædet i Uppsala ledigt, og Kapitlet valgte sin Dekan, Nicolaus, der var i Rom for Kapitlets Sag. Da Paven, Bonifacius VIII, ønskede at drage Uppsala ind i direkte Afhængighed af Kurien med Forbi-

[28]) Weeke p. 334 f.

[29]) Om Betydningen heraf se Weeke p. XVI f.

[30]) Saaledes karakteriserer Lintzer p. 3 det ærkebiskoppelige Initiativ.

gaaelse af Melleminstansen Lund, beskikkede han per provisionem Nicolaus til Embedet uden om Lund. Dette var dog ikke nogen Afgørelse af Striden, Jens Grand opgav da heller ikke sit Primatskrav, og Striden fortsattes.

Foruden alt dette kan som Bevis for Jens Grands kirkelig-hierarkiske Nidkærhed nævnes de to Provinskoncilier, Roskilde 1291 og Lund 1292, der begge skyldes det ærkebiskoppelige Initiativ. De to Synoder skal senere udførligt omtales; de nævnes her som et Vidnesbyrd om Ærkebiskoppens energiske kirkelige Arbejde. Fjerde Lateranmøde forordner, at der hvert Aar skal holdes Provinskoncilium, hvor bl. a. de nye canones skal bekendtgøres. Provinskoncilierne er altsaa et Led i den pavelige Politiks Bestræbelser for de enkelte Provinsers absolutte Afhængighed af Rom. Derfor forstaar man ogsaa, at denne Forordning ikke overholdes i den følgende Tid [31]); men Jens Grand synes faktisk i sin korte Tid som fungerende Ærkebiskop inden for sin Provins at have handlet i Overensstemmelse med den kanoniske Ret: Han udnævnes i 1290; i 1291 holder han Koncilium i Roskilde, i 1292 i Lund; i 1293 hindrer de politiske Forhold et Konciliums Afholdelse; 1294 fængsles han. Ogsaa senere som Ærkebiskop i Bremen, hvor Provinssynoderne var meget sjældne, var han meget ivrig for ved disse Synoder at bringe Kirkeprovinsen til Lydighed [32]).

Alt i alt maa man sige, at ovenstaaende Oplysninger om Jens Grands rent kirkelige Embedsvirksomhed i Aarene indtil hans Fængsling frembyder Billedet af en for sit Embede og Ansvar samvittighedsfuld Ærkebiskop, der, opfyldt af energisk Nidkærhed, søger at realisere sit hierarkiske Ideal.

Bispevalget i Roskilde 1290.

Som man maatte formode, vilde Kongens og Ærkebiskoppens forskellige Indstilling gøre deres indbyrdes Forhold meget spændt. Den første Uenighed efter Valget, der er os bekendt, opstaar i 1290, altsaa allerede i det Aar, Jens Grand vender hjem. Striden fremkommer som Følge af Ærkebispens Medvirken ved Bispevalget i Roskilde

[31]) Hinschius III,p.491.

[32]) Cf. Lintzer p. 16.

1290. Ingvar Hjort [1]), der havde været Biskop fra 1280, dør den 23. April 1290 [2]). Til at varetage de biskoppelige Funktioner under Vakancen vælger Kapitlet to »Økonomer«, nl. Roskildekannikerne Oluf Bjørnsen og Tord [3]). Disse laaner, som det fremgaar af deres Brev af 17. Juni 1290 [4]) 160 Mark af de Penge, der tilkommer den tidligere pavelige Legat i Danmark, Biskop Johannes af Tosculano. Pengene anvendes til Forsvar af Bispestolens Ejendom, København, og til Valget af den nye Biskop. Hvornaar Valget er afholdt, om før eller efter Brevets Udstedelse, vides ikke [5]). Vi ved heller ikke nærmere, hvorledes Valget er foregaaet; vi maa derfor tænke os, at det er blevet afholdt paa ordinær Maade, altsaa Kapitlet vælger [6]), og Resultatet bliver Roskildekanniken Jens Krag, der synes at være en dygtig og klog Mand [7]).

Imidlertid er der fra anden Side Ønske om at faa Indflydelse paa dette, vel det største Embede i Landets Kirke efter Ærkebiskoppens. I Procesakterne retter Jens Grand den Beskyldning mod Kongens Kansler, Magister Martin, at han er

> »*emulum et persecutorem ecclesie sancte Dei, quia non potuit archiepiscopum inducere, ut ipsum intruderet in ecclesiam Roskildensem contra canonicas sancciones*« [8]).

Kongen og Martin ønsker altsaa, at sidstnævnte skal vælges til Biskop, og man forsøger at lægge Pres paa Ærkebispen. At Jens Krag kan klare sig i Konkurrencen med Martin, tyder paa, at han ikke er nogen helt ubetydelig Mand. Kongens Ønske om at faa Kansleren

---

[1]) Cf. K. L. f. N. II, p. 439.

[2]) Cf. Otto: Liber Daticus Roskildensis p. 57.

[3]) Arhnung p. 307; Otto p. 65, p. 66.

[4]) D. D. 2 R. III Nr. 411.

[5]) Skønt vi altsaa ikke kender Datoen for Valget, er der dog ingen Tvivl om, at det har fundet Sted i Aaret 1290; dette fremgaar tydeligt af Aarbøgerne; kun sjællandske Aarbog sætter fejlagtigt Valget til 1289 (Annal. p. 167, cf. p. 30). — Er saaledes Aarstallet uomtvisteligt, udelukker ogsaa Jens Grands Deltagelse i Valget, at han, som de ovenfor nævnte Historikere mener, først skulde være kommet hjem i 1291.

[6]) Cf. Schneider p 152 ff.

[7]) Ribeaarbogen (Annal. p. 153) og Annalerne 1101—1313 (Annal. p. 201) oplyser, at han er Kapitlets Dekan; cf. desuden Otto p. 59 Anm. 65.

[8]) Acta p. 196.

valgt er forstaaeligt; det vilde baade politisk og økonomisk være heldigt. I og for sig skulde det ogsaa synes naturligt, at Martin blev Biskop; som ovenfor nævnt er han en meget dygtig Mand, har studeret og taget Doktorgraden i Frankrig, har skrevet flere teologiske Afhandlinger, er Kannik ved Notre-Dame o. s. v. Hertil kommer, at han som Indehaver af Kanslerembedet maa anses for at være en af Landets højeste Embedsmænd. Desuden synes der fra gammel Tid at være en vis Forbindelse mellem Kanslerposten og Bispestolen i Roskilde [9]).

Netop i Betragtning af Kanslerembedets store Betydning forstaar man det berettigede i, at Martins Valg skulde sættes igennem: Han har gjort Regeringen store Tjenester og nyder dens Tillid; derfor skal han nu have et godt »Ben« i Kirken; Fænomenet er jo ikke noget Særsyn; men i 1290 gik den Slags altsaa ikke; Kirkens egen Ledelse hindrer det. Jens Grand forstaar den store Fare for verdslig Indflydelse i Kirken og staar ubøjelig. At han skulde have særlig Interesse i Jens Krags Valg, er der egentlig ingen Grund til at tro; i hvert Fald synes denne ikke senere at have været nogen særlig varm Forkæmper for Ærkebiskoppens Sag. Valget maa altsaa alene tilskrives Kannikerne; maaske har Indehaverne af de 6 Præbender, som Jens Grand har Patronatsret til, her for første Gang ydet det kirkeretslige Parti i Kapitlet en værdifuld Støtte. Det er formodentlig i særlig Grad efter selve Afstemningen, Martins Aktion sætter ind; nu skulde Ærkebiskoppen bekræfte Valget; han kunde da finde en eller anden formel Fejl og forkaste Kapitlets Beslutning, saaledes som han iøvrigt gør 10 Aar senere [10]). Men den myndige Prælat vil ikke

[9]) Kanslerembedet har sin Oprindelse fra de gejstlige, der allerede fra Tiden umiddelbart efter Kristendommens Indførelse opholdt sig i Kongens Gaard som Sjælesørgere for Kongen; tillige fungerede de som en Slags Sekretærer; de fører Titlen Kapellan; i Tidens Løb fremtræder en af dem som overordnet Chef-Kansler, der under Valdemarerne bliver en af de betydeligste Embedsmænd. Embedet indehaves gerne af en af Bisperne, hyppigt Roskildebiskoppen. Denne bevarer lige til Reformationen Kanslerværdigheden af Navn og kaldes undertiden Danmarks Riges øverste Kansler. Kansleren forestaar Udfærdigelsen af Kongebreve, forvalter Kongens Sejl, benyttes ved Administrationen og ved diplomatiske Sendelser. Kanslerens Kendskab til Landets egen og den kanoniske Ret, samt hans ved Udenlandsrejser erhvervede Verdenserfaring gør ham skikket til Raadgiver i Landets Sager; han er »Kongens Skriftefader i Landets Anliggender« (Steenstrup p. 43 f., Poul Johs. Jørgensen p. 336 ff.).

[10]) Cf. Arhnung p. 323.

handle »contra canonicas sancciones«, som han ved sin Ed til Paven har forpligtet sig til at holde.

Selvfølgelig raser Kongen og Kansleren. Under Isarns Ophold i Danmark klager Kongens Fuldmægtige paa Forligsmødet i København Sommeren 1299 over, at Ærkebiskoppen tilsidesætter den kongelige Ret:

> »*Item cum celebratis episcoporum eleccionibus in ecclesiis cathedralibus regni ante confirmacionem ipsorum consensus domini nostri regis peti consueverit et haberi, prefatus tamen archiepiscopus consensu regis non obtento venerabilem patrem dominum Johannem episcopum Roskildensem confirmare presumpsit in magnum suum contemptum, prejudicium et gravamen. Ideo vos dominum nuncium supradictum attente requirimus et rogamus vobisque nichilominus supplicamus, ut eundem archiepiscopum inducere dignemini et penes ipsum instare, quod... a simili episcoporum confirmacione rursus abstineat sibique satisfaciat per sufficientem cautelam, ne juri suo dicta confirmacio prejudicet in futurum*« [11]).

Det er ganske interessant at lægge Mærke til, at denne Beskyldning ikke fremsættes i Rom; for selve den pavelige Domstol tør man ikke hævde den gamle danske Ret; derimod, over for den forhandlingsvenlige Legat kan ogsaa dette bruges i Anklagen mod Jens Grand. Men havde man haabet at faa Medhold af Legaten paa dette Punkt, tog man fejl. Isarn undlader helt at omtale dette vanskelige Spørgsmaal. Men iøvrigt maa det ikke glemmes, at Erik Menveds Fuldmægtige har Ret i deres Paastand: Kongen har ifølge den overleverede Ret Krav paa, at man, naar den vordende Biskop er valgt i Domkirken, skal indhente Kongens consensus; først derefter modtager electus Konfirmation af Ærkebiskoppen. Naar altsaa Jens Grand drister sig til at konfirmere, før Kongens Samtykke er indhentet, opstaar der herved et »prejudicium« for den kongelige Ret. Dette kan Kongen ikke være tjent med. Uden Tvivl er de kgl. Sagføreres Fremstilling af den hidtil gældende danske Retspraksis uangribelig [12]), ja man kan vel

---

[11]) Acta p. 287 § 24.

[12]) Cf. Poul Johs. Jørgensen p. 402; Schalling: Kyrkogodset p. 92 ff.; Bååth: Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige p. 26 f.

egentlig sige, at Jens Grands eget Valg til Biskop er et Bevis herpaa.

Men Kongens Ret angribes haardt af det kirkeretslige Parti, ja Arhnung [13]) siger ligefrem, at den bortfalder i det 13. Aarh., og ganske interessant er det at se Jens Grands Stilling til dette Spørgsmaal; ogsaa paa dette Punkt kan man tale om hans Kamp for Kirkeretten.

Den kanoniske Ret indeholder ikke Forbud mod at indhente Kongens Samtykke; den bestemmer blot:

> *Quo facto non prohibemus, quin regis seu patriarchæ, qui pro tempore fuerit, requiratur assensus; sed propter hoc ipsam electionem nolumus impediri. (c. 14 X I, 6 (Coelistin III)).*

Men Kanonisterne bliver ikke staaende ved det; vil man udelukke Kongens Indflydelse paa Bispevalget, maa Valget alene afgøres ved Ærkebiskoppens confirmatio af den ved forma canonica servata valgte. Det er den store Juristpave Innocens IV, der tager Initiativet, idet han sender Legaten Vilhelm af Sabina til Sverige; ved Oprettelse af Domkapitler muliggøres electio canonica. Bispernes Afhængighed af Kongen p. Gr. a. Investituren, der jo ogsaa afgør deres Stilling in spiritualibus, skal nu erstattes af Ærkebiskoppens confirmatio. I et Brev af 8. December 1250 befaler Innocens Ærkebiskop Uffe i Lund at sørge for, at de svenske Biskopper ikke indsættes »per secularis potestatis potentiam regis scilicet et baronum, nec non et ad clamorem tumultuantis populi«. Ogsaa den danske Kirke nyder godt af det pavelige Initiativ; i 1252 giver Paven Ordre til at afsætte den af Abel indsatte Biskop Elav og afholde nyt Valg i Kapitlet (Børglum). I 1263 udnævner Paven Roskildekanniken Trugot til Biskop i Reval, men erklærer samtidig Margrethes Kaldelse af ham for ukanonisk. Paven løser ved Brev af 13. August 1253 Jacob Erlandsen fra sit Embede som Biskop i Roskilde og tillader ham at blive Ærkebiskop; Kongen bliver fortørnet, fordi hans egen Kandidat ikke vælges, og truer derfor med at tage Kirkens Privilegier tilbage; men Paven forbyder ham strengt at gøre dette [14]). Jacob Erlandsen følger lydig i sin Herres Spor; uden at indhente Kongens Samtykke udnævner han Kandidater, der ikke er efter Kongens Hoved, til Biskopper [15]).

[13]) p. 325.

[14]) Cf. Bull. Nr. 448, 462, 586, 468, 469.

[15]) Cf. Acta p. 35 L. 7... »quod confirmat elecciones episcoporum consensu regio non obtento.«

Vi ser altsaa, hvor smukt Jens Grand tager Arven op efter Jacob Erlandsen. Ærkebiskoppens confirmatio udelukker og erstatter Kongens consensus, der vel er et Rudiment af en oprindelig Investitur. Hermed er den sidste Hindring for electio canonica fjernet. Skulde Kongen i kommende Tider gøre sin Indflydelse gældende ved Bispevalg, maatte det ske ved økonomisk Forbindelse med en degenereret Pavestol (hvilket hyppigt skete i Tiden fra det 14. Aarh. indtil Reformationen). Vi ser altsaa, hvor modigt og korrekt Jens Grand i dette Tilfælde hævder Kirkens Ret. — Men for Forholdet til Kronen var den nyudnævnte Ærkebiskops Deltagelse i Bispevalget i Roskilde 1290 en uheldig Debut!

Vejlekonstitutionens Fornyelse paa Provinskoncilierne i Roskilde 1291 og Lund 1292.

Vi har nu set, hvorledes Jens Grand allerede i det første Aar som Ærkebiskop under Udøvelsen af sin Embedsgerning kommer i et spændt Forhold til Kongen. Hans Fornyelse af Jacob Erlandsens navnkundige Vejlekonstitution skulde ikke gøre Forholdet bedre.

Et Bevis paa Jens Grands kirkelige Nidkærhed er hans Forsøg paa at samle og organisere den danske Kirke, hans Bestræbelser for at føre den »up to date«. Et af de bedste Midler hertil var Provinskoncilierne, der samlede den danske Gejstligheds ledende Mænd. Det første Koncilium finder Sted i Roskilde 1291. Hvad der er foregaaet paa dette Møde, fremgaar af flere Kilder, cf. nedenfor; derimod har kun een, Essenbækaarbogen, selve Aarstallet: »1291. Archiepiscopus tenuit concilium Roskildis«[1]). Ligeledes lader Ærkebiskoppen ogsaa afholde Provinssynode det følgende Aar; denne Gang i Lund: »1292. Archiepiscopus Johannes tenuit concilium Lundis (ibid.)«. Formodentlig er det ogsaa hertil Peder Olsen sigter, naar han om Aaret 1292 fortæller: »... Eodem anno fuerunt duo parlamenta scilicet regum et archiepiscopi, in quo convocati sunt omnes prelati et alii multi«[2]).

At Grand i de faa Aar, han fungerede som Ærkebiskop, fik Tid

[1]) Annal. p. 148.
[2]) Annal. p. 210.

til at afholde to Provinssynoder, er et Vidnesbyrd om hans kirkelige Iver! Efter at Kirkeretten i det 13. Aarh. havde faaet en vidtgaaende almindelig Regulering ved Publicering af autentiske pavelige Dekretalsamlinger, fik Provinsconcilierne stor Betydning ved i paagældende Provins at sprede Oplysning om og gennemføre Enkelthederne i Kirkeretten. Ligesom den pavelige Lovgivning paa denne Tid maa træde op imod Overgreb og Lægmandsindflydelse i Kirken, saaledes maa ogsaa Provinssynoderne vedtage eller forny forskellige Forholdsregler mod Fyrsters og andre verdslige Stormænds Overgreb paa Gejstligheden eller Kirkegodset [3]). Initiativet til Provinssynodernes Afholdelse udgaar fra Provinsens Ærkebiskop. Deltagerne er foruden denne Suffraganerne, Abbederne samt Repræsentanter (procuratores) fra Kapitler og Konventer.

Vi ved ret god Besked om, hvad man har behandlet paa Mødet i Roskilde 1291: Jens Grand har her, idet han er klar over de usikre politiske Forhold, for Kirkens og sin egen Skyld faaet vedtaget en Fornyelse af Vejlekonstitutionen. At det er det, der er sket, fremgaar af flere Kilder, bl. a. har der under den store Proces i Rom 1294 været Sendebud fra danske Kapitler og Klostre for at appellere mod Konstitutionens Vedtagelse [4]). I 1294 udsteder Kapitlet i Ribe en Appelskrivelse mod Konstitutionen og Grands Fornyelse af denne; Kapitlet hævder, at det ikke har haft Fuldmægtige ved Synoden, hvorfor man ikke kan føle sig forpligtet over for det, som d'Herrer Biskopper har vedtaget. En lignende Skrivelse udstedes af Kapitlet i Lund; denne er ganske vist ikke bevaret; den fandtes i Bind A i Bartholins Collectanea, der nu er brændt; men som nævnt indeholder hans Annales en Oversigt over og et kort Uddrag af Indholdet af nævnte Bind [5]). En tilsvarende Appel udstedes af Prædikebrødrenes Orden [6]). Endelig er der ogsaa paa selve Synoden i Roskilde blevet udstedt et officielt Dokument om Fornyelsen, dat. 3. April 1291, hvoraf man altsaa kan slutte, at Konciliet er blevet afholdt i Marts-April Maaned. Ogsaa dette Dokument havde Bartholin afskrevet i det Bind, der brændte 1728 [7]).

---

[3]) Cf. Hinschius III, p. 492 f.; cf. desuden P. G. Lindhardt: Danmark og Reformkoncilierne p. 49 f.

[4]) Acta p. 186 f.

[5]) Acta p. 145 L. 1 f.

[6]) Acta p. 147 L. 9 f.

[7]) Cf. D. D. 2 R. IV Nr. 5.

Fornyelsen af Cum ecclesia Daniana [8]), som Vejlekonstitutionen egenlig hedder efter Begyndelsesordene, har været det vigtigste for Ærkebiskoppen paa Mødet i Roskilde.

Dette Skridt fra Grands Side kan Erik Menved kun betragte som et Angreb paa den nationale Lovgivnings Suverænitet. Ligeledes maatte Kongen faa det Indtryk, at den nye Ærkebiskop ønskede at puste nyt Liv i Kirkestriden fra Jacob Erlandsens Dage.

Først maa vi dog undersøge det Spørgsmaal, om denne Konstitution overhovedet har Gyldighed! Dette er nemlig blevet bestridt baade af samtidige Teologer og af senere Kirkehistorikere.

Ligesom der kort efter Konstitutionens Udstedelse i Vejle [9]) var Uenighed om dens Gyldighed, saaledes ogsaa nu om dens Fornyelse. Ovenfor er nævnt den Appel, som Kapitlet og Sækulargejstligheden i Lund Stift udsteder i April Maaned 1294, altsaa lige efter Ærkebiskoppens Fængsling. Udstederne beder om Tilladelse til at fortsætte de gudstjenstlige Handlinger, der jo efter Konstitutionen nu skulde ophøre. Da vi har Ribekapitlets Appel bevaret in extenso, kan vi heraf se, hvad det er, der skal begrunde den Optræden, som disse Interdiktets, den danske Gejstligheds Strejkes »Skruebrækkere« udviser. Kapitlet beder om [10]), at Konstitutionen ikke maa paaføre dem eller deres Kirke nogen Skade, da den oprindelig blev vedtaget, uden at Kapitlets Repræsentanter fik Lejlighed til at udtale sig, »et sic nos seu ecclesiam nostram non videtur posse coartare«. Til Konciliet i Roskilde havde man sendt procuratores, men disse fik ikke Lov at deltage i Forhandlingerne. Man skulde ikke synes, at Ribebispen kunde samtykke i Ting, der angaar Kapitlet, uden at spørge dette; derfor appellerer man nu til Paven. Desuden appellerer Byens Sorte- og Graabrødre, og man lader Byens Raadmænd optage et Notarialinstrument [11]), indeholdende Appellen.

Under Processen i Rom fremfører Udsendinge fra den lavere Gejst-

[8]) Konstitutionen bestemmer, at hvis en Biskop fængsles paa Kongens Befaling, eller hvis Kongen, om han er i Stand dertil, undlader at udfri en fængslet Biskop, da skal al Gudstjeneste i hele Riget ophøre; gejstlige, der opholder sig hos Stormænd og holder Gudstjeneste der, straffes med Band. Cum ecclesia Daciana er trykt Acta p. 18 f; cf. D. D. 2 R. I Nr. 176.

[9]) Acta p. 61 f.

[10]) Acta p. 145 f.

[11]) Notarialinstrumentets Betydning beror paa, at det har fuld Beviskraft selv efter Vidnernes Død, cf. c. 2 X II, 22 (Bååth p. 145).

lighed [12]) Klage over Jens Grand og hævder [13]), at de danske Kapitler og Sækulargejstligheden ikke havde nogen Forpligtelse til Overholdelse af Cum ecclesia Daciana eller dens Fornyelse i Roskilde. De har heller ikke gjort sig skyldige til nogen Straf, fordi de under Jens Grands Fængsling har fortsat de gudstjenstlige Handlinger. Dernæst følger en Fremstilling af Konstitutionens Historie, saaledes som den maatte tage sig ud for det nationalkirkelige Parti. Da Konstitutionen oprindelig blev vedtaget, stemte nogle Biskopper imod, medens Kapitlernes og Sækulargejstlighedens Fuldmægtige ikke engang fik Tilladelse til at deltage i Forhandlingerne. Straks da Kapitlerne fik Meddelelse om, at en saa vigtig Beslutning var truffet, appellerede man til Rom. Nu følger en interessant Sætning:

> *Dominus eciam rex Dacie audito, quod talis constitucio edita fuisset, capitulis et clero requisitis pro se et toto regno suo, quia totum regnum tangere videbatur, ad sedem apostolicam appellavit et dictam appellacionem prosecutus fuit per sollempnes nuncios suos in curia Romana multo tempore, sicut constat adhuc pluribus de curia fide dignis* [14]).

Endvidere fremhæver man (§ 2), at Konstitutionen aldrig er blevet overholdt, ikke engang af Jacob Erlandsen selv. § 3: Den er aldrig blevet ordentlig publiceret i Danmark. I Punkt 4 drages Konsekvensen: Clerus celebrans videtur inculpabilis. § 5: Ved Fornyelsen i Roskilde gav de tilstedeværende Biskopper deres Samtykke; procuratores fra de fraværende Bisper samt fra Kapitler og Sækulargejstlighed fik ikke Tilladelse til at deltage i Forhandlingerne og afgive deres Stemme. § 6: At Bisperne er ophørt med at holde Gudstjeneste p. Gr. a. Jens Grands Fangenskab, bør ikke skade Kapitlerne og den øvrige Gejstlighed. Biskopper kan ikke tvinge Kapitler og Præster til — uden disses Samtykke — at overholde nogen Konstitution. Begrundelsen er: ... quia, quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet. § 7: En anden Grund til ikke at overholde nævnte Bestemmelse er Ang-

[12]) Den Del af Gejstligheden, der er i Opposition til de ledende i Kirken; maaske kunde man kalde dem den nationalkirkelige Retning i Modsætning til Kanonisterne; i hvert Fald maa det ganske naturligt være i disse Kredse, Kongen har sine Tilhængere blandt Gejstligheden.

[13]) Acta p. 186—89.

[14]) Acta p. 186 L. 24 ff.

sten for de Følger, som den vilde drage med sig; bl. a. vilde der være Fare for, at Folket skulde vende sig bort fra Troen og falde tilbage til Hedenskabet. — Disse Udtalelser fremsætter man for at oplyse Dommerne om Troværdigheden af det, som Jens Grand fortæller, og om de Konsekvenser, der maa drages for den Del af Gejstligheden, der ikke har overholdt Konstitutionen. Der hentydes hermed til Ærkebiskoppens Indlæg, Acta p. 164, hvor han bestemt hævder Cum ecclesia Daciana's Gyldighed; han siger om de Mænd, der har været med til at fængsle ham og Lundeprovsten, at de »propter factum huiusmodi sentenciam excommunicacionis a canone incurrerunt, et insuper regnum Dacie ob hoc sit et fuerit ecclesiastico interdicto suppositum ipso facto per quandam constitucionem in concilio provinciali olim editam et a sede apostolica confirmatam . . . [15]). Kongens Svar, fremsat af Magister Martin, giver, som man kunde vente, Repræsentanterne for den nationalkirkelige Retning Medhold: Konstitutionen medfører stor Fare for Sjælene og for den kirkelige Orden; dens Gyldighed er ogsaa højst problematisk, eftersom Kapitlerne straks, da de fik Meddelelse om dens Udstedelse, appellerede til Rom: Predicta constitucio rubor habere non potest nec vigorem nec archiepiscopus hec astruere debuisset, nisi quia velit, ut clerus supradictus Dacie totus et laicus populus poni debeat in inevasibili labirintho, et anime plurime in perpetua perdicione . . . [16]).

Hvem har nu Ret? Af vore Historikere er Helveg nærmest blot refererende [17]). Derimod siger J. Oscar Andersen [18]), at Konstitutionen ikke blev proklameret og derfor kom til at mangle Retskraft. Men det er dog et stort Spørgsmaal, om det virkelig forholder sig saaledes:

Vi vil begynde med at undersøge, om der i selve Konstitutionens Ordlyd findes noget, der strider mod kanonisk Ret. Hovedstykket lyder saaledes:

> . . . *quicunque episcoporum infra terminos regni Dacie mala capcione de mandato domini regis vel eius connivencia vel assensu vel alicuius nobilis, qui manet infra fines predicti regni, captus fuerit vel membrum amiserit aut atrocem injuriam in persona sua passus fuerit ipso facto, dummodo probabiliter pre-*

[15]) Acta p. 164 L. 3 ff.
[16]) Acta p. 172 L. 34 ff.
[17]) I, p. 597 f.; p. 676; p. 693.
[18]) K. L. f. N. I, p. 794.

sumi possit hoc de voluntate domini regis processisse, ac dubium non sit hoc ipsum faciliter corrigere posse, in toto regno divina sint officia interdicta [19]).

Dette er i skønneste Overensstemmelse med kanonisk Ret og kan betragtes som en videre Udvikling af den af Gejstligheden elskede Bulle Si quis suadente:

Si quis suadente diabolo huius sacrilegii vicium incurrerit, quod in clericum vel monachum violentas manus iniecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus episcoporum illum presumat absolvere, nisi mortis urgente periculo, donec apostolico conspectui presentetur, et eius mandatum suscipiat; c. 29 C. XVII qu. 4 (Innocens II).

Endvidere kan henvises til c. 11 X II, 13, der er en mere almindelig Bestemmelse om Satisfaktion for Vold mod gejstlige. Man kunde maaske undre sig over, at Straffen er lige stor, hvad enten Biskoppen fængsles paa Kongens Befaling, eller han fængsles af en anden, mens Kongen undlader at sørge for hans Befrielse; men dette hænger sammen med den kanoniske Opfattelse af den verdslige Regerings Opgaver: Efter den kanoniske Sværdteori skal det verdslige Sværd understøtte det aandelige i strafferetslig Henseende (cf. c. 22, c. 26 C. XXIII qu. 5), thi den, der efter admonitio canonica og excommunicatio ikke vil yde Satisfaktion, skal som Majestætsforbryder udleveres til Kongen og have Liv og Gods forbrudt [20]); det er derfor ganske konsekvent, at Landet skal ligge under Interdikt, hvis Kongen holder med den, der har fængslet en Biskop. — Man maa vist sige, at Vejlekonstitutionen er et smukt Eksempel paa Overensstemmelse [21]) mellem den partikulære Kirkelovgivning og den officielle; den er en Udformning af denne, beregnet for et særligt Tilfælde [22]).

[19]) Acta p. 18 L. 7—15.

[20]) Bååth p. 88.

[21]) Saaledes ogsaa Norvin p. 275.

[22]) Det vilde være interessant at foretage en Sammenligning mellem dette Produkt af den partikulære danske Kirkelovgivning og udenlandske Kirkeprovinsers Synodalbeslutninger og Pavestolens Bestemmelser; man vilde heri have et Middel til at bestemme den danske Kirkes aandelige Stade paa dette Tidspunkt.

Vi kommer nu til Spørgsmaalet om Kapitlernes og Sækulargejstlighedens Ret til Repræsentation paa Provinskoncilierne. Hvad de citerede Kilders Troværdighed angaar, kan henvises til Norvins Udtalelse om de tilsvarende Appeller fra Jacob Erlandsens Tid: Det lader sig ikke afgøre, »om de jyske Gejstlige virkelig paa Mødet i Vejle har modsat sig Constitutionens Vedtagelse eller, som de paastaar, var blevet afskaaret fra at nedlægge Indsigelse. Mon ikke Sandheden er den, at de har forholdt sig passive og senere fundet ud af, at det kunde være heldigt at fremstille Sagen saaledes, at de havde været under Tvang?« [23]). Hvorledes det i Virkeligheden er gaaet til, kan vi ikke afgøre; men hvis Kapitlernes Referat er rigtigt — at man tør gentage det i Rom 40 Aar senere, kunde jo tyde herpaa — hvordan forholder det sig da med deres paastaaede Ret?

Ogsaa dette Punkt viser Parallelismen mellem Udlandets og Danmarks middelalderlige Kirkehistorie: Domkapitlerne naar i det 13. Aarh. en saadan Selvstændighed over for Biskopperne, at de bl. a. faar Ret til som Korporation at deltage i Provinssynodens Forhandlinger gennem procuratores. Den underordnede Gejstligheds tilkæmpede Rettigheder faar deres retslige Gyldighed gennem Optagelse i Dekretalretten; Grundlaget er en Strid i Provinsen Sens, som Honorius III afgør til Kapitlernes Fordel; Afgørelsen optages i Dekretalretten c. 10 X III, 10 [24]).

I den følgende Tid overholdt man imidlertid ikke altid dette, hvilket bl. a. fremgaar af Indkaldelsesskrivelser fra forskellige Lande, der i ret stort Antal er bevaret. At Ærkebiskoppen ikke indkalder Kapitlernes Repræsentanter, kan enten skyldes en blot Fastholden af gammel

---

[23]) p. 268 f.

[24]) Etsi membra corporis Christi Provinciæ Senonensis capitula cathedralium ecclesiarum suam ad nos querimoniam transmiserunt, quod archiepiscopus Senonensis et eius suffraganei procuratores eorum nuper ad provinciale concilium convocatos ad tractatum eorum admittere noluerunt, licet nonnulla soleant in huiusmodi tractari conciliis, quæ ad ipsa noscuntur capitula pertinere, quare nostram audientiam appellarunt. Sane nos, auditis quæ ipsorum nuncii super his proponere voluerunt, et intellectis nihilominus literis, quas nobis super eodem curastis negotio destinare, tractatum exinde cum fratribus nostris habuimus diligenter, et utique concorditer. Visum fuit nobis et eisdem fratribus nostris, ut capitula ipsa ad huiusmodi concilia debeant invitari, et eorum nuncii ad tractatum admitti, maxime super illis, quæ ipsa capitula contingere dignoscuntur.

Tradition eller ogsaa bevidst Opposition mod Kapitlerne, ja ogsaa rent økonomiske Forhold kan gøre sig gældende [25]). Hvis Jens Grand har nægtet at lade nævnte Udsendinge deltage i Forhandlingerne, skyldes det vel dels, at han ikke ønsker at ændre Traditonen fra Jacob Erlandsens Tid, dels hans Angst for, at det nationalkirkelige Partis Repræsentanter skal hindre hans Hensigt med Mødet: Konstitutionens Fornyelse. Paa Spørgsmaalet om denne Tilsidesættelse af den lavere Gejstlighed gør Konstitutionen ugyldig, maa Svaret vistnok blive benægtende. Ganske vist er Kirkehistorikerne ikke enige. Schneider [26]) er tilbøjelig til at tillægge Kapitlerne ret stor Betydning: »Allein es entspricht dem Geiste des kanonischen Rechtes und der regula juris, dass der Bischoff die Rechte des Kapitels nicht einfach ohne dessen Konsens ändern kann [27]). Hinschius er af en anden Mening; han forkaster den Opfattelse, »dass das Kapitel in allen Fällen, wo sein Interesse berührt werde, seine Zustimmung zu geben berechtigt sei« [28]), og betoner, at »bei dem vielfach in jener Zeit hervortretenden Antagonismus zwischen Bischöfen und Kapiteln kam die Zuziehung der letzteren um so leichter ausser Gebruch alt durch Bonifacius VIII die Statthaftigkeit einer derogirenden Gewohnheit anerkannt wurde [29]). Det er aabenbart en saadan Sædvane, Jens Grand har støttet sig til. Desuden har Kapitlerne heller ikke Ret til noget votum decisivum, det er kun Bisperne, der paa Provinskoncilierne har en afgørende Stemme; Statutterne fra mange Provinssynoder omtaler kun Bispernes Medvirken [30]). Der er derfor næppe Grund til at betvivle, at Cum ecclesia Daciana er blevet gyldigt vedtaget og fornyet, selv om de to Ærkebiskopper, i hvert Fald efter deres Modstanderes Mening, ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til deres Kapitler.

Dernæst Problemet: Konstitutionens Publikation. Ud fra den

---

[25]) Hinschius III, p. 494 Anm. 11; p. 496 Anm. 2.

[26]) p. 148 f., p. 362 f.

[27]) Ganske interessant er de danske Kapitlers ovenfor citerede Paastand om at, quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari; dette er nemlig et Citat fra regula juris, cf. Schneider p. 363.

[28]) II, p. 154 Anm. 5.

[29]) Non est, dum tamen alias sit praescripta canonice, consuetudo, quam allegat episcopus, reprobanda, quod in inquirendis, puniendis et corrigendis subditorum excessibus consilium sui capituli requirere minime teneatur. (c. 3 in VI I, 4; Hinschius II, p. 154 f.).

[30]) Hinschius III, p. 500 Anm. 2.

manglende Publikation vil J. Oscar Andersen frakende Vejlekonstitutionen Retskraft. Det er ikke lykkedes mig at finde noget Bevis for denne Paastand, thi at det efter den nugældende Ret er saaledes [31]), er ikke noget Bevis for det Tidsrum, der her beskæftiger os. Hinschius [32]) siger blot, at ved Konciliets Slutning skal dets Beslutninger publiceres, og desuden skal de inden en vis Frist og derefter gentagne Gange bekendtgøres af Biskoppen paa Stiftsynoden og i Kapitlet. At Konstitutionen virkelig er traadt i Kraft, synes faktisk ogsaa at have været den herskende Opfattelse i det 13. Aarh., thi ved Grands Fængsling ophørte Gudstjenesten i de Kirker, der var ham tro, medens de andre Kirkers Gejstlighed p. Gr. a. daarlig Samvittighed følte sig foranlediget til at sende Sendebud til Rom. Endvidere maa det erindres, at vore Kilder vist nok udelukkende stammer fra det nationalkirkelige Parti, og de Artikler, der fremsættes i Rom [33]), advarer mod at nære alt for stor Tillid til dette Partis Sandhedskærlighed. Man betoner her kraftigt, at den pavelige Bulle aldrig er blevet vist i Danmark (§ 3), ligesom Konstitutionen ikke er traadt i Kraft, da den ikke er blevet forevist Kapitlerne og Folket (§ 2). Men samtidig gives der en — vi maa antage bevidst — usandfærdig Fremstilling af, hvorledes det gik til, da Konstitutionen første Gang skulde bringe Gudstjenesterne til Ophør (ved Jacob Erlandsens Fængsling); dengang var der, paastaar man, overhovedet ingen, der overholdt den. Dette er som bekendt urigtigt [34]). Vi lægger ogsaa Mærke til, at hverken Pavens Dom i den store Proces eller hans Bekræftelse af Konstitutionen 1298 omtaler de af Prokuratorerne fremsatte Indvendinger; Bonifacius har anset det for en Selvfølge, at hele den danske Kirke var forpligtet til at overholde Vejlekonstitutionen.

Denne lange Udredning var nødvendig for at forstaa, hvor stor en Rolle Fornyelsen af Cum ecclesia Daciana spiller for Forholdet mellem Jens Grand og Erik Menved. Kongen kan kun betragte Ærkebiskoppens Handling som et Forsøg paa at genoplive Jacob Erlandsens Kirkestrid og sætte Gejstligheden op mod Kongemagten. Den Uvilje mod Konstitutionen, som Kronen lagde for Dagen, da den før-

[31]) Hinschius III, p. 652.
[32]) III, p. 501.
[33]) Acta p. 186 f.
[34]) Cf. Acta p. 47—51.

ste Gang traadte i Kraft, viser klart, hvilken Betydning der tillægges den. Men ogsaa paa anden Maade er den udfordrende for Kongemagten:

Ovenfor er citeret det nationalkirkelige Partis Udtalelse om, at ogsaa Kongen appellerede til Rom mod omtalte Konstitution, fordi den syntes at angaa hele Riget [35]). Herved tænker Kongen formentlig paa, at den gejstlige Lovgivning i dette Tilfælde har overskredet sin Kompetence, idet man har vedtaget Forordninger, der ikke blot angaar kirkelige Forhold, men hele Riget; den kirkelige Lovgivning er trængt ind paa Omraader, der tilhører den verdslige Lovgivningsmyndighed. Vi er her ved de Komplikationer, der er uundgaaelige, naar der i Landet findes to lovgivende Myndigheder. Det er nemlig urigtigt med visse Historikere at mene, at saadanne Komplikationer kan undgaas, idet den kirkelige Lovgivning holder sig til kirkelige Forhold; der kan nemlig ikke drages nogen bestemt Grænse mellem verdslige og kirkelige Sager; Vejlekonstitutionen viser jo netop, hvorledes de to Interessesfærer griber ind i hinanden. Efter dansk Ret tilhører den lovgivende Myndighed Kongen, dog skal han til Udstedelse af nye Love have Samtykke af »Rigets bedste Mænd«. Det kan derfor ikke undre, at Kongen føler sig krænket, naar der uden hans Vidende træffes Bestemmelser, der kan medføre uoverskuelige Følger for Landets Kirke og Befolkning. Kongen har jo ikke længere nogen direkte Indflydelse paa den kirkelige Lovgivning; den Tid er for længst forbi, da Kongerne deltog i Provinssynoderne [36]). Men at Kongen er levende interesseret i Konciliet og dets Beslutninger, er velkendt; et Par udenlandske Eksempler kan her være oplysende: Henrik II af England forbyder Ærkebiskoppen af Canterbury at afholde en til Aar 1257 fastsat Provinssynode i London i Anledning af Undertrykkelse fra Kongen og Paven; Kongen hævder, at Bisperne p. Gr. a. Lenspligten skal følge ham i Krigen mod Wales og truer med at inddrage Lenene. Ligeledes udsteder Edward I Forbud mod at forhandle visse Sager paa Synoden i Lambeth 1281, for at der ikke her skal træffes Beslutninger, der er til Skade for Kronens og Rigets Rettigheder [37]). Vi ser da ogsaa Kong Kristoffer bebrejde Jacob Erlandsen, at han

[35]) »... quia totum regnum tangere videbatur ...« (Acta p. 186).

[36]) Cf. Hal Koch I, p. 93; de faa Eksempler fra Udlandet, Hinschius III, p. 499, viser netop, at det er Undtagelser.

[37]) Hinschius III, p. 499.

har givet Love stridende mod Rigets Ret, og at han har anmodet Paven om Forordninger for den danske Kirke, der ligeledes strider mod Rigets Ret [38]). Vilde Erik Menved bebrejde Jens Grand hans Fornyelse af Vejlekonstitutionen, vilde denne sikkert svare, som Jacob Erlandsen svarede Erik Glipping, ved en Henvisning til de to lovgivende Myndigheder, Kirken og Staten, af hvilke Suprematiet tilkommer Kirken.

Denne Undersøgelse har da formentlig vist, at Vejlekonstitutionens Fornyelse paa Provinssynoderne i Roskilde 1291 og Lund 1292 betyder en Genoptagelse af den gamle Kirkestrid og en Udfordring til Kongemagten; Resultatet bliver derfor, at Forholdet mellem Kongen og Ærkebiskoppen bliver yderligere spændt.

Striden om Tienden.

Vi kommer nu til den Gruppe af Stridsemner, som vore Kilder ikke henfører til noget bestemt Aar; formodentlig strækker de sig over længere Tid, men falder i hvert Fald inden for Aarene 1290—94. Det vil være naturligt at behandle disse Spørgsmaal her; vi begynder med Tiende-Sagen [1]).

Under Processen i Rom beskylder Ærkebiskoppen Kongen for, at han uden Hensyn til sit Navn og sin Sjæls Frelse lægger Haand paa eller gennem sine Tjenere og Ombudsmænd røver Kirkernes Tiende og Gods efter Forgodtbefindende, krænker Kirkens Friheder og Privilegier, svækker den kirkelige Jurisdiktion, foragter den kirkelige Domsmagt og bringer den i Foragt, ringeagter den hellige Moder, Kirkens Nøglemagt o. s. v. [2]).

Hertil svarer Kongens Sagfører, at den unge Konge hverken tager Kirkernes Tiende eller deres Jordegods; men undertiden har han for at forsvare Riget laant disse Tiender gennem sine Fogeder og Om-

---

[38]) Acta p. 37. Tænker Kongen herved bl. a. paa Vejlekonstitutionen og Pavens Bekræftelse af denne?

[1]) Cf. til det følgende Hinschius V, p. 220 ff.; Hal Koch II, p. 121 ff.; Arup: Om overleveringen af Valdemar 3's haandfæstning og om kirketienden i Danmark i 13. og 14. aarhundrede (Sc. I, p. 258 ff.).

[2]) Acta p. 165 § 12.

budsmænd. Han har givet Befaling til at spørge Kirkeværgerne, og det kan ikke nægtes, at han flere Gange har faaet Tiender og ofte med Kirkeværgernes Vilje og Samtykke. Kongen har altid givet Betaling for det modtagne eller ogsaa stillet Kaution. Hvis det er sket, at der i Kongens Faders Tid er modtaget Tiender, der ikke er blevet betalt, saa er det Kongemordernes Skyld, eftersom de paa dette Tidspunkt spillede Herrer i Landet.

Under Forligsmødet i København kræver Jens Grand, at Erik Menved skal betale de Tiender, som han eller hans Forgængere eller andre har modtaget fra Kirker i hans Stift, og som endnu ikke er blevet betalt. Ærkebiskoppen vil i og for sig ikke forbyde Kongen at modtage Kirketiender, men det skal ske for fuld Betaling og maa iøvrigt kun finde Sted i Forstaaelse med Ærkebiskoppen [3]).

Den Del af Tienden, der her er Tale om, er den saakaldte Fabricatiende; i Danmark er Tienden som bekendt delt i tre Dele med en Tredjedel til Biskoppen, Præsten og Kirken (Kirkeejeren). Tiendekornet anvendtes i Begyndelsen til Kirkebyggeriet, men efterhaanden som Landets Behov dækkes, bruges det kun til Vedligeholdelse af Kirkerne. Der bliver derfor kun Brug for en Del af Kornet; Resten henlægges i Kirkeladerne, hvor det bestyres af Kirkeværgerne. Imidlertid har Sognets Bønder jo ikke megen Fornøjelse af at have Fabricakornet liggende i Kirkeladen; det gælder om at faa det solgt. Da den danske Regering netop er i Pengetrang i det 13. Aarh., maatte den Tanke være nærliggende, at dette Korn passende kunde anvendes til Statens Formaal. Spørgsmaalet kommer frem under Erik Plovpenning, men i den Form, at Tiendekornet kunde inddrages af Staten som en Slags Ekstraskat. Men denne Fremgangsmaade kan hverken Kirken eller Bønderne gaa ind paa: Hvis Kongen ønsker Tiendekornet, maa han købe det, og der skal stilles Kaution, indtil Pengene ligger paa Bordet. Hvad Kirkens Stilling angaar, havde allerede Provinskonciliet i Odense 1245 [4]) truet enhver med Band, der paa uretmæssig Maade med Vold eller Magt bemægtigede sig, hvad der tilhørte Kirken. Men endnu samme Aar faar Kongen et Pavebrev, dat. 2. Marts [5]), hvori Innocens IV giver ham Tilladelse til i tre Aar

[3]) Acta p. 290 § 14.
[4]) Rep. I, Nr. 163.
[5]) Bull. Nr. 351.

at oppebære Fabricatienden, idet han dog skal anvende en rimelig Del til Vedligeholdelse af Kirkebygningerne [6]). Baggrunden for denne pavelige Elskværdighed er Kongens Løfte om et Korstog til Estland, hvor der endnu findes Hedninger; en Del af Indtægterne skal anvendes til dette Foretagende, Resten faar Kongen. I 1247 faar Erik Plovpenning endog Tilladelse til i yderligere 6 Aar at oppebære Fabricatienden [7]).

Den danske Kirke maa selvfølgelig tage Pavens Forordning, der viser, at Kronen har haft en dygtig Gesandt ved Kurien, til Efterretning. Regeringens økonomiske Gevinst har næppe været saa stor, som man ved første Øjekast kunde formode. Der er som nævnt knyttet den Betingelse til den pavelige Imødekommenhed, at Kongen skal foretage et Korstog, og endvidere, at Opkrævningen af denne Tiende skal foregaa ved paalidelige gejstlige Mænd. Da det ikke bliver til noget med Kongens Korstog, har man vel Lov at formode, at de paagældende gejstlige ikke har været særlig ivrige efter at indsamle og udbetale Tienden til Kongen. Regeringen maa derfor i 1249 gaa over til at skaffe nye Skatter gennem den saakaldte Plovskat, cf. Lundeaarbogen for dette Aar [8]).

At Kronen aldrig senere forsøger gennem pavelig Tilladelse at skaffe sig gratis Tiendekorn, synes at være et Bevis paa, at Kongen kun har haft ringe Fordel af disse Pavebreve. Hvis Kongen for Fremtiden maatte ønske at komme i Besiddelse af Tiendekornet, skulde det købes af Bønderne. Paa dette Punkt er der Enighed mellem Tiendeejerne og Kirken. Denne har nemlig aldrig forbudt at sælge Kirketienden; den paabyder kun, at ingen vilkaarligt maa tilegne sig den. Allerede Gratians Dekret udtaler evig Fordømmelse over de Lægmænd, der ikke yder Kirken Erstatning for den Tiende, som de har faaet overdraget, c. 1 C. XVI qu. 7, og denne Bestemmelse bliver i 12. Aarh. fornyet [9]). Gregors Dekret truer de gejstlige med Afsættelse, der bortgiver Tienden til Lægmand, c. 17 X III, 30. Det frem-

---

[6]) ... tibi existenti in huiusmodi servitio Jhesu Christi in subsidium expensarum tuarum prefatam tertiam fabricis deputatam usque ad tres annos duximus concedendam, ita tamen quod de ipsa congrua pro eisdem fabricis, sarcitectis et luminaribus predictis ecclesiis portio relinquatur ...

[7]) Bull. Nr. 410.

[8]) Annal. p. 113.

[9]) Hinschius V, p. 221 Anm. 3.

gaar heraf, at Kirken ikke har noget imod, at Kongen køber Tienden, men det skal ske for fuld Betaling som enhver anden Vare.

Bøndernes Opfattelse fremgaar af Bestemmelserne i Rigsloven af 1284. Denne Lov er vedtaget paa den Tid, da Stig Andersen og hans Parti havde Magten, altsaa de Mænd, der i Opposition til Kongemagten repræsenterer mere »demokratiske« Synspunkter. Rigsloven af 1284 [10]) foreligger i flere Redaktioner; sjællandske Redaktions § 13 lyder saaledes:

> *Kvnnung skal æi køpæ æth annær lund latæ takæ kirki tindæ, for vtæn hanum liggær høgh rikins nøth a, oc tho swa at the gialdæs thær fyrra waræ taknæ. æn worthær swa nøth a, at the takæs mæth rikins rath, takæ hwær for swo mykæt wærth, sum han ma mest gialdæ, oc gøræ kirkin fult wissæ thær for* [11]).

Hermed har Bønderne faaet sat en bestemt Grænse for Kongens Rettigheder, og ogsaa Kirken kunde fuldt ud være tilfreds. Da Jacob Erlandsen var Ærkebiskop, var der ogsaa Strid om Tienden, men Uenigheden drejede sig om Kongens Pligt til at betale, ikke om Retten til at købe. Af de ovenfor citerede Udtalelser fra Processen i Rom fremgaar det, at det ogsaa er herom, Uenigheden opstaar paa Jens Grands Tid. Ærkebiskoppen klager over Kongens Tiendekøb; Erik Menved synes at mene, at han har flere Rettigheder end andre Købere; men af Svaret fremgaar det, at Grand ogsaa har sigtet til den manglende Betaling. Kongens Fremfærd, saaledes som Jens Grand skildrere den, rammes ikke blot af den citerede Bestemmelse hos Gratian, men ogsaa af Rigsloven af 1284. Naar derfor Mag. Martin svarer, at hvis der er modtaget Tiender, der ikke er blevet betalt, maa det være sket, medens de fredløse herskede i Landet, saa lyder det meget usandsynligt, eftersom det jo netop er denne Regering, der gennemfører Rigsloven. Arup mener da ogsaa: »Den sidste beskyldning mod Stig Andersen og hans parti kan vi her se bort fra; den var et staaende led i den kongelige sagførers argumentation.« [12]).

Saaledes staar da de to Parter over for hinanden; hver mener at have Retten paa sin Side. Hvorledes skal vi forstaa Kongens Hand-

[10]) Aarsb. f. Geh. V, p. 20 ff.

[11]) Aarsb. f. Geh. p. 22; Arup, anf. Skr. p. 271; Holberg: Konge og Danehof, p. 178.

[12]) Anf. Skr. p. 274.

linger, forklares de alene ved en Henvisning til Voldsmagtens og Næverettens Periode, eller gives der en anden Forklaring?

Mon ikke Sagen i Virkeligheden forholder sig saaledes, at Kongen faktisk i nogen Grad har lagt Haand paa Kirketiender efter Forgodtbefindende? Men dette er egentlig ikke at opfatte som en Voldshandling fra Kongens Side; det maa forstaas ud fra den almindelige germanske Retsopfattelse, nemlig at Rigets Kirker har Pligt til at være med til at bære Rigets Byrder. Denne Opfattelse giver sig i Praksis Udslag i en Mangfoldighed af Ydelser til Kongen fra Kirkerne [13]). Naar Rigets Nød kræver det, har Kongen Ret til efter eget Skøn at fordre en vis Understøttelse af Kirkerne under fornøden Hensyntagen til den enkelte Kirkes Ydeevne. Alle disse Afgifter sammenfattes i Begrebet servitium regis el. regni. Disse Servitier udredes enten i Penge eller Naturalier; undertiden drejer det sig om en aarlig Ydelse, men oftest skal Hjælpen kun ydes, naar særlige Omstændigheder foreligger. I Tyskland nævnes for nogle Abbedier en aarlig Pengeydelse; sligt findes slet ikke i Danmark; i det hele taget finder man ikke i danske Diplomer Udtalelser om disse Forhold, men at det stort set er den samme Retsanskuelse, der paa denne Tid hersker i Danmark og Tyskland, viser f. Eks. Mag. Martins Udtalelser om Jens Grand som dansk Lensmand (cf. nedenfor). Det er derfor højst sandsynligt, at Kongen ud fra germansk — in casu dansk — Retsopfattelse har ment at have Ret til at tage — maaske med Løfte om Betaling — den overflødige Korntiende, der er opmagasineret i de danske Kirkelader, fordi Landet p. Gr. a. den forestaaende Krig med Norge har Krav paa Hjælp fra Kirken.

Den kanoniske Ret forbyder ikke Kirken at hjælpe Kongen i en saadan Situation, cf. de to ovenfor nævnte Pavebreve, men der er betydelig Forskel paa den kanoniske og den germanske Rets Syn paa denne Hjælp: Efter sidstnævnte drejer det sig om servitium regis, der skyldes Kongen, efter Kirkens Opfattelse om subsidium caritatis, en absolut frivillig Afgift. Jens Grand er altsaa i smuk Overensstemmelse med den kirkelige Ret, naar han om Kongens Forhold til Kirketienden siger:

> *Nec de cetero rex vel alius recipiat nisi pro justo precio, secundum tamen ordinacionem et voluntatem archiepiscopi* [14]).

[13]) Cf. Ficker p. 402 f.

[14]) Acta p. 290 L. 30 ff.

Det kirkeretslige Parti inden for Kirken og den »demokratiske« Lejr i den politiske Verden, de danske Bønder, der vil have deres Korn solgt til højeste Dagspris, kan altsaa glimrende samarbejde paa dette Punkt. Dog hævder den danske Konge ogsaa senere sin og den danske Stats formentlige Ret, f. Eks. fortæller Ribeaarbogen, at da Erik Menved i 1313 havde overvundet de nørrejyske Bønder, tvang han dem til, »... ut ei darent decimas ecclesiarum« [15]), og naar det i Sjællandske Krønikes Optegnelser om Aaret 1317 hedder: »... Rex indixit omnibus clericis et laicis, quod solverent sibi decimas omnium redditu**u**m suorum, et quasdam alias tallias indixit super Hafn, et quod bondones et rustici redimerent sibi decimas ecclesiarum ommium« [16]), er det aabenbart lignende Forhold, der her gør sig gældende. Der kan næppe være Tvivl om, at den tilgrundliggende Opfattelse er, at Kongen vil hævde sine ældgamle Rettigheder [17]). Derfor ser Modparten sig ogsaa nødsaget til at gentage Bestemmelserne fra Rigsloven af 1284, cf. Kristoffers Haandfæstning fra 1320 § 2:

> *Kirketiende maa ikke kræves eller tages, uden at der bliver stillet Kirkernes Værger eller Sognefolkene saa god Borgen, at de kan være tilfredse og tilstrækkelig sikrede derved* [18]). *Cf. ogsaa Valdemars Hdf. af 1326 § 2* [19]).

Striden om Kongens Patronatsret ved Sognekirker.

Det er ikke blot Bispeudnævnelser, men ogsaa Præsteudnævnelser, der giver Anledning til Uenighed mellem Jens Grand og Erik Menved. Heller ikke denne Sag bliver behandlet under Processen i Rom; først under Mødet i København i 1299 fremføres Klagen: Fra gammel Tid har Kongen haft Patronatsret til en Række Kirker i Lund Stift, og Kongens Forfædre og han selv har hidtil uforstyrret benyttet denne Patronatsret. Ærkebiskoppens Forseelse bestaar nu i to Ting: 1. Han har forenet nævnte Kirker med andre (univisse). 2. Han har nægtet

[15]) Annal. p. 155.
[16]) Annal. p. 169.
[17]) Cf. at Kongen mener at have Ret til at beskatte Kirken, Acta p. 283 § 6.
[18]) Citeret efter Ellen Jørgensen: Erik Klipping og hans Sønner p. 96; cf. Aarsb. f. Geh. II, p. 9.
[19]) Diplom. suecan. III, Nr. 2561.

at give Kollats til de kvalificerede Kandidater, som Kongen ved paagældende Kirkers Vakance har præsenteret for ham; han har i Stedet for haft den Dristighed at udnævne andre. Denne Fremgangsmaade er til stor Skade for den kongelige Ret; i intet af Tilfældene er Kongen blevet underrettet; derfor beder hans Fuldmægtige den pavelige Legat om at bevæge Grand til at ophæve Kirkernes Union samt udnævne Kongens Kandidater og fjerne Embedernes nuværende Indehavere [1]).

Disse Spørgsmaal har aabenbart spillet en ikke ringe Rolle. I de Oplysninger, der er naaet til Bremen (Rimkrøniken), tillægges der dem større Betydning for Striden end de politiske Uoverensstemmelser. Den versificerede Krønike fra Bremen fortæller herom:

Plures probos clericos beneficiauit,
Quos rex dignos censuit, ipse reprobauit.
Cum rex clerum iugiter indignans turbaret,
Atque regem super hoc iuste increparet,
Delicta sed procerum stricte obiurgaret,
Contigit ut ipsum rex vinculis nodaret [2]).

Dette Citat bekræfter altsaa Kongens Prokuratores Udsagn; men samtidig giver det Oplysninger, som hine diskret har fortiet. Desværre ved vi ikke, hvad »rex clerum iugiter turbaret« dækker over, men i hvert Fald kan man heraf slutte, at Kongen har truffet Modforanstaltninger over for Ærkebiskoppens Fremfærd, at han har forsøgt at skabe Uro og Splittelse inden for Gejstligheden for paa den Maade at skaffe sig Forbundsfæller mod Jens Grand. Dette stemmer ogsaa med Ærkebiskoppens Beskyldning mod Kongen, at han ikke tager i Betænkning at trænge ind i de ledige Embeder, hvem han vil.

Hvad dette Stridsspørgsmaal, Kongens paastaaede Patronatsret, angaar, kan det være oplysende at minde om, at der ogsaa under Jacob Erlandsen var Uenighed herom, cf. Acta p. 25 § 17; p. 30 § 1; p. 40—41 § 5. Striden skyldes aabenbart ikke en Særhed hos Jens Grand, men er en nødvendig Følge af hans kirkelige Indstilling.

De to Muligheder, der foreligger, er: 1. Kongens Krav skal skyldes, at han virkelig har Patronatsret til de paagældende Kirker, fordi de er grundlagt af hans Forgængere. 2. Kongens Krav og Ærkebiskop-

[1]) Acta p. 287.

[2]) Lappenberg p. 25; her omtales overhovedet ikke andre Stridspunkter før Fængslingen.

pens Modstand skyldes, at Kronen gør Patronatsret gældende til flere Kirker, end den er berettiget til; at den danske Krone i 13. Aarh. har stillet saadanne uretmæssige Krav, viser den Grænse, som Hdf. af 1320 § 7 og flere andre Haandfæstninger sætter for Kronens Patronatsrettigheder [3]). Da vi ikke ved, hvilke Kirker det drejer sig om, er vi afskaaret fra at undersøge Sagen nærmere. Vi kan ikke afgøre, til hvilken af de to Muligheder vi skal henføre Kongens Fordringer, men Jens Grand har sikkert ment, at Kongen udstrakte sit Patronatskrav videre, end han havde Ret til. Dette synes at fremgaa af det Spørgsmaal, han i Rom retter til Mag. Martin. Han spørger denne, om han ved eller tror, at Kongerne, under Skin af Patronatsret, som de hverken har eller har haft, forsøger at presse Folk, som de selv udvælger, ind i ledige Bispe- og Præsteembeder? Svaret er det sædvanlige: Non credit [4]). Dog kan der næppe være Tvivl om, at Kongen virkelig har haft Patronatsret til i hvert Fald nogle af de Kirker, som omtales Acta p. 238. Vi kender ikke de enkelte Kirker og maa derfor nøjes med at spørge, hvad der vides om Kongernes Deltagelse i Kirkebyggeriet i Lund Stift. Hvor mange Kirker har Kronen oprettet?

Desværre fortæller vore Kilder kun lidt herom. At skaanske Kirkeret § 2 taler om Bøndernes Ret ved Præsteindsættelse, kunde tyde paa, at Kirkerne som Helhed er oprettet af disse, ikke af Stormænd eller Kongen [5]). Spørgsmaalet om Kongens Patronatsret har været drøftet i de senere Aar. Hal Koch siger herom: »Rent kongeligt Patronat til Sognekirker synes altsaa at forekomme af og til, men hører dog, om det foreliggende Materiale ikke bedrager, til Sjældenhederne« [6]). Derimod mener Schalling, at Kongen i høj Grad har været virksom ved Kirkebyggeriet og kommer derfor til det Resultat, at Kongen har Patronatsret til et stort Antal Kirker i Lund Stift [7]). Hvorledes Sagen nu end forholder sig, saa kan vi dog vist gaa ud fra, at naar Erik Menveds Prokuratorer paastaar, at der foreligger kongelig Patronatsret, maa der være noget om det; det benægter Grand i den Udtalelse, jeg straks skal citere, egentlig heller ikke. Spørgsmaalet bli-

---

[3]) Schalling: Kyrkogodset p. 113; Hdf. af 1320 trykt i Aarsb. f. Geh. II, p. 9.

[4]) Acta p. 214 § 77.

[5]) Hinschius II, p. 637 Anm. 7; Hal Koch II, p. 52.

[6]) II, p. 42.

[7]) p. 107.

ver da, hvorledes man skal forstaa Ærkebiskoppens Stilling. Har Kongen i Virkeligheden Retten paa sin Side i denne Sag?

Før dette Spørgsmaal besvares, vil jeg omtale den Forandring af de kirkelige Embeder, som der her er Tale om, Union [8]). Ved unio beneficiorum forstaas en Sammenlægning af Embeder; Unionen kan have forskellige Aarsager, f. Eks. at et Embedes Indtægter er for smaa, hvorfor det maa slaas sammen med et andet, eller at to Kirker ligger hinanden saa nær, at den ene er tilstrækkelig, eller Sammenlægningen kan skyldes langvarige Stridigheder mellem de to Kirker, der kun kan bringes til Afslutning ved en Union. Hvis nogen af Kirkerne har Patroner, er dennes Samtykke som Regel en Betingelse for Unionen. Dette fremgaar tydeligt af et Brev fra Alexander III, optaget i Dekretalretten c. 20 X III, 38. Men Jens Grand har jo netop ikke indhentet Kongens Samtykke, ikke engang forelagt ham Sagen. Er han da ikke paa dette Punkt i Uoverensstemmelse med kanonisk Ret?

Spørgsmaalet maa besvares ud fra Forstaaelsen af Ærkebiskoppens Syn paa Begrebet ius patronatus, og vi er saa heldige at have en Udtalelse af ham, der giver i hvert Fald nogen Hjælp. Paa Kongens Anmodning om at ophæve Unionen samt ansætte de af ham præsenterede Kandidater, svarer Ærkebiskoppen, at hvis Kongen tror at have nogen Patronatsret i Lund Stift, maa han for al Fremtid overdrage den til Ærkebiskoppen og Kirken [9])!

Dette Svar maa have virket chokerende paa Erik Menved, thi naar denne hævder sin Patronatsret, handler han i Overensstemmelse med den nationale Ret: Naar de skaanske og sjællandske Kirkeretter anerkender Menighedens Patronatsret, hvor der er Konpatronat, tillægger den danske Retsopfattelse naturligvis Kongen samme Ret ved de Kirker, hvor der kan være Tale om kongeligt Patronat; ganske vist kan man ikke paavise nogen bestemt Lovparagraf herfor, men et indirekte Bevis afgiver de senere Haandfæstninger, der vil hindre Kongen i at udstrække sin Patronatsret videre end til de Kirker, »hvor han har haft fuld Ret fra gammel Tid.«

Der er paa Forhaand al Grund til at tro, at Jens Grand med Interesse og Alvor har overvejet Sagen [10]), og det viser sig da ogsaa,

[8]) Hinschius II, p. 417 ff.

[9]) ... si quod ius patronatus rex habere videtur in Lundensi diocesi, illud archiepiscopo et Lundensi ecclesie perpetuo cedat, Acta p. 289 L. 37 ff.

[10]) Dette er sikkert et Spørgsmaal, der har optaget ham meget, cf. hans

at hans Syn paa Kongens paastaaede Patronatsrettigheder staar i nøje Forbindelse med den almindelige kirkeretslige Udvikling; Jens Grand viser sig her som en streng Kanonist:

Ifølge Kirkeretten er det Biskoppen, der besætter de ledige Præsteembeder, og Præsten skal staa Bispen til Ansvar for sin Embedsgerning:

> *In parrochialibus ecclesiis prebiteri per episcopos constituantur, qui eis respondeant de animarum cura et his, que ad episcopum pertinent (c. 6 § 1 C. XVI qu. 2 (Urban II)).*

Men paa germansk Retsomraade er denne Bestemmelse vanskelig at gennemføre, idet Kirkeejerne her gennem det saakaldte Privatkirkesystem tiltvinger sig en vis Indflydelse ved Besættelsen af Præsteembederne. Det maa derfor komme til voldsomme Brydninger, og den katolske Kirke tvinges i nogen Grad til at give efter; ganske vist frakender man Kirkegrundlæggeren og hans Efterkommere den Ret til at vælge Præst, som de efter germansk Sædvane havde; Gratians Dekret bestemmer nemlig: »... Habent (Kirkegrundlæggerne) jus providendi et consulendi et sacerdotes inveniendi (c. 30 C. XVI qu. 7). Det er den geniale Alexander III, der — ud fra Studiet af engelske Forhold — gør den Anskuelse gældende, at Patronatsretten er ius spirituali annexum, d. v. s. »dass die kirchliche Grundlage des Institutes die Gestaltung desselben beherrschen müsse, während in der bisherigen Entwickelung gerade die weltliche Seite das massgebende und bestimmende Moment gewesen war [11]). Hermed er altsaa alle de Krav, som de forhenværende Kirkeejere og deres Efterkommere mente at have, tilintetgjort. Men en Kirke maa have en verdslig Beskytter, eftersom det er uværdigt for en Præst at blande sig i verdslige Forhold (nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus), og hertil vælger man

---

Bibliotek, hvor vi bl. a. finder en af de sidste Bognyheder paa dette Omraade, et Værk af den berømte Kanonist og Hovedmedarbejder ved Liber sextus, den senere Kardinalærkebiskop Wilhelm de Mandagotus. Dette Skrift, De electione, var udkommet i 1285 og giver en udmærket Fremstilling af de paa den Tid gældende Regler, cf. Wetzer u. Welte: Kirchenlexikon VIII, Sp. 596, Schulte: Die Geschichte d. Quellen u. Literatur d. Canon. Rechts, II, p. 183. — Iøvrigt skulde Jens Grand senere personlig faa med denne Mand at gøre, cf. Lintzer p. 30.

[11]) Hinschius II, p. 629.

netop den tidligere Kirkeejer og hans Slægt som en Paaskønnelse af deres Godgørenhed mod Kirken. Derfor faar Patronen Lov til inden for en Frist af 3, senere 4 Maaneder ved Embedsledighed at præsentere Kandidater for Biskoppen, hvem Besættelsen af Embedet jo tilkommer. Men denne Ret har han altsaa ikke faaet, fordi han har bygget Kirken; den er blevet ham tildelt; Patronatsretten er knyttet til spiritualia!

Det lykkes altsaa ikke Kirken helt at besejre den germanske Opfattelse, og hertil kommer, at Forandringen i Praksis ikke er stor; de gamle Rettigheder lever videre under nye Navne. Hinschius siger endog, at de tyske Patroner oversatte ius patronatus ved — Kirchenlehn! [12]). Den kanoniske Opfattelse vinder ikke Sejr, og de mange Overgreb, der forekommer fra Patronernes Side, forsøger den kirkelige Lovgivning, baade den partikulære paa Provinskoncilierne og den universelle paa de almindelige Kirkemøder, at imødegaa [13]). Den vigtigste Bestemmelse stammer fra 3. Laterankoncilium 1179 og optages i Dekretalretten c. 4 X III, 38 [14]).

Kanonisterne er dog ikke tilfredse med de opnaaede Resultater, men vil fratage Patronerne enhver Ret. I Magister Rufins Summa hedder det f. Eks. som Kommentar til C. XVI qu. 5:

> *Laicus vero, ubicunque ædificat ecclesiam, maxime postquam fuerit ecclesia dedidata, nullo modo eam vendicare potest neque quoad exteriorem possessionem neque quantum ad spiritualium potestatem.*

Kommentaren til C. XVI. qu. 7 lyder: quod in hac quæstione asseritur, usque ad sanguinem defendere debemus scil. quod per manum laicorum nec abbati nec alicui liceat accipere ecclesiam [15]).

[12]) II, p. 634.

[13]) Cf. herom Hinschius V, p. 218 f. m. Anm.

[14]) Praeterea, quia in tantum quorundam laicorum processit audacia, ut, episcoporum auctoritate neglecta, clericos instituant in ecclesiis, et removeant (etiam), quum voluerint, possessionem quoque atque alia ecclesiastica bona pro sua voluntate plerumuque distribuant, et tam ecclesias ipsas quam homines earum talliis et exactionibus gravare praesumant, ipsos, qui amodo ista praesumpserint, anathemate decernimus feriendos. Presbyter autem sive clericus, qui ecclesiam per laicos sine proprii episcopi auctoritate receperit, communione privetur, et, si perstiterit, a ministerio ecclesiastico et ordine deponatur.

[15]) Citeret efter Holberg: Kirke og Len p. 23 Anm. 2.

Vi forstaar, at Jens Grand ud fra sit strengt kanoniske Standpunkt maa indtage den skarpe Holdning over for Erik Menved. Kongen har absolut ingen Rettigheder over Kirken; det gælder om at faa libertas ecclesiæ gennemført og et Middel hertil er at udelukke Kongens Indflydelse paa Besættelsen af de ledige Embeder; herved udelukker man desuden Folk af den nationalkirkelige Retning. Striden mellem Kronen og Kirken om de ledige Sognekirker begynder allerede omkring Midten af Aarhundredet [16]). Jacob Erlandsen modsætter sig Kronens Krav, men der er en karakteristisk Forskel mellem ham og Jens Grand: Førstnævnte benægter ikke, at Kongen har Patronatsrettigheder; han ønsker blot, at de skal begrænses til de Kirker, hvis Fundation virkelig skyldes Kronen. Erlandsen kæmper for Kirkeretten, men et fuldt konsekvent Standpunkt indtager først Grand; af de to Kanonister synes han — her som paa andre Punkter — at være den største! [17]).

Paa den anden Side maa man give Erik Menved Medhold, naar han paastaar, at Jens Grands Handling skaber et alvorligt Præcedens for den kongelige Ret. Man maa indrømme Kongen, at han, som ovenfor nævnt, ubetinget har den nationale Ret paa sin Side. Desuden kunde Kongen have en særlig Grund til at bekæmpe dette nye »præjudicium«: I et Brev af 4. Feb. 1237 [18]) til Ærkebiskoppen af Lund, der har nægtet at indsætte de af Kongen præsenterede og indsat andre i Embeder, hvor der er kongeligt Patronat, giver Pave Gregor IX netop samme Befaling, som Erik Menved i 1299 beder den pavelige Legat give Jens Grand! Dette Brev synes at vise, at Paven p. Gr. a. politiske Forhold har svigtet det kirkelige Standpunkt. Norvin siger herom, at »skønt den kanoniske Ret ubetinget var paa Prælatens Side, tog Paven Kongens Parti — utvivlsomt af politiske Grunde [19]).« Schalling mener derimod: »Det goda förhållanda mellan stat og kyrka, som uppehölls under Valdemarstiden och som förklarar kurians tillmötesgående 1237, bröts emellertid efter Valdemar II's død (1242) [20])«.

---

[16]) Cf. Hal Koch II, p. 56.

[17]) Maaske undskyldes Jacob Erlandsen delvis af det nedenfor omtalte Pavebrev.

[18]) Bull. Nr. 277.

[19]) p. 265.

[20]) Kyrkogodset p. 107.

At Kongen mener, det er berettigede Krav, han stiller Ærkebiskoppen i 1299, kan ikke undre os.

Nu forstaas ogsaa Striden om Unionen. Spørgsmaalet er nemlig her, om Patronens Samtykke er absolut nødvendigt. Ifølge Hinschius [21]) er det omstridt, hvorvidt Lægpatronens Modsigelse virkelig kan hindre Unionen; hvis man kan paavise hans Indvendingers Ubegrundethed, kan den med speciel Tilladelse faa Lov at bestaa; Lægmandspatronens Ret skal underordne sig Kirkens almene Behov. Men her er Tilfældet jo særlig grelt, idet Ærkebiskoppen aabenbart slet ikke har spurgt Kongen, og »die Unterlassung d. Vorladung macht die Union nichtig« [22])! Jens Grands Handling skal aabenbart forstaas ud fra hans Syn paa Begrebet ius patronatus; alligevel er det vel tvivlsomt, om hans Sammenlægning af Kirker kan forsvares ud fra den almindelige Kirkeret. I Dommen undlader Isarnus, Pavens Legat, diskret at udtale sig herom. Den nationale Ret giver i hvert Fald Kongen Medhold.

Hvorfor har Ærkebiskoppen foretaget denne Forandring af Præsteembederne? Unionen maa kun foretages, hvis der foreligger »causæ justæ«. Hvilke »causæ« der her har gjort sig gældende, ved vi ikke; men naar Grand forener Kongens Patronatskirker med andre, hvortil der, som det synes, ikke er kongeligt Patronat, maa dette ses som et Led i hans Bestræbelser for at gøre sine Kirker uafhængige af Kongemagten.

Endelig maa omtales den Udvidelse af den nationale Ret, som disse Stridsspørgsmaal bærer Vidnesbyrd om. Ærkebiskoppens Paastand om, at Kongen ganske vilkaarligt trænger Folk ind i Embederne, lader ane, at Kongemagten forsøger at udstrække sin Præsentationsret videre end til de Embeder, der har kongeligt Patronat; dette synes ogsaa at fremgaa af Kilderne til Jacob Erlandsens Historie samt af Bestemmelserne i Haandfæstningerne af 1320, 1326 og 1376. Formodentlig skyldes dette Indflydelse fra den tyske Kirkeret, der nu gør sig stærkere gældende i Danmark; Kongen og hans Jurister har sikkert ment, at den kongelige Patronatsret egentlig gjaldt alle Landets Kirker! Ficker gør opmærksom paa, hvorledes de Krav, som det tyske Riges Ledere retter til Kirkerne og Kirkegodset, ikke er begrænset til de af Kronen doterede Kirker; men alle de tyske Kirkers samlede Gods-

[21]) II, p. 423.
[22]) Hinschius II, p. 422.

masse betragtes som Rigskirkegods, som Kongerne har visse Rettigheder over. Mange Steder i Hamburg-Bremen er det f. Eks. saaledes, at Landsherren egentlig har Patronatsret til alle Kirkerne; Patronerne udøver først deres Patronatsret efter at have faaet den forlenet af Landsherren. Det ovenfor anførte lægger den Opfattelse nær, at en lignende Betragtning har gjort sig gældende i den danske Krone.

Striden om Kannikernes Residenspligt.

Vi har nu set Uenigheden mellem Kongen og Ærkebiskoppen dreje sig om Bispestole og Sognekirker, og hvis Jens Grand havde faaet Lov at fungere som Ærkebiskop i mere end 4 korte Aar, var Striden sikkert blevet udvidet til ogsaa at omfatte Klostre og Kapitler. Ja, der synes faktisk at være Tilløb hertil, men desværre er vor Viden paa dette Punkt meget fragmentarisk. Vi ved ikke, om Kongen har gjort Krav paa Patronatsret ved Kanonikaterne. Dog er dette ikke sandsynligt, thi da Kronen rettede dette Krav til Jacob Erlandsen, svarede denne, at Kongen ingen Ret havde til de af hans Forfædre stiftede Kanonikater ved Lunds Domkirke, hvilket hans Forgængere heller ikke havde haft, thi det var dog rimeligt, at det, der engang af Donator var overdraget en andens »dominium et potestas«, ikke længere kunde forblive hos Donator, men var overgaaet til Gavemodtageren; ellers synes der ikke at være blevet givet noget[1]). Det ser ud til, at Ærkebiskoppen har faaet denne Opfattelse anerkendt, og i den følgende Tid hører vi ikke Tale om, at Kongen forlanger Præsentationsret til Kapitlets Embeder. I det Klageskrift, som Kapitlet i 1299 indgiver til Paven, opregnes alle Kongens Overgreb mod Kapitlet og dets Ejendomme, men der nævnes ikke noget om, at Kongen har krævet Medbestemmelsesret ved Besættelsen af ledige Kanonikater; havde man kunnet forøge Kongens Synderegister med den Slags Oplysninger, havde man sikkert ikke undladt at gøre det;

[1]) Acta p. 41 § 5, se navnlig L. 32—36, et smukt Eksempel paa den kanoniske Rets Opgør med den germanske. Jacob Erlandsen udelukker altsaa den germanske Opfattelse fra Kanonikaterne, og Jens Grand fortsætter hans Arbejde og forsøger at gøre den kanoniske Betragtning eneraadende ved Sognekirkerne.

det er derfor sandsynligt, at kanonisk Ret nu er trængt igennem i Kapitlet [2]).

Derimod synes Kongen paa anden Maade at have forsøgt Indblanding i rent kirkelige Anliggender. Ovenfor er omtalt Rimkrønikens Meddelelse om, at Kongen »clerum ... turbaret«, og i denne Forbindelse maa nævnes Fængselskrønikens interessante Oplysninger om Forligsforsøget paa Søborg Slot; en af Betingelserne for Ærkebiskoppens Løsladelse er, at

> »*hand skulde aldrig tvinge nogen Klerk til at residere og boe hos sit Beneficium ved Domkircken eller andensteds*«.

Heraf kan man vel slutte, at Jens Grand netop strengt har fastholdt Kannikernes Residenspligt, hvilket ogsaa synes at fremgaa af hans Bestemmelser i Fundatsen til de 6 Præbender. Ogsaa de lundensiske Consvetudines understreger Kannikernes Pligt til at leve »secundum regulam canonicam« [3]), og Grand har sikkert udvist stor Nidkærhed i denne Sag. Erik Menveds Uvilje mod Residenspligten skyldes formodentlig hans Ønske om at kunne lønne nogle af Kancelliets gejstlige med Præbender ved Domkirken; disse gejstlige, der skulde opholde sig hos Kongen, kunde jo ikke residere i Lund [4]).

---

[2]) Iøvrigt kunde Kongen efter sin Opfattelse nok have Krav paa Patronatsret til Kanonikaterne, efter som tidligere Konger havde givet store Gaver til Domkirken, cf. Weibull, Necrologium Lundense p. 3 f., p. 6 f. Det er i denne Forbindelse ganske interessant, at Erik Menved i 1305 opretter et Kanonikat ved Domkirken, men forbeholder sig Kaldsretten (Helveg, I. p. 714).

[3]) Weibull p. 15.

[4]) De tyske Kirkers Ydelser til Riget (Kongen, Kejseren) er mangeartet. »Nicht gering ist es weiter anzuschlagen, dass die zahlreichen Cleriker, welche am Hofe im Staatsdienste verwandt wurden, durchweg mit Pfründen an den Reichkirchen ausgestattet waren. Der König hatte herkömlich das Recht, aus jedem deutschen Domstifte ein Mitglied unter Beibehaltung seiner Pfründe am Hofe zuverwenden. Gewisse Pfründen hatte der König wohl von vornherein zu vergeben, bei andern genügte sein Wunsch, um sie der von ihm ausersehenen Person zuzuwenden. Insbesondere die einträglichste Stellung, die des Probstes, finden wir sehr gewöhnlich in den Händen der im Reichsdienst verwandten Cleriker. Die angesehensten von diessen, Reichskanzler und Protonotar, waren oft mit einer ganzen Reihe von Pfründen an den Reichskirchen ausgestattet« (Ficker p. 403 f.). Cf. desuden det saakaldte kongelige Kapel i Norge samt Gregor IX's Brev af 28. Jan. 1238 (Bull. Nr. 282): ... Tuis igitur precibus inclinati, serenitati tue presentium auctoritate concedimus, ut de qualibet ecclesia

Skaanske Kirkeret — kanonisk Ret.

Et andet Stridspunkt opstaar derved, at Ærkebiskoppen udelukkende vil anvende de kanoniske Lovbøger og ikke tage Hensyn til den skaanske Kirkeret. Dette Spørgsmaal omtales ogsaa ret ofte i Kilderne til Jacob Erlandsens Historie.

Da Jens Grand som electus aflagde Ed til Kongen, var et af Punkterne »quod jura regia in omnibus illesa curaret conservare«[1]); derfor mente Erik Menved, at han som Ærkebiskop vilde overholde Landets Love, hvilket jo ogsaa var en nødvendig Betingelse for at anerkende ham som Lensmand. Men efter at Jens Grand i Rom havde nedlagt Embedet, betragtede han sig som løst fra sin Ed, og da Paven derpaa overdrog ham Embedet, maatte han til denne aflægge Ed paa at ville overholde kanonisk Ret.

Dette betyder unægtelig en stor Forandring. Naar han nu kommer tilbage til Danmark, skal alle hans Embedshandlinger være i Overensstemmelse med Kirkerettens Fordringer. Allerede Jacob Erlandsen betoner, at han har aflagt den Ed, hvorfor han for Sjælenes Frelses Skyld er forpligtet til at overholde Kirkens Ret. Denne Edsaflæggelse hænger sammen med den stærke Opblomstring af den kanoniske Ret i det 13. Aarh.; ved Eden knytter man de forskellige Provinsers Overhoved nærmere til Pavestolen, og Kirkerettens Overholdelse er en nødvendig Forudsætning for Aarhundredets faste Organisation og Centralisation af al Magt i Rom. Paven siger i sit Brev af 18. Marts 1290[2]), at han har overdraget Jens Grand Palliet, og før den udvalgte Ærkebiskop har modtaget dette, har han aflagt Troskabs- og Lydighedsed, som det fremgaar af c. 4 X I, 6; Edens Ordlyd ses c. 4 X II, 24.

Derfor føler Jens Grand sig efter sin Hjemkomst kun bundet af

---

cathedrali regni Dacie unum canonicum, quem tibi noveris oportunum pro utilitate eiusdem regni vel tue necessitate persone, in tuo valeas servitio retinere, ita tamen quod prebendarum suarum proventus integre percipiant, ac si personaliter i suis ecclesiis residerent, distributionibus cotidianis exceptis, que consuerunt dumtaxat servientibus exhiberi. Naar man sammenligner Citatet fra Ficker med dette Brev, synes det nærliggende at antage, at lignende Forhold gør sig gældende i Danmark, og at dette forklarer Kongens Uvilje mod Jens Grand.

[1]) Acta p. 180.

[2]) Bull. Nr. 839.

dette Løfte. Naar Schalling [3]) hævder, at Kirkemændene dog maa have vidst, at inden for det verdslige Samfunds Magtomraade kunde de kanoniske Retssætninger, som den borgerlige Ret ikke anerkendte, blot gælde de lege ferenda, saa er dette næppe rigtigt, thi det, der gør hele Striden saa bitter, er jo netop, at begge Parter mener at have Ret i Sagen. Efter Pave Innocens III's Teori om den kanoniske Rets Overherredømme over al anden Ret [4]), maatte de kirkelige Ledere netop betragte kanonisk Ret som gældende de lege lata. Iøvrigt fremgaar det kirkelige Standpunkt meget klart af en Udtalelse af Jacob Erlandsen til Kong Kristoffer, der bebrejder ham, at han har vedtaget Love, der strider mod Kongens Ret:

> *Scire eciam regem convenit, quod, sicut spirituale precellit temporale, ita et jus ecclesie jura secularia, et si sibi fuerint contraria, maius derogat minori, scilicet spirituale temporali. Est enim salus animarum, propter quam institutum est judicium ecclesie precipua et incomparabilis omni rei temporali* [5]).

Dette klare og logiske Standpunkt har Jens Grand ogsaa haft, hvilket fremgaar af Punkt 10 i hans »postulaciones« fra 1299:

> *Item quod archiepiscopus Lundensis libere possit uti canonibus in judicando et suas sentencias et precepta exequendo in causis ad eius forum et jurisdiccionem spectantibus de consuetudine vel jure, nec constringuntur judicare secundum statuta juri et racioni contraria, et si questio vel controversia super aliquibus oriatur, ad sedem apostolicam habeatur recursus, et dictus dominus rex sentencias ac precepta huiusmodi observet et faciat observari absque omni violencia et indignacione* [6]).

De omtalte Statutter, der er imod Ret og Fornuft, er formentlig skaanske Kirkeret [7]), hvilket ogsaa synes at fremgaa af Kongens Svar:

---

[3]) Kanonisk eller nationell rätt? p. 104.
[4]) Cf. Holberg: Kirke og Len p. 160.
[5]) Acta p. 37 L. 17 ff.
[6]) Acta p. 290.
[7]) Saaledes ogsaa Holberg; om Kirkerettens Tilblivelse og Jacob Erlandsens Forsøg paa at faa den afskaffet, se Holberg: Kirke og Len p. 161 ff. Til

Ad decimum dicit, quod fiat, prout fieri consuevit, propter scandalum, quod posset inde sequi, si in predictis fierent novitates [8]).

Jens Grand vil altsaa styre sit Stift efter kanonisk Ret og ikke efter skaanske Kirkeret; Jacob Erlandsen havde kæmpet for at faa denne afskaffet, men alligevel blev Resultatet, at man i Almindelighed betragtede denne som gældende Lov. Et andet Bevis for, at den har spillet en Rolle i Kampen mellem Jens Grand og Kronen, giver Fængselskrøniken, hvor 6. Betingelse i det interessante Søborg-Forligsforsøg er, at Ærkebiskoppen »ikke skulde holde Kirkens Mænd ved den skaanske Skraa«. I denne Sætning maa Ordet »ikke« være kommet ind ved en Afskriverfejl, cf. Mackeprang [9]), saa at Kongens Mening er, at Grand netop skal overholde Skraaen.

Har Ærkebiskoppen efter dansk Ret Pligt til at overholde skaanske Kirkeret? Nej, Kirkeretten er en Overenskomst mellem Ærkesædet og Befolkningen, ikke en Lov; men hvis Ærkebiskoppen opsiger Overenskomsten, bortfalder naturligvis Bøndernes Indrømmelser, bl. a. Bispetienden. Efter Ærkebiskoppens Opfattelse har han ubetinget Krav paa denne Afgift, der skyldes ham ifølge jus commune, hvorimod Kirkeskraaen p. Gr. a. den stærke Udvikling i den kanoniske Ret er forældet og ugyldig! Ikke underligt, at Mag. Martin i Rom klager over, at Ærkebiskoppen har brudt sin Ed om at ville respektere Kongens Ret. At Kongen harmes paa Jens Grand, naar han som gejstlig Dommer og i det hele taget i sin Jurisdiktion udelukkende vil rette sig efter de kanoniske Lovbøger, er forstaaeligt; Regeringen har aabenbart maattet træffe Modforanstaltninger; i hvert Fald klager Ærkebiskoppen over, at Kongen og hans Mænd »ecclesiasticas libertates et immunitates indifferenter infringunt, ecclesiasticam jurisdiccionem enervant, censuram ecclesiasticam ommino contempnunt . . .« [10]).

Udtrykket »statuta juri et racioni contraria« cf. Honorius III's Brev af 28. Maj 1218 (Bull. Nr. 138), hvor Kirkerettens Bestemmelser om Mededsmænd kaldes »hec pestis contraria omni juri«.

[8]) Acta p. 296 § 10.

[9]) Anf. Skr. p. 658 f.

[10]) Acta p. 165 L. 30—32.

Striden om de pantsatte Landsdele.

Som Afslutning paa denne Gruppe af Stridspunkter maa nævnes Striden om de pantsatte Landsdele, der ogsaa falder i Begyndelsen af 1290'erne. Kilder til denne Sag er § 8 i Ærkebiskoppens første Indlæg mod Kongen, samt dennes Svar herpaa [1]), ogsaa Beretningerne fra Mødet i København 1299 behandler Spørgsmaalet [2]).

Kongen har laant 4800 Mark af Ærkebiskoppen; som Pant har denne og Lundekirken faaet overdraget Blekinge, Lister og Villadsherred med dets Ødemark, samt Gøngeherreds Ødemark for et nærmere bestemt Tidsrum, saaledes at Laanet tilbagebetales ved Indtægten af disse Godser. Men inden Tiden endnu er udløben, og altsaa inden Laanet er afdraget, bemægtiger Kongen sig atter nævnte Ejendomme. Grand kræver, at Kongen skal tvinges til at udrede det manglende Afdrag samt straffes med Fortabelse af Ejendomsretten for stedse! Godserne skal tilfalde Kirken.

Det Svar, som Kongens Sagførere giver, er ganske interessant: Man benægter ikke Rigtigheden af Ærkebiskoppens Fremstilling, men undskylder Kongen med, at han var meget ung, da hans Formyndere pantsatte de paagældende Landsdele, saa at han egentlig ikke har haft ret meget med Sagen at gøre. Men senere er det kommet Erik Menved for Øre, at Grand fælder de store Træer, der findes i Skovene; han bruger dem til Skibstømmer og til at opføre Huse paa sine og sine Venners Ejendomme. Ved denne Skovhugst lider Kongen stor Skade, og i Vrede herover har han inddraget de pantsatte Landsdele. Formodentlig som Svar paa Grands Krav om, at Kirken skulde have Ejendomsretten tilkendt, tilføjes, at Kronen ikke kan afhænde disse Lande. Iøvrigt er man rede til, efter en forstandig Mands Skøn, at godtgøre Ærkebiskoppen en Fjerdedel af det Tab, som han maatte have lidt.

I denne Sag har Kongen og hans Embedsmænd vist handlet i Overensstemmelse med Landets Ret. For at forstaa dem er det imidlertid nødvendigt at omtale de Regler, der gjaldt for det danske Skovregale i det 13. Aarh. [3]). Der fandtes to Slags Skove, Almindingerne og de saakaldte Orer; begge betragtedes som tilhørende Kronen, men

[1]) Acta p. 164 og p. 173.
[2]) Acta p. 286 § 18—19.
[3]) Cf. Steenstrup § 154.

med den Forskel, at det som Regel var tilladt Omegnens Beboere at benytte Almindingerne, f. Eks. til Oldensvin, Jagt og navnlig til Skovhugst[4]); Orerne[5]) var derimod forbeholdt Kongen, der her ønskede at have Reservater til større Vildt, og her var Træhugst forbudt, da Træerne skulde have Lov at staa i Fred, saa de kunde bruges til Mastetræer, Skibs- og Bygningsmateriale. At de omtalte Skove i Blekinge og Lister netop er saadanne Skove, fremgaar af Kong Valdemars Jordebog, hvor de regnes til Kongelevet[6]). Ligeledes er Witland Kongelev[7]). Ærkebiskoppens Overtrædelse bestaar altsaa i, at han har ladet sine Folk fælde Træer i de Skove, der var forbeholdt Kongen, og saaledes taget dennes Tømmer. Jens Grand har maaske troet, de var Almindingsskove, men selv i saa Tilfælde har hans Skovhugst været større end den, der var tilstaaet Bønderne i Almindingerne, idet han har fældet de store Træer, der skulde bruges til Skibstømmer; herved griber han ind i Kongens Ret. Man kunde spørge, om den Indtægt af Ejendommene, hvorved Laanet skulde afdrages, ikke indbefattede den kongelige Ret til Skovene, i dette Tilfælde Retten til at fælde Mastetræer; saaledes forholder det sig dog næppe; nævnte Skove var efter dansk Ret fuldstændig forbeholdt Kongen, selv om de hørte til de pantsatte Omraader. Hvis der er Tale om en Fejltagelse fra Ærkebiskoppens Side, er denne undskyldelig, da der i nævnte Periode herskede stor Usikkerhed om Skovenes Benyttelse og Ejendomsretten til dem. Den Indtægt, som Jens Grand skulde have af nævnte Ejendomme, er altsaa Skatten; dette stemmer med, at de Landsdele, hvoraf Kongen ifølge Jordebogen ingen Skat faar, er de samme, som senere træffes bortgivet som Len; heriblandt nævnes netop Blekinge og Lister[8]).

Denne Misligholdelse af Pantet var maaske i sig selv tilstrækkelig Begrundelse for dets Inddragelse[9]), men desuden har Kongen sik-

[4]) Cf. Skaanske Lov c. 208 og J. L. I, 53; maaske stammer denne Tilladelse fra Harald Hein, cf. Roskildekrøniken, Scr. min. I, p. 23; Poul Johs. Jørgensen p. 186.

[5]) Ora betyder »en sær stor Skov«.

[6]) »Hec pertinent ad konnunglef in blekyngh. Omnes terre et silue ceteraque eis attinencia in quorum possessione tunc erat dominus rex quia non erant alienata. Similiter et omnia que habebat lystær«. Jordebogen (ed. Nielsen) p. 48.

[7]) Jordebogen p. 47.

[8]) Steenstrup p. 175 f.

[9]) Steenstrup p. 369.

kert ment, at Ærkebiskoppen nu har haft Godserne i saa lang Tid, at den Indtægt, han har haft heraf + Indtægten af de fældede Træer omtrent opvejer de 4800 Mark; i hvert Fald kan Kongen efter dansk Ret ikke fjerne Pantelensmanden fra Lenet; dog overholdes dette ikke altid [10]). Ærkebiskoppens Krav om, at Ejendomsretten for stedse skulde tilkendes Lundekirken som Straf for Kongens Forbrydelse, er efter dansk Ret umulig, da Kronens Ejendomme er uafhændelige; dette fremgaar ogsaa af Kongens Svar: Sepedictas terras corone non abalienabiles [11]). Den pavelige Domstol følger heller ikke Jens Grand, men nøjes med en Pengebøde.

Vi gaar nu over til at omtale Ærkebiskoppens Stilling til de politiske Forhold i Tiden umiddelbart efter hans Hjemkomst.

Den politiske Udvikling 1289—94.

1. Situationen ved Jens Grands Hjemkomst. Uenigheden om ovennævnte kirkelige Spørgsmaal er dog ikke den eneste Aarsag til Kampen mellem Ærkebiskoppen og Kronen, endnu vigtigere er den Holdning, som Grand indtager over for Kongens Udenrigspolitik og de øvrige politiske Spørgsmaal. Vi har Lov at formode, at Grand, der var velkendt med det internationale kirkeretslige Partis politiske Betragtninger og i Kurien havde haft Lejlighed til at raadføre sig med de dygtigste af Kirkens Diplomater om sine specielle Problemer, straks ved sin Hjemkomst har vidst, hvilket Standpunkt han for Kirkens og sin egen Skyld vilde og maatte indtage i den vanskelige politiske Situation, i hvilken han blev stillet.

Da Jens Grand efter Opholdet i Rom kom tilbage til Danmark, fandt han Landet indviklet i Strid med Norge. For Forstaaelsen af de følgende fire Aars politiske Udvikling vil det være praktisk straks at give en kort Karakteristik af de to Parter, saaledes som Begivenhederne efterhaanden lærer os dem at kende:

Den unge Konge var bundet til den voldsomme Politik mod de fredløse, som Peder Nielsen havde bragt til Sejr i Regeringskredse; han var opdraget til i de fredløse at se Kongemordere og Landsfor-

[10]) Cf. Poul Johs. Jørgensen p. 353.

[11]) Acta p. 173 L. 29; cf. Steenstrup § 157; Poul Johs. Jørgensen p. 330.

rædere. Efter Regeringens Opfattelse var det de fredløse, der fremkaldte Krigen mellem Norge og Danmark; enhver Forbindelse med Norge maatte nu betragtes som Landsforræderi. Efter Ærkebiskoppens Opfattelse er den egentlige Aarsag til Krigen, at den danske Konge ikke vil udlevere den norske Dronning Ingeborg og hendes Sønner den Arv, der tilkommer dem efter Kong Erik Plovpenning. Naar Jens Grand deltager i de politiske Forviklinger, skyldes det hans Bestræbelser for at faa sit kirkeligt-hierarkiske Maal gennemført. Kirken maa have saa mange og saa store Friheder, at dens Uafhængighed af verdslig Magt og Indflydelse er sikret; det er Kirkens Tarv, han har for Øje, cf. ogsaa Slutningen af hans første Indlæg under Processen i Rom [1]). Jens Grand er klar over, at Forudsætningen for Freden er de landsforvistes Tilbagevenden; desuden mener han jo, at de for Kongemordet anklagede er uskyldige, og at Norges Krig med Danmark ikke skyldes dem. Det er efter min Opfattelse at gaa for vidt, naar nogle betragter det som Jens Grands Maal at faa den legitime Linies Repræsentant, Hertug Valdemar, paa Tronen i Stedet for Kong Erik; herom ved vi dog faktisk intet.

Det er ovenfor omtalt, at de fredløse efter Dommen i 1287 flygter til Norge, hvor de modtages med aabne Arme. Det spændte Forhold mellem de to Riger tilspidses nu yderligere. Ved et Brev af 25. Juni [2]) tager den norske Kong Erik og hans Broder Hertug Haakon de fredløse under deres Beskyttelse og giver dem Kongehelle Slot, den sydligste af alle de norske Fæstninger. Munch [3]) mener, at der kort efter er fulgt en Krigserklæring fra Norge, og at »det misfornøjede Parti i Danmark nu havde givet dem (de norske Fyrster) Udsigt til at er-

[1]) Acta p. 166. Og dog skal det straks indrømmes, at vi ikke kan give noget sikkert Bevis for, om det virkelig er Kirkens Interesser, der er Drivkraften, eller om han blot benytter Kirken for sine politiske- og Slægtsinteresser; vi kan kun prøve at forstaa Striden og derudfra forsøge at naa til en Forstaaelse; men det er min Overbevisning, at den i denne Afhandling indeholdte Opfattelse er i bedre Overensstemmelse med Kilderne end den tidligere Forskning. — Nogle Historikere synes at bebrejde Grand, at han i det hele taget blander sig i de politiske Forviklinger; dette er ikke en Kirkens Mand værdigt. Men dette er ikke noget Særsyn hos Middelalderens gejstlige; tværtimod kunde Grand her tage Paverne til sit Forbillede (cf. f. Eks. Hal Koch II, p. 28: Paven (Leo IX) — de sydtyske Fyrsteslægter — Kejseren sammenlignet med Ærkebiskop Jens Grand — de fredløse — Kongen).

[2]) D. D. 2 R. III Nr. 254.

[3]) p. 105 f.

hverve den danske Krone«. Det første norske Angreb paa Danmark finder Sted i Aaret 1288 (eller maaske allerede 1287). Den norske Flaade naar dog ikke ned i danske Farvande, hvorimod de fredløse, navnlig Marsk Stig, hærger Nørrejylland [4]). 1289, altsaa samme Aar som Ærkebispevalget, fører den norske Konge en Flaade mod København, som han dog ikke kan erobre. Samtidig plyndrer Nordmændene og de fredløse flere danske Byer, navnlig paa Lolland-Falster; desuden bliver Skelskør og Taarnborg ved Korsør stukket i Brand [5]). Ærkebiskoppen har næppe haft Forbindelse med Nordmændene under disse Begivenheder, da han allerede i 1289 paabegynder sin Rejse til Rom. I den politiske Verden sker der det, at Peder Nielsen, der havde optaget Hertug Valdemar i Regeringen som Formynder for den unge Konge, nu føler sig stærk nok til at bryde med ham; han forsøger derfor paa Danehoffet 1289 at fængsle Hertugen, men dette mislykkes, og han bliver selv ført som Fange til Sønderborg [6]); dog medfører dette ikke noget Omslag i Regeringens Politik.

2. *1290.* Vi kommer nu til Aaret 1290. I Danmark frygter man Angreb fra Norge; det fremgaar bl. a. af det Brev, som Økonomerne for det vakante Bispesæde i Roskilde udsteder d. 17. Juni 1290 [1]); Kapitlet i Roskilde har laant en Sum Penge, der bl. a. skal anvendes til Forsvar af Byen København, der jo tilhører Roskildekirken [2]). Om det Togt, som den norske Konge og de fredløse denne Sommer foretager mod Danmark, er vi ret godt underrettet [3]). Den norske Flaade kommer til Aalborg, hvor den ligger ca. 14 Dage. Derefter sejler Nordmændene til Langeland, hvor de hærger og brænder, og herfra drager de til Sjælland, hvor de fortsætter paa samme Maade. Men samtidig sætter de fredløse sig fast i Landet, idet Marsk Stig, formodentlig

[4]) Rydaarbogen og Næstvedaarbogen.

[5]) Ribe-, Essenbæk-, Næstved-, Sorøaarbogen samt Aarbogen fra Lund; se ogsaa Annalerne fra Esrom (S. R. D. I, p. 249).

[6]) Ribeaarbogen, Jyske Krønike. Lybske Krønike (Monum. Germ. XVI, p. 415; oversat af Ellen Jørgensen i: Erik Glipping p. 229 f.).

[1]) D. D. 2 R. III Nr. 411.

[2]) Cf. Arhnung p. 307.

[3]) Cf. Aarbogen fra Lund, Næstvedaarbogen, sjællandske Aarbog, Essenbækaarbogen, Ribeaarbogen, Jyske Aarbog og Annalerne fra Esrom; endelig har ogsaa Peder Olsen og Ærkebispekrøniken fra Lund (Scr. min. II, p. 113) en Bemærkning herom.

med norsk Hjælp, bygger en Borg paa Hjelm; omtrent samtidig opfører Grev Jacob ogsaa en Borg i det nordlige Halland; Kongens Fjender har altsaa nu to faste Punkter inden for selve Rigets Grænser.

Har Ærkebiskoppen haft Forbindelse med Nordmændene og de landsforviste danske Stormænd? Har han modarbejdet Kongens Udenrigspolitik [4])?

Første Gang Jens Grand efter sin Hjemkomst blander sig i politiske Forhold, er vistnok, da han i Aaret 1290 har Føling med Grev Jacob og andre af de fredløse. Flere Steder i Procesakterne taler om, at Grev Jacob bygger sig en Borg i Hunehals i Nordhalland paa en Grund, der tilhører Lundekirken [5]). Jens Grand siges at have overdraget Grev Jacob dette Stykke Land; hans Handling er til stor Skade for Kongen og Riget. Dette synes at være foregaaet i Aaret 1290, thi af et Brev, udstedt den 11. August 1292 af den norske Konge og hans Broder, fremgaar det, at Slottet nu maa være færdigbygget; det maa derfor være paabegyndt før dette Aar og sandsynligvis allerede i 1290 samtidig med det norske Togt mod Danmark; 1291 hører vi derimod ikke Tale om noget Angreb. Da vi ikke kan tænke os Grev Jacob i 1291 ganske roligt komme til Halland og paabegynde sit Byggeforetagende, er den rette Sammenhæng aabenbart den, at da Nordmændene i 1290 trak sig tilbage, har de dels været Marsk Stig behjælpelig med at sætte sig fast paa Hjelm, og dels har de haft en Sammenkomst med Ærkebiskoppen, der derefter afstaar dem en Del af Lundekirkens Jord, beliggende i Rigets allernordligste Egn; paa denne Plads er Grev Jacob saa begyndt at opføre sin Borg [6]). Som Munch [7]) bemærker, behøver Grands Handling ikke at tyde paa manglende Patriotisme, den er et Skridt i Retning af fredelige Forhold; saa længe de fredløse uretfærdigt holdes uden for Rigets Grænser, kan der nemlig ikke komme Fred. Men naturligvis virkede Ærkebiskoppens Handling ødelæggende for Regeringens Politik.

---

[4]) Jeg maa her indskyde den Bemærkning, at naar jeg nedenfor forsøger at rekonstruere de følgende fire Aars Begivenheder, kan Kronologien ikke blive helt sikker, da Procesakterne ikke er ordnet kronologisk; Magister Martin gaar i sit Indlæg frem efter de forskellige Led i Jens Grands Ed; derimod synes Akterne fra Processen i 1299 at tage mere Hensyn til Kronologien.

[5]) Cf. Acta p. 175, 182, 221, 230 og 284.

[6]) Efter Munch p. 103 Anm. 3 tyder ogsaa Udtrykket a predicto tempore Acta p. 221, der maa hentyde til Jens Grands Hjemkomst, paa, at Overdragelsen til Grev Jacob har fundet Sted allerede 1290.

[7]) p. 103.

Dernæst maa det understreges, at det ikke blot drejer sig om en politisk eller personlig Uoverensstemmelse mellem Ærkebiskoppen og Kongen; hele Sagen er af indgribende retslig Karakter.

Ærkebiskoppen kan efter Kirkeretten frit overdrage dette Stykke Jord til Grev Jacob; han kan disponere over sin Kirkes Gods uden at spørge Kongen; hvad der en Gang er givet til Kirken, er Guds Ejendom, og gør Lægmænd Krav herpaa, begaar de sacrilegium.

Efter dansk Retsopfattelse har Grand paa to Punkter krænket Kongens Ret. For det første har han ladet Grev Jacob, en af Rigets Fjender, besætte et Stykke af den danske Kirkes Jord uden Kongens Samtykke. Efter germansk Opfattelse er Kongens Tilladelse nødvendig ved alle Gaver, Salg og Forandringer af Kirkegodset. At Kongen skal bekræfte Overdragelse af Kirkegodset skyldes, at saadanne Forandringer jo ogsaa ændrer Kronens Rettigheder og Indtægter, for hvilke Kongen er ansvarlig [8]). Der er Grund til at tro, at noget lignende ogsaa gælder for det danske Kirkegods; netop Erik Menved synes at have blandet sig i Kirkens Godstransaktioner [9]).

Dernæst er Ærkebiskoppen Aarsag til, at der paa dansk Grund bygges en Fæstning uden Kongens Tilladelse. Efter dansk Opfattelse har Kongen som Landets Krigsherre Ret over alle Fæstninger og Eneret til at anlægge nye. Alle Byer og Fæstninger, der er i Privateje, er netop overdraget ved Gavebreve eller stiltiende Sanktion fra Kronen, saaledes f. Eks. Aahus, der tilhører Lundekirken. Iøvrigt har der tidligere været Strid herom, idet Kong Kristoffer klager over, at Jacob Erlandsen har anlagt nye Fæstninger uden hans Tilladelse [10]).

Endelig maa tilføjes, at Biskoppen efter Kirkeretten ikke egenmægtig kan disponere over Kirkegodset; efterhaanden faar Kapitlerne en saadan Magt, at deres Samtykke er nødvendigt. At Jens Grand i hele sin Holdning over for Kongen har Kapitlets Støtte, fremgaar af Acta p. 285 § 15, hvor Kongen netop bebrejder Provsten og Kapitlet, at det gør fælles Sag med Ærkebiskoppen [11]).

---

[8]) Se herom Ficker § 34. — En Dom i 1255 over en Abbed lyder: quod nec vendere, nec alienare aut distrahere seu donare potest aliqua feuda vel bona sui monasterii non requisito consensu nostro et sui capituli et obtento, Ficker p. 138.

[9]) Cf. Acta p. 289 § 7, se ogsaa Kongens Svar herpaa p. 296.

[10]) Acta p. 31 § 11; Steenstrup p. 119—21.

[11]) Se ogsaa p. 284 L. 30 f.

3. 1291. Aaret 1291 synes at være ret fattigt paa ydre politiske Begivenheder. Vi hører ikke om noget samlet norsk Angreb paa Danmark, Aarbøgerne er tavse; Forholdene i Landet synes rolige [1]).

Men omend Ufreden ikke direkte kommer til Udbrud, arbejder den dog under Overfladen. Paa Hjelm og Hunehals søger Kongens Fjender at udbygge deres Støttepunkter. Hertil skal der naturligvis bruges Penge, og det er aabenbart omtrent til dette Tidspunkt, der hentydes, naar Magister Martin — som Svar paa Ærkebiskoppens Beskyldning mod Kongen for Møntforringelse [2]) — retter den Anklage mod de to Borges Beboere, at de har indfanget kongelige Møntmestre og faaet dem til at slaa falsk Mønt, som de derpaa sætter i Omløb; herved forringes Landets Møntværdi [3]). Selvfølgelig maa alene det at slaa falsk Mønt betragtes som en Forbrydelse, men hertil kommer, at det ifølge J. L. III, 65 er strengt forbudt at slaa Mønt uden kongelig Tilladelse [4]).

I kirkelig Henseende er Aarets vigtigste Begivenhed Provinskonciliet i Roskilde, hvor Vejlekonstitutionen fornyes; ogsaa dette er et Udtryk for, at de fredelige Forhold i 1291 kun er Stilheden før Stormen.

4 1292. Danehoffet. Hdf. af 1282 bestemmer, at der skal holdes Danehof een Gang hvert Aar; dette er, saa vidt man kan skønne, blevet overholdt i disse Aar. Ogsaa i 1292 holdes der Danehof; dette synes at fremgaa at Kongens Brev af 25. August [1]) til Borgerne i Ribe. Brevet er udstedt i Nyborg, hvor Danehofferne jo holdes. Enkedronningen, Biskoppen af Aarhus, Peder Nielsen og et Par Adelsmænd underskriver Brevet; ogsaa Jens Grand synes at opholde sig paa disse Egne; at han ikke er Medunderskriver, skyldes formentlig, at Kongen har sendt ham bort i særlig Mission, cf. nedenfor. — Hvorom har Danehoffets Forhandlinger drejet sig?

---

[1]) Efter Munch p. 109 er der endog saa fredelige Forhold, at Kongen og Enkedronningen kan foretage en Rejse til Estland; denne Oplysning har Munch fra Suhm XI, p. 103, der omtaler et Brev, som Kongen udsteder d. 18. Juli i Reval; dette Brev er imidlertid ikke udstedt i Reval, men i Ribe, cf. D. D. 2 R. IV Nr. 15.

[2]) Acta p. 165.

[3]) Acta p. 175.

[4]) Steenstrup p. 224.

[1]) D. D. 2 R. IV Nr. 82.

Et af de Spørgsmaal, der har optaget Kongen mest, har været Kongefrændernes Krav paa Len. Da endvidere Kongen er blevet myndig omtrent paa denne Tid, har han, som flere Ting synes at vise, gennem sin Drost, Skjalm, fremsat Krav paa Øerne Als, Ærø og Femern. Endvidere har vistnok Hertug Valdemars Broder, Erik Langben, gjort Krav paa Langeland m. m. efter sin Farbroder Abel Abelsøn af Svendborg. Der er faldet stærke Ord; Sindene har været ophidsede; det hele synes at ende med Kaos, og herunder er Drost Skjalm blevet dræbt af Hertug Erik. At der paa denne Tid er Strid mellem Kronen og Hertugerne Valdemar og Erik, fremgaar ogsaa af, at man ved Hindsgavl-Freden 1295 giver Erik Langben Langeland [2]). I Procesakterne klages der over de urolige Tider, der er en Følge af de fredløses og Ærkebiskoppens Forstyrrelser; det fortælles, hvorledes Drost Skjalm dræbes om Natten, medens han ligger og sover i sin Seng [3]). At dette Drab skal henføres til 1292 fremgaar af flere af Aarbøgerne [4]). Selve Datoen for Drabet er den 23. August, hvilket fremgaar af Liber daticus Roskildensis [5]); her faar vi ogsaa den vigtige Oplysning, at Drabet foretages af Hertug Erik Langben af Langeland. Flere af Kilderne fortæller, at Drabet foregaar i Kongens Nærværelse, og da det finder Sted den 23., og Kongen, som ovenstaaende Brev viser, er i Nyborg den 25., kan man heraf slutte, at Drosten er blevet dræbt paa Danehoffet 1292. Det fremgaar af Procesakterne, at Kongen ved Drostens Død har lidt et alvorligt Tab.

Paa Danehoffet har man endvidere drøftet, hvad man skulde foretage sig mod de fredløse og Nordmændene.

Ærkebiskoppen, der i Kraft af sin Stilling har Pligt til at deltage i Danehoffet, har, som vi ovenfor saa, ikke været tilstede under hele Danehoffet. Det er aabenbart paa denne Tid, han fører Forhandlinger med de fredløse. Under Processen i Rom beskyldes han for at staa i Forbindelse med Kongemorderne og gøre Forsøg paa at faa dem tilbage til Danmark, hvorved han jo bryder fjerde Artikel i sin Ed til Kongen. Derefter nævnes det diplomatiske Hverv, som Kongen har paalagt ham; han bliver sendt til Viborg for paa Kongens Vegne at

[2]) Efter Detmar (Ellen Jørgensen: Erik Glipping p. 240) skete dette allerede i 1293.

[3]) Acta p. 176.

[4]) Annal. p. 126, 142, 154, 210.

[5]) Otto p. 58.

føre Forhandlinger der; men paa denne Rejse har han hver Nat Samtaler med Marsk Stig og hans medskyldige, de følges med ham lige til Middelfart, omtrent tre Dagsrejser, og forhandler med ham som med en god Ven om deres Tilbagevenden; dette har Kongen faaet bekræftet af flere [6]). Mod denne Klage har Ærkebiskoppens Sagfører intet særligt at fremføre [7]).

Jens Grands Rejse til Viborg og hans hemmelige Samtaler med Marsk Stig maa henføres til denne Tid. At vi træffer Ærkebiskoppen saa langt fra sit Stift, passer godt med hans Deltagelse i Danehoffet, der falder paa denne Tid. En anden Grund til at sætte denne Begivenhed til 1292 er Marsk Stigs Død i 1293 [8]).

Hvad man iøvrigt har foretaget sig paa dette Danehof, ved vi ikke. Maaske har Hertugernes og Ærkebiskoppens Holdning gjort de kongeligtsindede saa forsigtige, at de ikke engang har truffet Bestemmelse om Ledingsopbud; i hvert Fald hører vi ikke om Ledingsopbud dette Aar. Maaske har man slaaet sig til Ro med, at Norge hverken dette eller det foregaaende Aar havde Leding ude mod Danmark, og man har da vovet at se Tiden an til næste Aar, idet man til den Tid vilde overveje, hvorledes man skulde komme de fredløse til Livs; til denne Politik havde jo Peder Nielsen Hoseøl, der ganske vist var traadt tilbage som Drost i 1289, bundet den unge Konge og Regeringen.

5. 1293. Varø-Konferencen. I Begyndelsen af dette Aar synes det at være Regeringens Hensigt at skabe Ro og Fred i Landet. Et Bevis herpaa er f. Eks. Kongens Ønske om at faa Smaatrætter bragt ud af Verden, cf. hans Brev af 5. Feb. 1293 [1]), hvori han udleverer Sorø Kloster noget Gods, som det i længere Tid har ejet ifølge Testamente; Godsets Ejer, Lave Lavesen, vilde ikke overlade Klostret det, men da denne senere ved Majestætsforbrydelse har forbrudt sin Ejendom til Kronen, bliver Sagen endnu mere kompliceret; Kongen viser nu Munkene sin Velvelje ved at overdrage dem, hvad de retmæssig har Krav paa. Tilstede i Næstved er: Kongen, Enkedronningen, Ærkebiskoppen, Biskop Jens Krag af Roskilde, Kongens Broder Hertug Kristoffer, den

[6]) Acta p. 181.

[7]) Acta p. 195.

[8]) Cf. Aarbøgerne, Annal. p. 141, 167, 148, 154; Peder Olsen, p. 210, har fejlagtigt 1294.

[1]) D. D. 2 R. IV Nr. 93.

tidligere Drost Peder Nielsen Hoseøl, den tidligere Prior i Antvorskov, Henrik, og flere andre.

Trods de Gnidninger, der indtil denne Tid har været mellem Ærkebiskoppen og Kongen, er det altsaa paa ingen Maade saadan, at de ikke kan være i Stue sammen. Ligeledes træffer vi ogsaa her Jens Grand i Selskab med Kristoffer, der kun et Aars Tid senere skulde fængsle ham. Et andet Bevis paa, at Ærkebiskoppens Forhold til Kongen endnu er forholdsvis godt, er, at han i denne Sommer benyttes i en vigtig diplomatisk Sendelse. Hertil kommer, at Enkedronning Agnes nu gifter sig med Grev Gerhard og forlader Landet; da hun hele Tiden synes at have været uvillig stemt over for Jens Grand, er det sandsynligt, at hendes Bortrejse har givet Mulighed for et bedre Forhold mellem Erik Menved og Ærkebiskoppen.

Fra Næstved er Kongen aabenbart taget til Danehof i Nyborg [2]). Af de følgende Begivenheder synes det at fremgaa, at Danehoffet, maaske paa Jens Grands Tilskyndelse, har været stemt for at prøve at forhandle sig til Rette med Nordmændene.

Kongens Fredsvilje fremgaar tydeligst af den vigtigste Begivenhed i dette Aar: Konferencen i Varø [3]). Denne finder Sted engang i Løbet af Sommeren; den omtales flere Gange i Procesakterne [4]); men desværre kender vi ikke det nøjagtige Tidspunkt for dette for Fredens Genoprettelse saa vigtige Møde; dog maa det naturligvis være før de voldsomme Begivenheder, der det følgende Aar skulde føre til Ærkebiskoppens Fængsling. De øvrige Kilder er lidet oplysende. Krøniken 1268—1523 fortæller om Aaret 1292:

> *Parlamentum ordinatum Wattherhøe, in quo congregati fuerunt reges, scilicet Daniæ & Norvegiæ, cum multis navibus & exulibus* [5]).

Der er næppe nogen Grund til at sætte Mødet til 1292 efter denne upaalidelige Kilde. Naar Peder Olsen [6]) taler om et Varø-Møde i 1283, er det enten et andet Møde eller en Fejldatering af dette. Forf.

---

[2]) Cf. Brevet af 16. Marts, udstedt i Nyborg, D. D. 2 R. IV Nr. 99.

[3]) Varderhø (Varø, Varberg) er beliggende i de nordlige Halland, cf. Munch p. 113 Am. 1 og P. v. Møller: Bidrag til Hallands Historie p. 4 f.

[4]) Acta p. 181, 222, 229, 236, 282.

[5]) S. R. D. VI, p. 223 (cf. IX, p. 783, Sp. 2 (rect. 1293?)).

[6]) Annal. p. 209.

nævner den danske Konge som Deltager i Mødet, men hans Meddelelse synes at være en Afskrift af den citerede Krønike. Huitfeldt, der i sin Danmarks Riges Krønike daterer Mødet til 1297 [7]), fortæller, at den danske og norske Konge mødtes her for at forhandle om Fred, men det blev til intet. Hvorfra Huitfeldt har sin Viden, er uklart, men formodentlig er det fra nogle nu tabte Kilder. Vi kan saaledes, alle Forhold taget i Betragtning, fastholde Aaret 1293, der desuden i høj Grad har de »indre Vidnesbyrd« for sig.

Efter Procesakterne synes den danske Konge ikke at have været tilstede ved Forhandlingerne; Ærkebiskoppen er udset til at være hans Repræsentant; dog kan Erik Menved jo godt have været i Varø, uden at han derfor behøver at deltage i Forhandlingerne. Munch [8]) forkaster Procesakternes Meddelelse om, at Kongen ikke havde mindste Anelse om, at Jens Grand paa dette Tidspunkt pønsede paa Rigets Undergang, men tillidsfuldt sendte ham til Mødet i Varø. Saa stor kan Tilliden næppe have været, mener Munch, men Ærkebiskoppen har formodentlig givet sig Mine af oprigtigt at ønske Fred, hvilket kunde være ganske rimeligt, om han end ikke delte Kongens Interesser, og desuden var hans Stilling af den Beskaffenhed, at han maatte anses for selvskreven til Fredsmægler.

Dette sidste er rigtigt; efter Kirkens Opfattelse er det ganske naturligt, at Ærkebiskoppen søger at genoprette Freden mellem de to Konger. Men hertil kommer, at Erik Menved har Grund til at vente, at Jens Grand vil føre Forhandlinger til Fordel for Riget. De tyske Bisper havde Pligt til at yde Kejseren Raad og Hjælp i vanskelige Forhold, bl. a. »die Verpflichtung, im Dienste des Reichs Gesandtschaftreisen auf eigene Kosten unternehmen zu müssen [9]).« Efter Erik Menveds Mening paahviler der ogsaa Jens Grand saadanne Forpligtelser, cf. Acta p. 285 § 14. Grand føler sig imidlertid ikke bundet af Regeringen og dens Politik, men søger ud fra sin kirkelig-hierarkiske Indstilling at skaffe fredelige Forhold til Veje, hvilket efter hans Opfattelse kun kan ske ved de fredløses Tilbagevenden.

Da den norske Konge endnu d. 29. Juni er i Bergen, og da hans Broder Hertug Haakon allerede d. 24. Aug. har indledet Fjendtlig-

---

[7]) I, p. 304.
[8]) p. 113.
[9]) Ficker p. 403.

hederne og nu befinder sig i sydjyske Farvande, maa Mødet finde Sted inden for nævnte Tid. Den danske Konge er d. 18. Maj i København, d. 21. Juli i Roskilde og d. 8. og 9. Aug. atter i Roskilde [10]); i og for sig er der altsaa intet i Vejen for, at Kongen, som den citerede Kilde vil vide, kan have været i Varø.

Vi kommer nu til Spørgsmaalet: Hvad er der foregaaet i Varø? Desværre har vi kun den ene Parts Fremstilling af dette vigtige Møde. Under Processen i Rom retter Kongens Kansler, Magister Martin følgende Beskyldning mod Ærkebiskoppen:

> *Item... idem archiepiscopus, cum missus fuisset ex parte juvenis regis Dacie Wortherø ad placitandum cum dominis rege et duce Norvegie, collusionem fecit cum eisdem persuadens ipsis, quatinus nunquam cum rege Dacie pacem facerent nisi prius supradictis nobilibus occisoribus regis restitutis* [11])

Hertil svarer Rainald ganske kort: ... respondet se non credere esse verum, prout proponitur [12]).

Da Varø-Mødet er saa vigtigt for Forstaaelsen af Striden mellem Kronen og Ærkebiskoppen, vil jeg ogsaa citere den udvidede Form, Klagen faar under Isarns Forligsforsøg i København.

> *Item dicimus, quod, cum predicta penitus ipsum dominum nostrum laterent et de ipso archiepiscopo confideret plenius, ipsum misit Wartherø ad placitandum cum rege Norvegie super pace inter ipsum dominum nostrum et regem Norvegie ac concordia reformanda, ipse archiepiscopus in subversionem suam ac regni ac favorem hostium predictorum dictum regem induxit ac eciam informavit, quod nullo modo pacem et concordiam secum faceret vel haberet, maxime sine occisoribus supradictis, sed cum ipsis occisoribus invaderet ipsum et regnum promittens ei contra ipsum in hac parte consilium, auxilium et favorem* [13]).

Da Ærkebiskoppens Fuldmægtig, Rainald, sætter Spørgsmaalstegn ved Magister Martins Fremstilling, er den aabenbart ikke helt objek-

[10]) Cf. D. D. 2 R. IV Nr. 114, 108, 111—13.
[11]) Acta p. 181 L. 29 f.
[12]) Acta p. 195 L. 5 f.
[13]) Acta p. 282 § 3.

tiv. Ved denne Opfattelse bestyrkes man ved en nærmere Betragtning af det sidste Citat, thi naar det her siges, at Kongen, da han sendte Jens Grand til Varø, var fuldstændig uvidende om dennes Holdning over for Nordmændene og de fredløse, saa er dette urigtigt; de foregaaende Aars Begivenheder maa have belært ham herom; allerede før han blev Ærkebiskop, var han jo mistænkt for at staa i Forbindelse med de landsforviste. Det virkelige Forhold er nok dette, at Jens Grand er sendt afsted »super pace ac concordia reformanda«; der kan da tænkes følgende to Forklaringer:

1. Jens Grand har virkelig faaet Bemyndigelse til at slutte Fred med Nordmændene paa de Vilkaar, at de saakaldte Kongemordere vender tilbage og faar de beslaglagte Godser udleveret, samt at den norske Konge faar den Arv, hans Moder har i Danmark. Herved vilde der komme Fred mellem de to Lande, og ogsaa for Ærkebiskoppen vil det være en gunstig Overenskomst, idet der nu vilde komme en fredelig Tid, hvor Kirken kunde forhandle med Kronen om Udvidelse af sin Immunitet og sine Rettigheder. Umiddelbart efter denne Aftale sker der imidlertid et Omslag i den danske Regerings Holdning, idet den Politik, der repræsenteredes af Peder Nielsen [14]), og hvis ivrigste Talsmand nu er Aage Jonsen, faar den afgørende Indflydelse og derfor annullerer Varø-Overenskomsten. Dette betragter Nordmændene naturligvis som et Brud paa alle Fredsløfter, og Krigen begynder igen. Jens Grand forsøger forgæves at opretholde Overenskomsten. Regeringens ledende Mænd forsøger at befri sig for det Ansvar, som de har paadraget sig, ved at udsprede løgnagtige Beskyldninger mod Ærkebiskoppen for statsfjendtlig Virksomhed. For at dette kan træde tydeligere frem, undlader man at fortælle, at ogsaa Kongen var tilstede ved Mødet. Man faar herved det Indtryk, at Erik Menved har været fraværende og blindt stolet paa Jens Grand.

2. Den danske Regerings Repræsentant er Ærkebiskoppen; hans Opgave er at slutte Fred og standse de ødelæggende norske Togter mod de danske Kyster; Spørgsmaalet om de fredløse har der i danske Regeringskredse ikke været Enighed om; i hvert Fald har Jens Grand ikke haft Kompetence til paa Regeringens Vegne at garantere deres Tilbagevenden. Paa Konferencen optræder den danske Udsending imid-

---

[14]) Skønt denne i 1289 havde trukket sig ud af aktiv Politik, synes han efter Diplomerne at dømme stadig at opholde sig i Kongens Følge.

lertid mere som kirkelig Fredsmægler end som Repræsentant for sin Regering. Til de Fredsbetingelser, som Nordmændene stiller, hører ogsaa de landsforvistes Tilbagevenden; Grand gaar ind paa disse Betingelser, fordi han indser, at der ikke kan komme fredelige Forhold, saalænge de tvinges til at flakke om i Udlandet. Da Kravet om Dronning Ingeborgs Arv er en uomgængelig Forudsætning for Freden, lover han ogsaa, at det skal blive opfyldt. Da den danske Regering faar Meddelelse om den Overenskomst, der er sluttet, føler den sig ført bag Lyset og bebrejder Ærkebiskoppen, at han ikke har hævdet sin Regerings Synspunkter; man beskylder ham for at nære Sympati for de fredløse og konspirere med dem om Landets Ødelæggelse; Jens Grand har brudt sin Troskabsed til Kongen. At Nordmændene, da de opdager, at den danske Regering ikke vil overholde Fredsbetingelserne, atter angriber Danmark, er ikke vanskeligt at forstaa, og de Ulykker, der nu vælter ind over Landet, bidrager til at gøre Anklagerne mod Ærkebiskoppen endnu bitrere.

Omtrent saaledes maa efter mit Skøn Varø-Mødet og dets Følger forstaas. Jens Grands Kamp for det, der efter hans Mening tjener Fredens Sag, slaar altsaa fejl; Krigen begynder igen, og han har nu for Alvor paadraget sig Kongens Vrede; dog fortsætter han haardnakket ad den Vej, han er slaaet ind paa.

Nordmændene udbyder atter Leding. Flere Aarbøger fortæller, at den norske Konge dette Aar foretager sit tredie Togt mod Danmark [15]). Ogsaa flere Diplomer fortæller om Krigsfrygten og Usikkerheden hos Folket; f. Eks. bekræfter Kongen d. 9. Aug. Stralsunds Privilegier over hele Riget; kun de sædvanlige Afgifter skal betales; ingen insolitum thelonium [16]). D. 21. Juli tager han Nakskovs Borgere med Gods og familia under sin Beskyttelse [17]), d. 8. Aug. alle fremmede, der kommer til Ribe [18]). Ligeledes faar Roskildekirken d. 5. Nov. i Slagelse af Fyrst Witzlav af Rygen Løfte om, at han ikke vil foretage nogen »actiones« eller »causæ« mod Kirken, og han lover at forsvare dens

---

[15]) Næstvedaarb. (Annal. p. 126), ældre Sorøaarb. (p. 126), sjællandske Aarb. (p. 167), Ribeaarb. (p. 154); Lundeaarb.'s Bemærkning (p. 127) er et Indskud og angaar ikke dette Aar, cf. Anm. h.

[16]) D. D. 2 R. IV Nr. 112.

[17]) D. D. 2 R. IV Nr. 108.

[18]) D. D. 2 R. IV Nr. 111.

Rettigheder og Friheder [19]). Iøvrigt hviler denne Aftale, der bringer Kirken i Afhængighed af en verdslig Fyrste, ikke paa Kirkerettens Grund, thi efter den kanoniske Opfattelse skal Kirken ikke bede en Lægmand om Bekræftelse paa givne Privilegier og afkræve ham Løfte om ikke at foretage sig noget mod Kirken.

Skønt Nordmændene altsaa straks efter Varø-Konferencens Fiasko foretager Ledingstogt mod Danmark, hører vi dog ikke om store Ødelæggelser dette Aar; dette skyldes vel, at Ledingen først udbydes ret sent, og at Marsk Stig dør samme Aar, saa at han ikke kan gøre nogen Skade. Men Havene er usikre; Hertug Haakon strejfer om i sønderjyske Farvande, og i Vejle udsteder han d. 24. Aug. et Brev [20]), hvori han lover at tage Viborg-Kannikerne, der gaar og ryster af Skræk paa Samsø, under sin Beskyttelse. Krigsfrygten har grebet Folket; man venter, at Uvejret for Alvor vil bryde løs det følgende Aar.

6. 1294. Danehoffet. Denne Vinter er meget urolig for dem, der staar for Styret i Landet. Man venter nu, som det siges flere Gange i Procesakterne, Angreb fra Norge, saa snart Sommeren begynder; Krigsforberedelserne foregaar derfor med rastløs Aktivitet. Ovenfor er omtalt Regeringens Pengevanskeligheder; som et Udslag heraf saa vi Kongen optage et Laan paa 4800 Mark hos Ærkebiskoppen, ligesom det aabenbart er omtrent paa dette Tidspunkt, Kongen beslaglægger Kirkens Tiender. Men Folket og dets ledende Mænd er ikke enige; der er dybe Modsætninger, som først nu for Alvor gør sig gældende. At Jens Grand ikke mener at kunne tage Del i Krigsforanstaltningerne, er forstaaeligt; men herved kommer han i Strid baade med den unge Konge og med mange krigsbegejstrede, norskfjendtlige danske Stormænd. Det fremgaar af Procesakterne, at han længe før sin Fængsling har været dybt uenig med mange af Regeringens ledende Mænd [1]); man har aabenbart søgt at tale ham til Fornuft, og ved Sammenkomster af Rigets Stormænd er hans politiske Holdning blevet drøftet. Ved en saadan Lejlighed beskyldes han for at være fremkommet med den Udtalelse,

[19]) D. D. 2 R. IV Nr. 115.
[20]) D. D. 2 R. IV Nr. 114.
[1]) Cf. Acta p. 168 L. 14—16; p. 169 L. 13—16, L. 29.

at det var ham ligegyldigt, om Hertug Valdemar af Sønderjylland eller en Jøde eller en Saracener eller en Hedning eller selve Djævelen regerede i Danmark, naar blot ikke Kong Erik eller hans Broder var Konge der! [2]).

I disse bevægede Dage søger man naturligvis at afholde Danehoffet saa tidligt som muligt. Efter Hdf. af 1282 skulde det holdes ved Midfaste; men i Betragtning af alle de Begivenheder, som dette Aar fortæller om, nødes man til at antage, at det har fundet Sted noget tidligere, ja, der er endog Mulighed for, at det er blevet afholdt som et ekstraordinært Danehof allerede det foregaaende Efteraar; dog er der vel størst Sandsynlighed for, at Mødet er blevet henlagt til Begyndelsen af Foraaret 1294.

Om dette Danehof, der ikke er uden dramatiske Begivenheder, er vi ret godt underrettet. Den bedste Kilde er Procesakterne fra Forligsmødet i København 1299, hvor Kongens Fuldmægtige for den pavelige Legat opregner Klagerne mod Ærkebiskoppen; vi lader Kilderne selv tale:

> *Item dicimus, quod, cum ipse dominus rex intellecto, quod predictus rex Norvegie preparaverat se, naves suas et maximam hominum multitudinem armatorum ad predictam invasionem juxta consilium dicti archiepiscopi cum dictis occisoribus, ut premittitur, faciendam, ipsum archiepiscopum, episcopos et barones regni et eciam almue propter adeo magna et ardua negocia defensionis sue et regni de hostibus supradictis Nyborg vocasset, in quibus eorum consilium et auxilium erat plurimum oportunum, ipso domino nostro una cum ipsis existentibus in tractatu idem archiepiscopus ex abrupto et juris ordine pretermisso in subversionem suam et regni ac favorem hostium predictorum sine causa racionabili excommunicacionis sentenciam promulgavit in suum fidelem Akonem Jonesson, qui precipue sibi et regno in dictis negociis assistebat, per quam siquidem sentenciam adeo commovit et turbavit ipsum et alios convocatos, quod infecto negocio recesserunt in magnam conjusionem ipsius, prejudicium et gravamen* [3]).

---

[2]) Acta p. 183 § 20.
[3]) Acta p. 282 § 5.

Hvad der dernæst er sket, siges i det følgende:

> *Item dicimus, quod demum rex premonitus et cercior factus volens sibi et regno, prout erat possibile, providere et ad hec sibi sue non sufficerent facultates, sed indigeret consilio et auxilio suorum subditorum et incolarum regni, quos negocia contingebant, collectam indixit generalem, quam subditi et incole supradicti necessariam et racioni consentaneam estimabant et sibi liberaliter concesserunt. Archiepiscopus autem predictus in favorem hostium predictorum et subversionem suam et regni inhibuit subditis suis et Lundensi ecclesie, quos ab ipso in regno noscitur obtinere, ne sibi in necessitate huiusmodi subvenirent vel contribuerent in collecta supradicta* [4]).

Det, der er foregaaet paa Danehoffet, er altsaa, at man af Hensyn til Rigets Forsvar har besluttet at opkræve en ekstraordinær Afgift. De ekstraordinære Skatter paahviler ogsaa de privilegerede Stænder, altsaa ogsaa Gejstligheden. Da Ærkebiskoppen hævder, at Kirken og dens Mænd er fritaget for alle Afgifter til Staten, modsætter han sig med Næb og Klør denne »collecta generalis« [5]). Ledingsvæsenet har ikke saa stor Betydning mere, og i det 14. Aarh. forsvinder det helt [6]). Hæren bestaar nu af en særlig Stand, Herremændene og deres væbnede Følge. Jens Grand søger stadig at modsætte sig Krigsforberedelserne. En af de ivrigste af »Forsvarsvennerne« er Aage Jonsen; Grand mener at kunne hindre Krigen ved at uskadeliggøre denne Mand; derfor bandlyser han ham. At Bandlysningen har stor Virkning, indrømmer selv Kongen. Danehoffet kommer helt i Forvirring, og Forhandlingerne afbrydes, i hvert Fald for den Dag, ja, maaske afbrydes hele Danehoffet. Saa stor en Magt har altsaa Kirkens Straffe over de verdslige Stormænd, at Bandlysningen standser Hoffets Forhandlinger; Ærkebiskoppen har her et virksomt Hjælpemiddel for sin Politik.

Maaske er det ogsaa paa dette Danehof, at Erik Menved har anmodet Jens Grand om at bandlyse Faderens Drabsmænd, saaledes som

---

[4]) Acta p. 283 § 6.

[5]) Denne »collecta« og Kongens Forsøg paa at beskatte Gejstligheden skal nedenfor nærmere omtales.

[6]) Poul Johs. Jørgensen p. 348 ff.

Ærkebiskoppens Forgængere og Landets øvrige Prælater har gjort ifølge Bemyndigelse fra den pavelige Legat Johannes af Tusculum. Grand nægter imidlertid at efterkomme dette Ønske, idet han gør gældende, at disse Mænd ikke er dømt efter nogen Lov, »skønt alle dog ved,« siger Kongen til sidst, »at det modsatte er Tilfældet«[7]). Ærkebiskoppens Svar gaar ud paa, »quod super hoc nunquam fuit requisitus, prout recolit; hoc tamen recolit, quod, qui hoc fingit, eum super hoc coram rege et multis aliis increpavit, licet male[8]). Muligvis har dette Spørgsmaal spillet en langt større Rolle, end man faar Indtryk af gennem Procesakterne. Ifølge M. Matthiæ: Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, der maaske bygger paa selvstændige, nu tabte Kilder, synes det at være et Hovedpunkt i Striden[9]); det hedder her p. 91:

> *Interim Rex Ericus sumo id egit studio, ut patris interfectores á Pontifice quoq; Romano excommunicarentur, id quod facile á Pontifice impetravit.*
>
> *Jussus autem Archiepiscopus Johannes á Pontificis per Daniam & Germaniam sub id tempus Legato Domino Tusculano, de quo prius dictum sententiam excommunicationis inter suos denuo publice promulgare, pertinaciter renuit, & alioquin multa designavit, officii prætextu, quibus & se magis suspectum Regi reddidit, & Regem ipsum ac hujus fratrem ad indignationem majorem provocavit.*
>
> *Unde factum est, ut...* og derefter kommer en Fremstilling af Fængslingen.

Medens denne Opfordring til Bandlysning af de fredløse efter Procesakterne passende kunde henføres til dette Danehof eller Tiden deromkring, skulde Jens Grand efter dette Citat have faaet Befalingen til at bandlyse af den pavelige Legat Johannes fra Tusculum; men da denne har forladt Landet paa dette Tidspunkt, hans sidste Brev er fra 1287, skulde hans Henvendelse til Grand være foretaget før Ærkebispevalget. Der foreligger altsaa en Fejldatering hos Mathias, men

---

[7]) Acta p. 182.

[8]) Acta p. 195.

[9]) Naar jeg fremdrager dette Skrift, skyldes det Erslevs Bemærkning Rep. IV, p. 16 Anm. 1, der tillægger Skriftet en vis Kildeværdi.

det interessante er, at han gør Spørgsmaalet om de fredløse til et Kardinalpunkt i Striden.

Hvad vil den Bandlysning, som Kongen forlanger, komme til at betyde? Hvorledes virker Ekskommunikationen i den faktiske Situation?

Excommunicatio [10]) betyder Udelukkelse af Kirkesamfundet og alle kirkelige Handlinger; desuden er det forbudt andre at omgaas en ekskommuniceret; nogle af Kanonisterne forsøger endog at faa den Forordning vedtaget, at den, der bryder dette Forbud, selv paadrager sig Bandet, og det lykkes dem at faa Bestemmelsen indført i Liber sextus (dog faar den ekskommunicerede senere Lov til at omgaas Ægtefælle, Børn og Tyende). P. Gr. a. den gejstlige Jurisdiktions Udvidelse kommer Ekskommunikationen efterhaanden til at betyde et fuldstændigt »Tab af alle de borgerlige Rettigheder«.

Af Kongens ovenfor citerede Udtalelse ses, at den verdslige Dom over de for Kongemordet anklagede er blevet efterfulgt af den gejstlige, excommunicatio [11]).

Derefter er Bandlysningen blevet meddelt i Domkirkerne og Sognekirkerne og paa andre offentlige Steder; men efter kanonisk Ret faar den ikke derved større Gyldighed, og en senere Gentagelse, som Kongen kræver, giver heller ikke større Retskraft. Hvad er da Aarsagen til, at Kongen ønsker Bandlysningen gentaget? Gentagelse af Ekskommunikation er et ret kendt Fænomen, der staar i Forbindelse med Skærpelsen af Straffene for Omgang med ekskommunicerede. Ønsket om Ekskommunikationens Fornyelse skyldes altsaa, at man ønsker at bekendtgøre, hvem de ekskommunicerede er, saa Folk kan tage sig i Agt og holde sig borte fra dem. Kongens Henstilling til Ærkebiskoppen er derfor velbegrundet; var den blevet fulgt, var det paany blevet indskærpet Folket, at det ikke maatte have noget med de fredløse at gøre; disses Indflydelse var da blevet stærkt hæmmet og deres Ophold i Landet vanskeliggjort. Det maa huskes, at vi beskæftiger os med en Tid, da Kirkens Betydning i Hverdagslivet næppe kan vurderes højt nok. Det er derfor et meget stort Ansvar, der hviler paa Jens Grand; at han p. Gr. a. sit Syn paa Kongemordet ikke kan efterkomme Kongens Ønske, er en Selvfølge.

I Stedet for at bandlyse de fredløse, retter Ærkebiskoppen Band-

[10]) Hinschius V, p. 1 ff.

[11]) Cf. Holberg: Konge og Danehof p. 254.

straalen mod en af Kongens første Mænd: Aage Jonsen, Drosten! Hvad berettiger Jens Grand til at foretage et saadant Skridt? Munch mener, at der i Varø er truffet den Aftale, at den, der bryder Overenskomsten, skal bandlyses; der maa foreligge en saadan Aftale for at give Jens Grand Ret til at gaa frem, som han gør. Hertil er dog at bemærke, at vore Kilder intet kender til en saadan Aftale; desuden maatte han vente, at Grand vilde henvise hertil som Forklaring paa sin Handling. Et andet Citat fra Procesakterne er mere oplysende:

> *Item prefatus archiepiscopus ad iniquam juris ipsius domini regis et regni diminucionem aspirans per inducciones illicitas regis seducendo fideles contra fidelitatem, in qua sibi tenetur, veniens et ipsos venire compellens nobilem virum dominum Petrum Jonesson fidelem suum et nonnullos alios fideles regis vasallos ex excommunicationis sentencia nisus est compellere, ut a fidelitate sua temeritate propria recedentes ipsum recognoscerent dominum ac eidem fidelitatis facerent juramentum in regis prejudicium et gravamen* [12]).

Det ses heraf, at Jens Grand i disse bevægede Dage har søgt med alle Midler at undgaa Krigen; han prøver at overtale Kongens Mænd til at undlade at følge ham i Krig, ja, hvis dette ikke hjælper, truer han dem endog med Bandlysning. Sandheden i denne Sag og i Aage Jonsens Tilfælde, er aabenbart, at Ærkebiskoppen har opfordret disse Mænd til at svigte Kongens Politik; under Trusel om Band har han formanet dem hertil. Saaledes maa vi tænke os, det er gaaet til; efter kanonisk Ret er det nemlig ikke tilladt at bandlyse nogen, med mindre vedkommende i Forvejen er blevet formanet til Bod. Denne Praksis, som man søger at begrunde ud fra Skriften [13]) skyldes, at Boden nu bliver anvendt før Ekskommunikationen som et Middel til at undgaa denne, og Bandet bliver først brugt for at tvinge til Bodsydelse. Læren om denne monitio canonica bliver sanktioneret paa tredie Laterankoncilium 1179. Det er aabenbart en saadan Formaning til Bod, d. v. s. til ikke at deltage i Kongens Krigsforetagende, der ligger til Grund for Erik Menveds Paastand om, at Grand ved Bandlysning

[12]) Acta p. 284 § 12.

[13]) Mt. 18, 15; heraf Navnet monitio evangelica.

søger at faa Lensmændene til at svigte deres Herre. Aage Jonsen, der synes at være den ivrigste af de krigsbegejstrede, har ikke villet efterkomme Ærkebiskoppens Formaninger og er derfor blevet bandlyst. Men slet saa pludselig, som Kongen giver det Udseende af, er Bandstraalen vel næppe kommet [14]). Dog har Grand maaske ikke gjort noget stort Nummer af monitio, thi under Processen i Rom siger Kongen — som Svar paa Ærkebiskoppens Klage over, at den gejstlige Jurisdiktion ikke overholdes — at de gejstlige Domme afsiges meget hurtigt, og uden at Sagerne er blevet ordentlig behandlet.

Imidlertid kan Jens Grand dog ikke hindre »Mobiliseringen«. Begivenhederne følger nu hurtigt efter hinanden. Scenen forlægges til Skaane.

Kongen og hans Mænd tager med den Hær, der er blevet samlet, over til Skaane for at tilse de Befæstningsværker, som findes her, og i det hele taget sætte Landet i Forsvarstilstand, idet man er klar over, at der nu hvert Øjeblik kan ventes et fjendtligt Angreb. Ærkebiskoppen nægter stadig at deltage i Forsvaret og forbyder strengt sine Mænd at hjælpe Kongen; de maa end ikke forsyne Hæren med Levnedsmidler eller sælge til den. Ligeledes befaler han Mændene i de skipæn, som han har Herredømme over, at de ikke maa støtte Kongen mod de angribende Nordmænd.

Stor Interesse knytter der sig ogsaa til det danske Angreb paa Grev Jacobs Borg i Hunehals. Da de norske Togter viser, at Danmark maritimt er Norge underlegen, forsøger man at rette et hurtigt Angreb fra Landsiden mod den fjendtlige Fæstning i Halland. Kongen beder derfor sin største Vasal om at sende sine væbnede Krigere sammen med Kongens, for at de kan ødelægge Grev Jacobs Borg, saa Fjenden ikke skal have den som Operationsbasis for et Indfald

[14]) Vi ser her i mindre Stil gentaget, hvad der skete i Tyskland, naar Paven bandlyste den tyske Kejser og løste Undersaatterne fra deres Troskabsed til ham. Saa vidt er det ikke gaaet her; Jens Grand synes endnu at haabe paa en fredelig Løsning gennem en Konference. En interessant Parallel fra Norge nævner Munch i Det norske Folks Historie III, p. 715 f.: Ærkebiskop Peder forsøger 1226 at stifte Fred mellem Kong Haakon og Sigurd Nibbung; han truer endog enhver med Band, der øver Ufred, før der er afholdt en Forligskonference. Kong Haakon afviser Ærkebiskoppens Fredsforsøg og tilføjer: Men hvorledes det end gaar, saa skal Gud skifte mellem os og ikke Biskopper. Munch sammenligner (IV 2, p. 215) Ærkebiskop Peders Forhold til Kong Haakon med Ærkebiskop Jens Grands til Kong Erik Menved.

i Skaane. Jens Grand har aabenbart haft en ret stor Rytterafdeling til sin Disposition; i hvert Fald synes hans Svigten at være skæbnesvanger for den danske Krigsplan. Angrebet bliver slaaet tilbage, og Hæren lider et stort Tab; der er mange faldne, og Fjenden tager et stort Bytte.

Dette bevirker naturligvis, at Regeringens Taalmodighed m. H. t. Ærkebiskoppen nu nærmer sig Bristepunktet; men denne staar haardnakket fast paa sit Standpunkt og gør, hvad han kan for at lægge den kongelige Politik Hindringer i Vejen. Bølgerne gaar højt; Jens Grand er ikke bange for at give sin Menighed klar Besked. Han siger saaledes i en Prædiken i Domkirken, at han paa ingen Maade er forpligtet over for Kongen [15]). Striden mellem Kongen og Ærkebiskoppen bliver stadig heftigere. Ikke blot holder sidstnævnte sine egne Folk tilbage fra at deltage i Krigen; men han forsøger endog at faa Kongens Mænd til at desertere. Ja, endog om Enkeltpersoners Lydighedspligt opstaar der heftig Uoverensstemmelse; det drejer sig her om de umiddelbare Lensmænds Stilling. En af Ærkebiskoppens Mænd faar Paabud om at yde sin skyldige Krigstjenestepligt, »debita servicia«; men Grand forbyder under Trusel om Bandlysning enhver at kræve Krigstjeneste af denne Mand, idet han paastaar, at det er hans Mand. Med nogen Overdrivelse siger Magister Martin, at hvis Kongens Myndighed ikke er højere end Bispens, kan denne jo unddrage Kongen alle hans Mænd [16]). Netop Bandtruslen synes at være et virksomt Middel for Jens Grand, et Middel, som han benytter i stor Udstrækning. Vi hører saaledes, at han bandlyser nogle af Kongens Folk uden at følge Rettens Gang [17]). Jens Grand har aabenbart paastaaet, at disse alene ved at adlyde Kongens Krigsordrer vilde paadrage sig Bandet. Iøvrigt er der mange andre kraftige Beskyldninger, der sandsynligvis skal henføres omtrent til denne Tid. Ærkebiskoppen forsøger ikke blot ved Bandlysning at chikanere Regeringens Tilhængere, men lader endog Folk, der ligger paa Kirkegaarden og ikke i

---

[15]) Acta p. 180; ganske vist har Ærkebiskoppen vel gjort udførlig Rede for det Standpunkt, han mente at maatte indtage; men det ovenfor refererede er altsaa det, som de kongeligsindede Lundeborgere, der var kommet i Kirke netop paa denne Søndag, har faaet ud af Prædikenen.

[16]) Acta p. 183 § 17.

[17]) Acta p. 181 L. 8; disse Beskyldninger mod Jens Grand skal vel først og fremmest henføres til denne bevægede Tid.

levende Live er blevet anklaget eller bandlyst, grave op; Ligene bliver stoppet i en Sæk og kastet i Havet! Andre afpresser han ulovlige Afgifter. Til Gengæld farer Kongen ogsaa haardt frem mod Kirker og gejstlige: Kirkerne plyndres, Præster lemlæstes, fængsles, halshugges o. s. v. [18]).

Jens Grand nøjes imidlertid ikke med at hindre sine egne Mænd i at opfylde deres Forpligtelser mod Landets Konge; han foretager ligefrem et Modangreb. Paa et Sted lidt uden for Lund, der hedder Lerbækhøj, opholder Kongens Rettertingsdommere sig i Kongens Ærinde. Ærkebiskoppen lader nu en stor bevæbnet Skare rykke ud imod dem under »flyvende Faner og klingende Spil«; der tales i hvert Fald om en »tuba« [19]), og selve Lundekirkens Fane føres foran Skaren. Magister Martin mener, at det utvivlsomt var kommet til Kamp [20]), hvis ikke Guds naadige Forsyn havde hjulpet, idet Dommerne forholdt sig rolige [21]).

Det er klart, at Jens Grands Holdning er yderst farlig for Regeringen. Hver Dag er kostbar, og Forsinkelse af Krigsoperationerne kan blive skæbnesvanger. Grand bliver flere Gange anmodet om at komme til Kongen og yde ham Hjælp og Støtte i denne for Riget saa farlige Situation, eller ogsaa forklare ham de fornuftige Grunde, som han maatte have for ikke at yde Kongen den Tjeneste, som Ærkebiskoppen ifølge Sædvane og p. Gr. a. sit Len har Pligt til; men alt er forgæves. Da Nordmændene paa denne Tid virkelig synes at angribe, forstaar man, hvor farlig hele Situationen er. Ærkebiskoppens Holdning er af en saadan Art, at den ikke længere kan tolereres. Den unge Konge og hans Regering tvinges derfor til at sikre sig hans Person, selv om man er klar over det betænkelige i en saadan Handling. Fængslingen finder Sted den 9. April.

Jens Grands Fængsling.

Kilderne til Fængslingen er ret fyldige; vi har først og fremmest Procesakterne og Fængselskrøniken hos Huitfeldt; desuden er det jo

[18]) Acta p. 165 § 12.

[19]) ... »cum tuba et timpano« ... p. 181 L. 15—16.

[20]) »... magna strages hominum ...« p. 181 L. 18—19.

[21]) Acta p. 181 § 8; p. 284 § 11.

en saa opsigtsvækkende Begivenhed, at næsten alle Annalerne omtaler den. Om Aaret, 1294, er der ingen Uenighed. Der er ingen Grund til med Munch [1]) at tage Hensyn til islandske Annaler, der sætter Fængslingen til 1295, da vore danske Kilder alle er enige om 1294. Ligeledes kan der, trods Munch [2]), heller ikke være Uenighed om Dagen. Aarbogen til 1317, der er trykt hos Langebeck [3]), har »feria VI ante Dominicam Palmarum«; Fængselskrøniken: »Fredagen nest for Palme Søndag«. Hertil kommer Ribeaarbogen [4]), der har »feria sexta ante dominicam Palmarum«; da saaledes alle tre Kilder sætter Fængslingen til Fredag før Palmesøndag, er det sandsynligt, at denne Dato er den rigtige. Jens Grand er altsaa blevet fængslet Fredag den 9. April 1294 [5]).

Den udførligste Fremstilling af selve Anholdelsen er Fængselskrønikens levende og dramatiske Skildring, der dog utvivlsomt er farvet af sin Forfatters personlige Stilling til Striden:

Kongen og hans Broder, Hertug Kristoffer, opholder sig i Lund. Da nu Ærkebiskoppen den paagældende Morgen mellem Kl. 5 og 6 havde læst sin Messe i Domkirken, bliver Kristoffer sendt hen for at udspejde ham. Han kommer da til ham og siger: »Herre Fader, jeg mærker, at min Broder Kongen ikke er jer gunstig stemt; hvis I vil bruge mig dertil, saa vil jeg forsøge at forlige eder.« Ærkebiskoppen svarer: »Jeg ved ikke af, at jeg har fortørnet Kongen, hverken i Ord eller i Gerning; men hvis jeg er blevet bagtalt for ham, saa vil jeg gerne, om I vil hjælpe mig.« Allerede paa dette Punkt er Krønikens anonyme Forfatter ikke helt i Overensstemmelse med de faktiske Forhold, thi hvor uskyldig Jens Grand end er efter sin egen Opfattelse, kan han dog ikke, efter alt det, der er gaaet forud, være uvidende om, at Kongen er fortørnet paa ham. Det fortælles nu videre — man

[1]) p. 118 Anm. 2.

[2]) Munch citerer fejlagtigt Aarbogen til 1317 »feria secunda ante palmas«, og mener derfor, at Fængselskrønikens »Fredagen nest for Palme Søndag« er en forkert Oversættelse af den latinske Original, feria secunda ... er jo Mandagen før Palmesøndag. Ribeaarbogen nævnes ikke. Munch antager derfor, at Ærkebiskoppen er blevet fængslet om Mandagen. Helveg (I, p. 679) gentager dette.

[3]) S. R. D. II, p. 175.

[4]) Annal. p. 154.

[5]) En værdifuld Hjælp til at bestemme Datoer, Fester o. s. v. er Steenstrup: Tidsregning.

har Indtryk af, at det er et Øjenvidnes Beretning — at Hertug Kristoffer vilde til at gaa, men Jens Grand beder ham vente et Øjeblik; han vil forære ham en ringe Gave, om han da ikke vil forsmaa. Hertugen faar saa »et forgyldt, beslaaet Bøffelhorn, en beslaaet Gribklo og en stor kostelig Sølvskaal«. Kristoffer trækker sig takkende tilbage og beder Ærkebiskoppen vente et Øjeblik; han skal straks faa Svar. Jens Grand beder ham sige Kongen, at hvis han paa nogen Maade har fornærmet ham, er han villig til at bøde efter hans Vilje; dog mener han ikke at have forbrudt sig paa nogen Maade. Lidt efter kommer Kristoffer tilbage med en Afdeling Soldater og siger til Jens Grand, at Kongen nu venter paa ham nede i Gaarden. Ærkebiskoppen svarer: »Det er da kedeligt, at Kongen gør sig en saadan Ulejlighed; jeg vilde da gerne være kommet til ham paa hans mindste Bud.« Da Grand kommer ned i Gaarden, er der imidlertid ingen Konge at se. Han spørger derfor Kristoffer, hvor Kongen er, men faar som Svar: »Giff dig, du est fangen«. Anholdelsen sker efter Ordre fra Kongen. Hertugen tager nu Ærkebiskoppens Kniv, griber ham om Halsen og fører ham fangen til Landstinget; derpaa gaar han tilbage til Domkirken og griber Provst Jacob Lange, der ligger i Koret og læser sine gudelige Tider. Provsten føres nu ogsaa hen til Landstinget. Derpaa anbringes begge Prælater paa Heste, og deres Ben bindes sammen under Hestenes Bug. Hvor voldsom og raa en Behandling man har udsat de to højtstaaende Kirkens Mænd for, viser Punkt 1 i Ærkebiskoppens Klage under Processen i Rom, hvor det fortælles, at da Ærkebiskoppen var blevet fanget og lænket, binder man for at haane ham hans Ben sammen under Bugen af et gammelt Øg, medens Folk staar og ser til; Benene snøres saa haardt sammen, at han sprænges i Underlivet, og endnu mens Processen i Rom finder Sted, har han stadig Smerter efter denne umenneskelige Behandling.

De fangne føres nu i stor Hast til Helsingborg, hvor de kommer ombord paa Færgen; heller ikke her faar de nogen blid Behandling. Man kaster dem »nederst i Fergen, bag Hestene, oc de stode oc møgede paa dennem«. Efter at være ankommet til Helsingør anbringes Fangerne atter paa Hestene, og nu gaar det i flyvende Fart til Søborg Slot. Rejsen er i det hele taget lidet behagelig for de to gejstlige; at man desuden har afført Ærkebiskoppen hans almindelige Tøj og givet ham nogle underlige gamle Klæder paa, saa han ligner en Nar, gør naturligvis ikke Sagen bedre. Straks efter Ankomsten til Søborg bli-

ver Jens Grand anbragt nederst i Taarnet og lænket med store Bøjer, Lænker og Jernboldter, saa han er ude af Stand til at røre sig. Jacob Lange indsættes i et andet Rum, men straks næste Morgen føres han til Kalundborg Slot, hvor han bliver bundet med Jernlænker og Halsjern, som er »slagne i en Blok, saa svar som 8 Karle den ned bære kunde.«

»Det var stor Ynk, at de skulde fare saa ubarmhjertigt med de værdige Prælater og Klerke. De var begge Doctores Juris Canonici, og havde længe studeret i Valland og Frankrig, Gud til Lov og deres fædrene Rige til Ære, og det lagdes dem altsammen til Last.« Saaledes slutter Krøniken sin gribende Skildring af Fængslingen.

Foruden ved Fængslingen af de to højtstaaende Prælater begaar Kongen og hans Mænd ogsaa paa anden Maade Overgreb mod Lundekirken. Baade Fængselskrøniken, Procesakterne[6]) og Ærkebispekrøniken fra Lund[7]) fortæller, hvorledes Kongen foretager eller lader foretage Udplyndringer af Domkirken. Straks efter at Fangerne er blevet forsvarligt anbragt, tager man tilbage til Lund, bryder ind i Kirken, stjæler dens Bøger, Guld, Sølv, Ædelstene, Sølvfade, Skaale, Inventar af Sølv, møntet Metal, Klæder o. s. v. Alle tre Kilder meddeler, at Kongen og hans Følge bryder ind i Sakristiet og med Magt lukker den Kiste op, hvori Kirkens Privilegier fra Konger og Paver opbevares samt Gældsbeviser for Penge, der skyldes Kirken af Kongen og hans Forgængere og mange andre. Disse Dokumenter river man Seglene og Blykapslerne af, og Ærkebispekrøniken og Fængselskrøniken fortæller endog, at det hele samles sammen foran Alteret, hvor det brændes paa et stort Baal! Jens Grand tilføjer i sin Klage, at der desuden fra hans private Ejendom røves Bøger, Guld, Sølv, møntet Metal og forskellige andre Genstande til en samlet Værdi af 1400 Mark Sølv.

Kongens Sagfører, Magister Martin, mener dog, at denne Fremstilling af Kongens Indbrud i Sakristiet paa væsentlige Punkter er urigtig. Der er kun sket det, at Kongen, der havde hørt, at Ærkebiskoppen opbevarede Breve om Sammensværgelse med Kongemorderne, gaar ind i Kirken og beder Dekanen og Kannikerne vise ham de af Kirkens Breve, der angaar ham og hans Rige. Dekanen Olav aabner da Sakristiet og Kisten og viser Kongen flere Breve og Privile-

[6]) Ærkebiskoppens Klage Stk. 2, 3 og 4 (Acta p. 162 f.).
[7]) Scr. min. II, p. 112.

gier; det foregaar altsaa uden Tvang, og der er ikke herved paa nogen Maade tilføjet Kirken nogen Skade. Man bemærker, at Magister Martin ikke ser sig i Stand til at berette om nogen Afsløring af Ærkebiskoppens paastaaede landsforræderiske Korrespondance. Derimod fortælles det, at man fandt en Bog paa omtrent 14 Læg, handlende om den sorte Kunst (quidam liber necromanticus); man sagde, at Ærkebiskoppen hyppigt plejede at studere i denne Bog! Paastanden om Tyveri af Jens Grands personlige Ejendele benægtes [8]).

En retslig Undersøgelse af Ærkebiskoppens Fængsling.

Et meget interessant Spørgsmaal er, om Kongen efter dansk Ret har Lovhjemmel for sin Fængsling af Ærkebiskoppen. En Undersøgelse heraf forekommer mig meget vigtig for den rette Bedømmelse af Kongens Handling. Et andet interessant Spørgsmaal er Kirkerettens Syn paa Fængslingen; dette sidste skal først kort omtales.

At den kanoniske Ret forbyder de verdslige Magthavere at fængsle en Ærkebiskop, siger sig selv; man behøver her blot at henvise til den partikulære danske Kirkeret, der gennem Vejlekonstitutionen har forbudt Bispers Fængsling og fastsat den Straf, som Overtrædelse vil medføre. — I den ældste Kirkeret er der ikke større Straf for Mishandling af gejstlige end af Lægmænd; men i det 11. og 12. Aarh. kommer der en Række strenge Forskrifter paa dette Omraade, da Gejstlighedens Sikkerhed mange Steder var truet af den ophidsede Befolkning. Der følger nu en ivrig Lovgivning for at sikre Kleresiet mod en uværdig Behandling [1]). Paa en Synode i 1130 sætter Innocens II Ekskommunikation som Straf for Mishandling af gejstlige, og paa senere Synoder behandles og udvides denne Bestemmelse, indtil den endelig i 1139 bliver vedtaget af 2. Laterankoncilium og derpaa optaget i den universelle Kirkeret, cf. c. 29 C. XVII qu. 4. I den følgende Tid fortsættes denne Lovgivning; Bestemmelserne om Vold, Overfald og Fængsling af gejstlige Personer skærpes. Disse Forordninger skal hos Lægfolket skaffe Respekt og Ærbødighed for Gejstligheden og garantere dens Sikkerhed. At Kirkeretten optager Guds-

[8]) Acta p. 169 f.

[1]) Hinschius I, p. 118 ff.

freden som almindeligt Bud, giver disse Forbrydelser større Betydning. I de følgende Aarhundreder skærpes Straffene yderligere, dels fordi verdslige Fyrster forsøger at indskrænke den gejstlige Jurisdiktion i Kriminalsager mod gejstlige, dels p. Gr. a. de Overgreb, der er en Følge af de politiske Kampe mellem Staten og Kirken. I denne Lovgivning deltager det 13. Aarh.'s store Paver, bl. a. Innocens IV, der bekræfter en Ærkebiskops Statutter, hvorefter Efterkommere af Folk, der har fængslet gejstlige (captivatores clericorum) eller blot været behjælpelige hermed, ipso facto er ude af Stand til at opnaa kirkelige Vielser, Beneficier, Prælaturer og andre Digniteter [2]). Disse Bestemmelser finder ogsaa Vej til de kirkeretslige Lovbøger, cf. Clemens V (1305—14) in clem. c. 1 de poen. V, 8, samt c. 11 X II, 13.

Men det er dog i særlig Grad Provinssynoderne i det 13. Aarh., der beskæftiger sig med disse Spørgsmaal. Mens Synoderne i det 12. Aarh. kun foreskriver animadversio canonica, truer det 13. Aarh.'s med Interdikt for Mishandling af gejstlige Personer. I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes Vejlekonstitutionen, der indtager en smuk Plads i Sammenligning med andre Synodalstatutter [3]) baade i indholdsmæssig Henseende og m. H. t. det tidlige Tidspunkt, da den er fremkommet.

Om Kirkerettens Syn paa Jens Grands Fængsling kan der altsaa ikke herske Tvivl. Men kan der i danske Love findes Lovhjemmel for Kongens Handling? Vi plejer jo at betragte saadanne Fængslinger som Overgreb fra Statsmagtens Side; men det er i Virkeligheden et Spørgsmaal, om ikke de danske Politikere, der er ansvarlige for Fængslingen, har den danske Ret paa deres Side; i hvert Fald fortjener Sagen en grundig Undersøgelse.

I Kong Erik Glippings Haandfæstning af 1282 lyder § 2 saaledes:

> *Item nullus captivari debeat nisi confessus sponte in iure aut legitime convictus vel manifesto facinore deprehensus fuerit, pro quo secundum leges patrie vita carere debeat sive membris, sed convictus legitime inducias fugiendi habeat extra regnum, que in libris legalibus continentur.*

---

[2]) Hinschius V, p. 33 Anm. 12.

[3]) Cf. Hinschius' udmærkede Oversigt over det 13. Aarh.s herhenhørende Synodalstatutter.

Efter denne Paragraf er Ærkebiskoppens Fængsling ikke tilladt, thi Kongen har kun Ret til at fængsle, 1) naar tiltalte frivilligt er gaaet til Bekendelse, 2) naar han er blevet lovlig overbevist om at have begaaet en Forbrydelse, 3) naar han er grebet i aabenbar Forbrydelse, for hvilken han efter Fædrelandets Love skal miste Liv og Lemmer. Men intet af disse tre Tilfælde kan anvendes over for Jens Grand; alle Beskyldningerne mod ham for Landsforræderi og Spionage er netop kun Rygter; heller ikke hans stædige Fastholden af Varø-Konferencens Overenskomst og hans deraf følgende Modstand mod Regeringens Krigsplaner kan siges at falde ind under Punkt 3 [4]).

Bestemmelsen om, at ingen maa fængsles alene p. Gr. a. Mistanke, er imidlertid ny i Forhold til den tidligere Rigslovgivning; i Kristoffers Forordning om Majestætsforbrydelse hedder det:

> *Si autem quis super suspicione sola convictus fuerit vel captus fuerit, omnia que fuerunt sua ad heredes suos voluantur, nisi talis publicis inimicis regni adheserit aut regnum impugnaverit iniuriose* [5]).

Denne Forordning forudsætter altsaa, at Kongen kan fængsle en Mand p. Gr. a. Mistanke alene; ogsaa Slutningen af Forordningen giver Kongen Ret til at fængsle p. Gr. a. Troskabsbrud uden forudgaaende convictio:

> *Si vero aliquis pro nequicia* [6]) *captus se jugulauerit vel interfecerit, porcio capitalis sua fisco applicabitur.*

Kongens Ret til at fængsle p. Gr. a. Mistanke alene ser vi ogsaa anvendt i Praksis; f. Eks. bliver to danske Stormænd, Peder Finsen

---

[4]) Det er iøvrigt ganske interessant at lægge Mærke til, at dette Citat fra Hdf. af 1282 er i Overensstemmelse med kanonisk Ret. Biskop Knud Mikkelsen anfører i sine Glosser til Jyske Lov under Henvisning til denne Paragraf den store Jurist »hostiensis« d. s. Kardinalbiskop Henrik af Susa († 1271): Item dicit hosti, quod uno modo dicitur aliquis manifestus in aliquo crimine: per evidentiam facti ... alio modo si sit de hoc in jure confessus vel convictus; sed sola fama non sufficit ut manifestus dicatur, Holberg: Konge og Danehof p. 80 (Om Biskop Knuds Glosser se Holberg: Dansk og fremmed Ret p. 3 ff., samt Stig Juul i Festskr. f. Jyske Lov (Med Lov skal Land bygges) p. 129 ff.).

[5]) Aarsb. f. Geh. V, p. 15.

[6]) Dette Ord betyder slet Opførsel, Troløshed, her: Troskabsbrud (Holberg: Dansk Rigslovgivning p. 287 Anm. 1).

og Iver Tagesen, under Erik Glipping fængslet og henrettet, og i 1266 bliver sidstnævntes Svoger, Andreas Olufsen, fængslet og holdes vistnok i Fængsel indtil sin Død [7]). I det hele taget synes Kongen ret hyppigt at have gjort Brug af denne Ret, hvilket hænger sammen med den Udvikling, der er foregaaet med Kongemagten i Slutningen af 12. og i 13. Aarh.; Kongen kan nu udstede Befalinger og Anordninger, der har Krav paa Lydighed, idet han har en indrømmet Ret til at straffe Overtræderen med vilkaarlig Straf; Overtræderen kommer i »Kongens Vold«. Dette fremgaar ogsaa af Breve, Forordninger og Privilegier fra denne Tid, hvor Overtræderen trues med Tab af Kongens Naade, med Kongens Vrede, Hævn eller Straf [8]).

Den danske Konges Ret er aabenbart omtrent den samme som den, der tilkommer den tyske Konge (Kejser); denne kan fremtvinge Lydighed mod sine Befalinger gennem det saakaldte Königsbann, d. e. Kongens Ret til at udstede Befalinger og belægge Overtrædelse af disse med en bestemt Bøde; Kongen udsteder Befalinger og Anordninger i mange forskellige Tilfælde, f. Eks. ved Indkaldelse til Hof og Rigsdag, ved Gennemførelse af Forholdsregler til Fredens Genoprettelse, ved Tildeling af kongelig Beskyttelse og Privilegier. Paa samme Maade fremtvinger ogsaa den danske Konge Lydighed mod sine Forordninger.

Under Udøvelsen af denne Ret har Kongen ikke kunnet undgaa Misbrug, og som Reaktion herimod maa man betragte § 2 i Hdf. af 1282, hvis Ophavsmænd som ovenfor nævnt er ledet af mere »demokratiske« Ideer, i hvert Fald ønsker de at begrænse den vilkaarlige Kongemagt.

Det er klart, at Jens Grand efter Kongens Opfattelse maa betragtes som Landsforræder, da han under sin selvstændige politiske Virksomhed handler i Forstaaelse med Rigets Fjender; en saadan Forbrydelse straffes efter Kristoffers Forordning §§ 2—3 med Dødsstraf og Konfiskation af Gods og Formue. Dog maa man være opmærksom paa, at Kongen ikke har haft sikre Beviser mod Ærkebiskoppen; denne er derfor blevet fængslet p. Gr. a. Mistanke.

Men naar Hdf. af 1282 forbyder Fængsling p. Gr. a. Mistanke, med hvilken Ret kan da Kongen og hans Raadgivere fængsle Ærkebiskoppen?

[7]) Holberg: Konge og Danehof p. 95.
[8]) Holberg: Kong Valdemars Lov p. 147 ff.

Forklaringen skal aabenbart søges i den Udvikling, der er foregaaet siden 1282. I 1286 bliver Erik Glipping myrdet, og som Følge heraf bliver den Regering styrtet, der havde regeret de foregaaende Aar, og under hvilken Hdf. af 1282 er vedtaget. Nu kommer atter de Mænd til Styret, som har været med til at gennemføre Forordningerne af 1263 og 1276. Forskellige Ting synes at vise, at man nu ikke tager det saa alvorligt med den foregaaende Regerings Bestemmelser, bl. a. overholdes Haandfæstningen ikke, cf. f. Eks. § 18, hvor det hedder, at Kirken skal nyde alle de Friheder, som den tidligere havde, men ikke desto mindre paalægger Kongen p. Gr. a. Pengenøden Kirken forskellige Afgifter. Ligeledes synes Dommen i 1287 over de for Kongemordet anklagede at vise, at man er vendt tilbage til de tidligere Retsforhold. Disse bliver dømt, skønt man intet sikkert Bevis havde, eftersom ingen overværede Mordet. Saa vidt vi kan skønne, dømmes de paa Indicier, hvilket netop er, hvad Fr. af 1263 forstaar ved sola suspicio [9]).

Er det saaledes ved denne vigtige Dom vist, at den nye Regering er stemt for at tilsidesætte Hdf. af 1282 og vende tilbage til de tidligere Retsforhold, hvor Kongemagten har uindskrænket eller i hvert Fald meget vidtgaaende Myndighed, saa er der efter dens Opfattelse heller ikke noget ulovligt ved Fængslingen af Ærkebiskoppen i 1294. Man har betragtet Jens Grand som Landsforræder p. Gr. a. hans politiske Virksomhed, og dette er Fængslingsgrund; man har kunnet paaberaabe sig § 2 i Fr. af 1263, der lyder saaledes:

> *Et si quisquam vincitur super forefacto, scilicet vel prodicione regni vel morte regis vel machinacione mortis eius cum effectu vel attentacione, capite puniatur.*

Og Straffen for denne Forbrydelse ses af næste Stykke:

> *Et si fugerit vel punitus fuerit, omnia bona eius fisco applicabuntur. Si autem quis super suspicione sola convictus fuerit etc., cf. p. 147.*

Fængslingen er næppe foregaaet paa en saa tilsyneladende tilfældig og lumsk Maade, som Fængselskrøniken skildrer den; Regerin-

[9]) Holberg: Konge og Danehof p. 269—70.

gens ansvarlige Mænd har sikkert overvejet, om en saadan Fængsling var lovlig; dette synes ogsaa at fremgaa af Martins Fremstilling. Skønt man ikke har haft sikre Beviser at holde sig til, har man anset det for rigtigt at fængsle Ærkebiskoppen paa Indicier.

Her ser vi da atter et tydeligt Eksempel paa Modsætningen mellem kanonisk og dansk Ret; thi som ovenfor bemærket bestemmer Kirkeretten, at der ikke maa træffes nogen Afgørelse, naar der kun er Tale om suspicio sola, cf. c. 21 § 2 X V, 1:

> *Quæsivisti etiam, quid statui debeat, si nihil per certam scientiam sed tantum per famam, et eorum, qui fuerint inquisiti, credulitatem juratam contigerit inveniri... Ad quod est nostra responsio, quod propter famam et deponentium credulitatem duntaxat non erit ad depositionis sententiam procedendum, sed infamato canonica poterit indici purgatio secundum arbitrium judicantis.*

Fængslingen er altsaa sket paa Grundlag af Indicier. Maaske kan man ogsaa sige, at Jens Grand gør sig skyldig i Troskabsbrud, da han aabenlyst nægter at yde Kongen den Krigstjeneste, som denne har Krav paa; ogsaa Beskyldningen for ikke at ville yde Kongen Raad og Bistand er et Forsøg paa at bevise Ærkebiskoppens Troskabsbrud. Troskabspligten er efter den danske Retsopfattelse en af Lensmandens allervigtigste Pligter; Troskabsbrud kan straffes med Fængsling, cf. Kristoffers Forordning § 8: Men hvis nogen, der er fængslet p. Gr. a. Troskabsbrud, har kvalt sig eller paa anden Maade dræbt sig selv, tilfalder hans Hovedlod Statskassen. — Efter kanonisk Ret har Ærkebiskoppen derimod ikke nogen absolut Troskabspligt over for den verdslige Hersker, i hvert Fald skal alle Tvivlsspørgsmaal henvises til Paven; den verdslige Regering har ingen Ret til at gribe ind paa egen Haand.

Endelig maa tilføjes, at Spørgsmaalet er særligt vanskeligt, fordi det drejer sig om en gejstlig Lensmand. Ganske vist er gejstlige Lensmænd efter dansk Retsopfattelse forpligtet til Krigstjeneste og Troskab paa samme Maade som verdslige, og Kongen kan kræve, at alle Landets Lensmænd skal overholde de Bestemmelser, der gælder for de danske Len. Men samtidig anerkender den danske Ret Gejstlighedens privilegium fori [10]); gejstlige kan ikke indstævnes for verdslige

[10]) Poul Johs. Jørgensen p. 525 ff.

Domstole; de er kun underkastet Kirkens egen Jurisdiktion. Allerede under Kong Niels anerkendes Gejstlighedens privilegium fori for Sjælland, og senere udvides det til hele Landet. Ærkebiskoppens Fængsling saavel som forskellige andre Uoverensstemmelser mellem ham og Kongen viser, at Kirkens Privilegium ikke altid respekteres; dette fremgaar ogsaa af Middelalderens Lovgivning, der ofte gentager Privilegiet.

Ærkebiskop Jens Grands Fængsling viser, at det paa Forhaand er umuligt at undgaa Strid mellem Stat og Kirke i et Land, hvor der findes en Institution med egen lovgivende Myndighed og egen Jurisdiktion; Fængslingen og iøvrigt hele Striden mellem Jens Grand og Erik Menved skyldes først og fremmest Modsætningen mellem to forskellige Retsopfattelser.

Tidligere udkom i Serien

TEOLOGISKE STUDIER:

B. K. Diderichsen

PAULUS ROMANUS

Pris 7 Kr. 50 Øre — Subskriptionspris 5 Kr. 75 Øre

P. G. Lindhardt

DANMARK OG REFORMKONCILIERNE

Pris 4 Kr. 75 Øre — Subskriptionspris 3 Kr. 75 Øre

Søren Holm

PAUL TILLICH

Pris 4 Kr. 75 Øre — Subskriptionspris 3 Kr. 75 Øre

G. E. C. GADS FORLAG